

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№2 (237)**

Київ 2021

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 2 (237). – К., 2021. – 111 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ

Протокол №2 від 26.02.2021 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
КИЧКО І.І., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСЦКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитовані Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»

внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2021. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2021

**Государственный научно-исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№2 (237)**

Киев 2021

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 2 (237). К., 2021. – 111 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИМЭ
Протокол №2 от 26.02.2021 г.

Сборник статей посвящено научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроэкономические аспекты современной экономики;
- инновационно–инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 28 декабря 2019 № 1643 данный сборник включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук, категория «Б».

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ЗАХАРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат экономических наук, директор
ВАРНАЛИЙ Э.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
КИЧКО И.И., доктор экономических наук, профессор
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ГАРБАР Ж.В., доктор экономических наук, доцент, профессор
ЧЕРКАШИНА Е.Ф., кандидат экономических наук, доцент
ИВАНОВ Е.И., кандидат экономических наук (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ДИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой организации и управления (факультет управления) Технически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный аккредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело»

Международные информационные и наукометрические базы данных: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2021. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2021

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№2 (237)**

Kyiv 2021

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 2 (237). K., 2021. – 111 p.**

Recommended by the Academic Council SSRIEM
Protocol No. 2 dated February 26, 2021

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019, this collection is included in the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences, category «B» can be published.

EDITORIAL BOARD

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
I. KYCHKO, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo

International information and scientometric data base: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2021. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2021

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4807925>
ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

Перехід до ефективного системного фактору формування правлячого класу як основа детінізації влади: досвід Китаю

Предметом дослідження є теоретичні аспекти одного із стрижневих елементів теорії детінізації влади – суспільних відносин щодо формування та функціонування ефективної бюрократії, необхідності переходу до ефективного системного фактора її становлення та розвитку.

Метою дослідження є визначення змісту наявності історичного тренду – розширення зовнішнього тіньового управління національним економічним простором за сучасних умов нелегітимно-кланової «автономної» організації тіньової влади у вітчизняних умовах.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно-функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження щодо вихідних умов формування тіньової влади.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність переходу до ефективної бюрократії в детінізаційній політиці держави як засад детінізації влади, створення необхідних умов забезпечення її становлення та розвитку (на підставі досвіду Китаю); виявлені її детінізаційні характеристики на засадах запровадження політичної меритократії.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально-економічних, правових наук з проблем дисфункційного розвитку об'єкта дослідження.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1) становлення та розвиток ефективної бюрократії є необхідною та достатньою умовою процесу детінізації влади; 2) для становлення ефективної бюрократії необхідна наявність системної основи її формування та функціонування; 3) досвід Китаю свідчить про існування такої системної основи у вигляді політичної меритократії; 4) функціонування меритократичної системи не повинно обмежуватись формуванням системи відбору кандидатів до правлячого класу, але й розповсюджуватися щодо засад меритократії на функціонування всієї системи правлячого класу.

Ключові слова: правлячий клас тіньової парадержави, ефективна бюрократія, меритократія.

Переход к эффективному системному фактору формирования правящего класса как основа детенизации власти: опыт Китая

Предметом исследования являются теоретические аспекты одного из стержневых элементов теории детенизации власти – общественных отношений относительно формирования и функционирования эффективной бюрократии, необходимости перехода к эффективному системному фактору ее становления и развития.

Целью исследования является определение содержания понятия эффективной бюрократии как базового фактора детенизации власти, необходимых условий ее становления.

Методы исследования. В работе применяется совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурно–функциональный, исторический, логический, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования относительно исходных условий формирования теневой власти.

Результаты работы. В статье обосновывается необходимость перехода к эффективной бюрократии как базиса детенизации власти в детенизационной политике государства, создания необходимых условий обеспечения ее становления и развития (на основе опыта Китая), выявлены ее детенизационные характеристики.

Отрасль применения результатов. Система наук из семейства отрасли государственного управления, широкий круг методологических аспектов социально–экономических, правовых наук относительно проблем дисфункционального развития объекта исследования.

Выводы. Основные результаты исследования, их методологические результаты можно свести к следующим выводам: 1) становление и развитие эффективной бюрократии является необходимым и достаточным условием процесса детенизации власти; 2) для становления эффективной бюрократии необходимо наличие системной основы ее формирования и функционирования; 3) опыт Китая свидетельствует о существовании такой системной основы в виде политической меритократии; 4) функционирование меритократической системы не должно ограничиваться формированием системы отбора кандидатов в правящий класс, но и распространяться относительно базиса меритократии на функционирование всей системы правящего класса.

Ключевые слова: правящий класс теневого паргосударства, эффективная бюрократия, меритократия.

PREDBORSKIJ V.A.

Transition to the effective system factor of formation of the ruling class as the basis of detinization of power: the experience of China

The subject of the study is the theoretical aspects of one of the core elements of the theory of de-shadowing of power – social relations on the formation and functioning of an effective bureaucracy, the need to move to an effective systemic factor of its formation and development.

The purpose of the study is to determine the content of the historical trend – the expansion of external shadow management of the national economic space in modern conditions of illegitimate clan «autonomous» organization of shadow power in the domestic environment.

Methods of research. The work uses a set of scientific methods and approaches, including system, structural, functional, historical, logical, which allowed to provide a conceptual unity of research regarding the initial conditions of the formation of shadow power.

Results of the work. The article substantiates the need to move to an effective bureaucracy in the de-shadowing policy of the state as a basis for de-shadowing power, creating the necessary conditions to ensure its formation and development (based on the experience of China); its de-

shadowing characteristics were revealed on the basis of the introduction of political meritocracy.

Application of results. *The system of sciences from the family of the field of public administration, a wide range of methodological aspects of social and economic, legal sciences on the problems of dysfunctional development of the research object, the investment aspect of the security policy.*

Conclusions. *Basic results of research, their methodological results can be taken to the next conclusions: 1) the formation and development of an effective bureaucracy is a necessary and sufficient condition for the process of de-shadowing of power; 2) for the formation of an effective bureaucracy it is necessary to have a systemic basis for its formation and functioning; 3) the experience of China shows the existence of such a systemic basis in the form of political meritocracy; 4) the functioning of the meritocratic system should not be limited to the formation of a system for selecting candidates for the ruling class, but should also apply to the principles of meritocracy for the functioning of the entire system of the ruling class.*

Keywords: *the ruling class of the shadow parastate, effective bureaucracy, meritocracy.*

Постановка проблеми. Системні процеси деградації, деформації соціально-економічних процесів, розвиток чинників кризової регресії влади, системна корупція обумовлюють високу ступінь гальмування процесів реформування суспільних відносин, необхідність вивчення сутності сучасних домінуючих тіньових владних впливів, зокрема причин і факторів детінізаційної організації влади, імперативів щодо ефективних засобів її обмеження та посилення тіньової резистентності.

Необхідність застосування ефективних засобів протидії тіньовій владі знайшла відображення уряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, Закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (2014), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, № 84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, № 1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з проблем детінізації влади відносяться праці В.Д. Базилевича,

А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, Г.С. Буряка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, Я.Я. Дьяченка, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, О.В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції, тіньової влади зробили вітчизняні вчені-юристи.

В той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням факторів детінізації влади на засадах запровадження ефективної бюрократії, її генези, метаморфози окремих форм та стадій, причин і факторів його розвитку, засоби ефективного системного обмеження тіньових процесів потребують подальшого спеціального дослідження.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності детінізації влади, визначення змісту поняття ефективної бюрократії як базового його фактору, її меритократичних засад становлення та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Одним з найсуттєвіших факторів детінізації суспільних відносин, економіки країни є наявність соціально-адекватного управління, перехід до моделі високоефективного державно-адміністративного управління, створення соціально відповідальної, мобільної, відкритого суспільству нового покоління політичного та економічного правлячого класу, який враховував би головні інтереси суспільного розвитку [1, с. 514–531].

Глибока системна криза, коли надзвичайно послаблені всі захисні механізми держави, створює особливо сприятливі умови для піднесення деструктивної для суспільства діяльності елітарних прошарків, – керований ними сектор економіки остаточно перетворюється на паразитичний. Виступаючи як один із головних носіїв західної

економічної експансії у традиційне суспільство, елітний сектор сам складається із регресивних форм капіталу, які історично та генетично не передують самому капіталу, але є наслідком цієї експансії як системоутворюючого явища. Саме з цими псевдотрадиційними формами капіталу пов'язаний надпотужний процес кризової гібридизації влади, розвитку корупції, масштабної тінізації, втечі капіталу за кордон тощо.

Найбільш виразними рисами сучасної еліти є нехтування суспільними інтересами, безконтрольність, безвідповідальність, нетранспарентність, потяг до тіньових кулуарних механізмів. Як наслідок між владою і суспільством поглиблюється глибоке протиріччя; влада звертається до суспільства тільки тоді, коли виникає сезонна потреба у черговій суспільній легітимації подовження її повноважень або підтримки її політичних ініціатив.

Сучасна вітчизняна еліта змогла запропонувати суспільству лише ту соціально нерозвинуту систему цінностей, що була і є близькою їй самій. Як наслідок розгублене, значною мірою позбавлене моральних орієнтирів суспільство отримало «приклад» у вигляді поведінки вищих представників еліти, головними рисами якої є егоїзм, орієнтація на цінності особистого споживання, зневага до тих, хто не причетний до вузьких елітних корпоративних кіл і кому пропонується керуватися законом, встановленим декларативно для всіх, і загальними нормами моралі. Своєю поведінкою, що побудована на подвійних стандартах, правляча еліта розбещує суспільство, що призводить до масштабної корозії моральних цінностей. За даними соціологічних опитувань, вже зараз 11% молоді визнають, що на них норми моралі не поширюються, 21% – ігнорують закон, 25% – вважають, що рівень і якість освіти в житті не має значення, головне – мати багатих батьків, родичів чи «своїх людей» у владі та комерційних структурах. Отже, серед молоді існує стійка тенденція до зниження морального порогу, нехтування суспільними інтересами, потяг до антисоціальної поведінки та девіації, і якщо вона збережеться, то суспільство очікує ще одне – катастрофічне зниження рівня суспільної безпеки, розвиток тіньових, кримінальних проявів [2, с. 7].

Досвід інших країн, які вирішували проблему прискореної трансформації, свідчить про велике значення для цього піднесення всього комплексу освіти. Так, починаючи з періоду Мейдзі (1868

рік), періоду прокапіталістичної реформації, японські лідери керуються у своїй діяльності гаслом «вакон йосай» (японський дух, західна технологія). З цього часу Японія постійно виділяє величезні кошти на освіту, підвищення кваліфікації персоналу. Йдеться не тільки про шкільну або вузівську освіту у межах виробничих корпорацій, а й про постійну налаштованість нації вивчати методи та процеси, що застосовуються за кордоном.

Тіньова влада, як основна форма локалізації сучасного правлячого класу, являє собою синергетичну єдність кризового управління як системи та його процесу. У той же час, тіньова влада, як явище процесу управління, являє собою комплекс послідовного посилення дисфункційної руйнації державного управління через часткові дисфункційні стани інформаційно-аналітичної діяльності, підготовки прийняття рішень, організації планування, виконання рішень тощо.

До основних сучасних ознак посилення тінізації влади у вітчизняних умовах, формування правлячого класу тіньової парадержави є:

- прискорення трендів до збереження, консервації, розвитку закритості суспільної організації, особливо як результат проведення псевдореформ, посилення архаїзації неформальної тіньової організації, перехід в механізмах розвитку на архаїзовані атрактори;
- розвиток мережі закритих «автономних» нетранспарентних зон для суспільного контролю, особливо щодо діяльності органів державної влади, потужних (олігархічних) владно-бізнесових утворень;
- посилення зловживання адмінресурсом на користь владно-бізнесових олігархічних суб'єктів, асиметричне його застосування щодо різних категорій суб'єктів, його перетворення на бізнесресурс влади;
- подальша персоніфікація економіко-адміністративних преференцій, їх нетранспарентний характер прийняття та застосування владою;
- зростання дискреційності в діяльності владних структур;
- посилення процесів перерозподілу власності та влади, перетворення їх на один із головних засобів збагачення;
- швидкі зміни статків правлячого класу, нерівномірність їх зростання серед правлячого класу;
- штучне створення адміністративно-фіскальної мозаїчної структури в суспільному просторі,

штучних кордонів для стрімкого зростання тіньової дельти та тіньових структур для їх вилучення;

- зростання закритості, віддаленості структур функціонування влади від суспільства;
- поширення діяльності закритих, таємних організацій;
- зростання монополізму, особливо у використанні адмінресурсу закритими владно-бізнесовими суб'єктами;
- подальша гібридизація суспільних відносин, особливо щодо владних процесів;
- прискорення трендів до обмеження потенціалу професійного менеджменту, наукового забезпечення менеджменту;
- розвиток мережі закритих, таємних організацій;
- високий потенціал протистояння влади та суспільства.

Роль суб'єктивного фактору у функціонуванні системи тіньової влади є надзвичайною, тому важливе звернення до альтернативи даної системи, якою є система меритократії.

У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує звернення до історичного досвіду Китаю щодо принципових засад розбудови ним вимог до якостей нового покоління правлячого класу, що забезпечило йому переможну ходу в конкуренції із західним світом.

Так, бюрократична система Піднебесної імперії, коли її формування та функціонування здійснювалося під впливом конфуціанства на засадах моделі меритократії, утворення суспільного прошарку бюрократії з видатними здібностями Ші для свого часу була найбільш передовою та ефективною. «Жодна держава до Іспанії Філіпа II (1556–1598) та Франції Людовика XVI не змогла створити бюрократії, подібної тій, що управляла Китаєм», – визнавав англійський історик [3, с. 2]. Формування ефективною бюрократії було найбільш необхідною та достатньою умовою, без вирішення якої Європа навряд чи змогла вийти переможницею у геоекономічному значенні з іншими цивілізаціями до XVIII століття. Однак саме це найважливіше державне завдання Китай не тільки вирішив задовго до аналогічного завдання для Європи, але й зумів зберегти на протязі тисячоліть, не дивлячись на неодноразові навали, завоювання та впливи, спадковість засад організації державної влади, чого на Заході після розпаду Римської імперії в такій мірі досягнути не вдалося. Бюрократична система, побудована

в Китаї, була найтіснішим чином зв'язана зі всією системою культури та освіти, яка, як спадок колективного несвідомого, імпліцитно відтворювалась навіть тоді, коли відповідні інституційні структури виявилися максимально пригніченими або навіть зруйнованими. Максима конфуціанської традиції у державотворенні найтіснішим чином зв'язувала ефективність бюрократії від стану освіти: «Добрий порядок в значній мірі залежить від правильної мови» [4, с. 397]. У свою чергу, мова – вірніше система знань і суспільних уяв – відтворює порядок [5, с. 36].

Ідея про те, що політична система повинна намагатися відбирати та просувати лідерів з видатними здібностями й чеснотами, є головною у політичній теорії та практиці як Китаю, так і Заходу. Причина очевидна: суспільству потрібні підготовлені й кваліфіковані управлінці на керівних посадах у науці, судочинстві й корпораціях – і взагалі в більшості важливих інститутів.

Проте панування у XX столітті індустріальної системи відтворення суспільних відносин і, як її прояв, – гегемонія електоральної демократії на Заході, яка вимагала обрання громадянами своїх лідерів без прямого урахування їх якостей, як лідерів, зняло з порядку денного реалізацію принципів політико-економічної меритократії.

Проблема якості лідерів і механізмів, що найкраще забезпечують обрання таких лідерів, відійшли на задній план. У Китаї продовження меритократичної практики припинилося через те, що маоїзм у системі організації влади робив наголос на жорстку її ієрархію щодо впливу на масові потоки населення. Інтелектуали лише заважали цьому механізму і винищувалися як політико-економічний прошарок населення, так і фізично.

Однак новітні дві обставини повернули обговорення політичної меритократії у сферу актуальної політико-економічної теорії та практики. По-перше, системні кризи державного управління в західних демократіях підірвала сліпу віру у переваги електоральної демократії й відкрили нормативний простір для політичних альтернатив. Проблема полягає не в тому, що теоретики демократії раптом зрозуміли труднощі впровадження демократичних практик за межами західного світу. Глибша проблема виявляється у тім, що існуючі механізми обрання лідерів в західних демократіях все частіше стали давати збій у вигляді появи позасистемних лідерів, які нес-

ли загрозу подальшому їх (західних демократій) існуванню. Наприклад, в економічно важкі часи виборці часто обирають популістських лідерів, які обстоюють політику, шкідливу для добробуту країни у стратегічній перспективі, не кажучи вже про решту світу. Тому інноваційні мислячі політичні лідери починають розуміти, що управління суспільним життям у західних демократіях можна вдосконалити, вводячи більш меритократичні інститути й практики.

Після політичного та економічного хаосу часів Культурної революції, розгортання криз влади на Заході, китайські лідери зрозуміли необхідність впровадження системи відбору й просування по щаблях влади лідерів з високими якостями, що відповідали б потребам періоду сучасного економічного розвитку. Натхнені китайською історією відбору посадовців через систему іспитів і рекомендацій та (меншою мірою) сингапурською моделлю зробили складну й вичерпну систему відбору й просування політичних офіційних осіб, що передбачає десятиліття навчання та комплекс іспитів на різних етапах їхньої кар'єри. Однак ця система все ще знаходиться на ранній стадії розвитку і не позбавлена недоліків: офіційні особи відбираються не лише на основі здібностей і моральності, а ще й (якщо не більшою мірою) на основі політичної лояльності, соціальних зв'язків і родинного походження. Ця політична система має недобру славу за свою корумпованість, а практику купівлі–продажу посад на нижчих рівнях управління в бідних районах все ще потрібно викорінювати та вибудовувати систему ефективної протидії. Серйозніше (з теоретичного погляду) те, що сам ідеал не надто чіткий: які здібності й чесноти мають становити стандарт для відбору й просування правителів, щоб поліпшити китайську політичну систему? І якого типу механізми й інститути можуть підвищити ймовірність того, що посадовців обиратимуть і просуватимуть на основі їхніх здібностей і чеснот? Зважаючи на центральне значення цих питань для політичного майбутнього як Китаю, так й інших країн, особливо тих з них, що здійснюють пошук адекватної моделі влади (таких як Україна), існує нагальна необхідність щодо широкого дослідження цих проблем та накопичення розвинутого досвіду щодо їх впровадження у практику [6, с. 11].

Конфуціанські та неоконфуціанські ідеї про моральні якості та високе мистецтво управління державою слугували важливими стрижнями мо-

делей програм та механізмів пошуку талантів на основі системи іспитів.

Довговічність і тотальний вплив системи іспитів на якість бюрократії можна пояснити її очевидними суспільними перевагами. Перше і найочевидніше те, що імперська система іспитів була відносно чесним і неупередженим методом відбору кандидатів з видатними здібностями порівняно з політичною системою, де правителів обирали за ознаками статків, раси, статі, походження чи суспільних контактів. При переході від династії Тан до династії Сун китайська держава принаймні частково встановила систему іспитів з метою підризу освітньої й політичної монополії аристократичних сімей. У часи династії Сун імператори розширили іспити й урядову навчальну систему щоб протистояти впливу військової аристократії, вчетверо збільшуючи кількість тих, хто склав іспити, і розширюючи соціальну базу освічених посадовців. Для забезпечення неупередженості в процесі проведення іспитів правителі Сун запровадили заходи, що використовуються й досі, такі як «сліпе» ранжування (письмові роботи додатково копіювалися, щоб запобігти впізнаванню кандидата за почерком). На практиці ця система часто страждала від списування, що ставило під сумнів її неупередженість і чесність (особливо в часи пізньої династії Північна Сун, а також пізніх Мін і Цін), однак у свої кращі часи імперська система іспитів знизила вплив довільних чинників у процесі відбору політичних талантів порівняно з іншими системами в інших країнах у той самий час. У сучасному Китаї іспити для політичних діячів відіграють подібну роль. Щоправда, кілька вищих політичних лідерів є нащадками провідних політичних сімей з революційних часів Китаю, однак вони почали своє сходження до влади до того, як у 1990-х роках було встановлено (чи поновлено) процес іспитів для відбору політичних посадовців. Зважаючи на висококонкурентну природу іспитів в університетах і на державній службі, які дедалі більше вважаються необхідними сходінками в процесі політичного відбору, цілком імовірно, що відсоток кандидатів, відібраних за ознакою походження, у політичній системі в наступні два–три десятиліття знижуватиметься.

По–друге, екзаменаційна система забезпечила вищу соціальну мобільність, ніж менш меритократичні системи. Дані з часів династії Сун засвідчують можливість вражаючої вертикальної мобільності до влади через імперські іспити у 1148 році.

У сучасному Китаї іспити теоретично відкриті для всіх громадян, і більшість людей письменні, однак класове походження все ще впливає на результати, бо процес підготовки до іспитів забирає багато часу на навчання й коштів на репетиторів, чого бідні сім'ї не можуть собі дозволити.

По-третє, система імперських іспитів становила елемент соціальної й політичної стабільності. Держава могла домогтися лояльності місцевих еліт, кандидати з яких успішно склали іспити, тим самим забезпечуючи об'єднання китайської держави й протидіючи тенденціям до регіональної автономії та ерозії централізованої системи (у Китаї пізнього імперського періоду система іспитів розподіляла успішних кандидатів відповідно до квот провінцій і префектур, а це означало, що імперські посадовці набиралися з усієї країни в кількостях, пропорційних населенню кожної провінції). Хоча лише невеликий відсоток тих, хто вступав в екзаменаційну боротьбу, міг реально сподіватися піднятися до вершини владних сходів, навіть мінімальний успіх на іспитах давав індивіду змогу приєднатися до широкого кола письменних, які вважалися потенційними посадовцями, а тому отримували соціальні привілеї й високий соціальний статус. Що ж до 95% тих, кому не вдалося стати посадовцями будь-якого рівня, авторитет знання класичної мови, необхідного для підготовки до іспитів, створював клас письменних людей з високим соціальним статусом, і вони бралися за такі професії, як лікар, учитель, астроном, видавець.

І останній, але не менш важливий факт, що через іспити центральний уряд значно стимулював вивчення літератури й просував громадян на важливі посади (зокрема, починаючи з династії Сун, на високі військові посади), а це означало, що військові офіцери з їхньою пристрасною до фізичної сили були підпорядковані цивільним. Це допомагає зрозуміти, чому тут було значно менше спроб військових захопити владу (починаючи з династії Сун), ніж в інших країнах. Схоже, що система іспитів була головним стрижневим інструментом імперської системи для консолідації свого соціального, політичного й культурного впливу, тож скасування іспитів у 1905 році мало неочікувані негативні наслідки у вигляді прискорення розпаду всієї імперської системи.

І, нарешті, екзаменаційна система допомагала обмежувати зловживання політичною владою.

Доімперські мислителі, як уже зазначалося, вважали, що політична влада має розподілятися на основі здібностей і чеснот. Однак вони одночасно вірили і в монархію, а монарх своїм становищем завдячував радше народженню, аніж здібностям. Тож виникло питання, як зробити так, щоб правителі-незadari не завдавали непоправної шкоди державі упродовж свого владарювання. Сюнь-цзи¹ запропонував оригінальне вирішення – монарх, поки він нібито всемогутній, має передавати більшість своїх щоденних справ достойним помічникам.

Імперська система іспитів вирішувала цю проблему, оскільки вона виявилася відносно ефективним механізмом для відбору політичних осіб для здійснення влади (й відсіювання більшості претендентів). Політичні особи могли врівноважувати владу слабкого й некомпетентного правителя (і виконувати ту роботу, яку навіть найкращі правителі не могли виконувати через брак часу й знань). Хоча імператор мав останнє слово в системі іспитів, у більш пізніх її модифікаціях він уже не міг ухвалювати рішення без згоди еліти. У сучасному Китаї національні іспити обмежують владу політичної еліти через обмеження доступу до їх складання; система вступних іспитів в університетах, що вважається сходинкою на шляху до політичного успіху, має багато недоліків, однак залишається, мабуть, найменш корумпованим політичним інститутом у Китаї.

При всіх достоїнствах імперської політичної системи вона була далека від досконалості як механізм відбору політичних правителів, наділених здібностями й чеснотами. Критика зусібіч раз по раз підважувала кар'єристський підхід до навчання, запитуючи, чи справді іспити перевіряють належні аспекти інтелектуальних та особистих вольових здібностей, потрібних для ухвалення свідомих і розумних політичних рішень [6, с. 90–94].

Звернення до досвіду Китаю щодо побудови ефективної бюрократії на засадах меритократії є вкрай актуальним для сучасної України з її імпліцитною системою виховання носіїв девіаційних, кримінальних життєвих настановок, егоїзму, орієнтації на цінності особистого збагачення, зневаги до

¹ Сюнь-цзи (прибл. 313–238 роки до н. е.) відомий також під іменами Сюнь Куан і Сюнь Цін, конфуціанський філософ. Неортодоксальний засновник ханського конфуціанства, першим здійснив універсальну інтерпретацію конфуціанського канону. Значення Сюнь-цзи для китайської культури можна порівняти зі значенням Аристотеля для Заходу.

тих, хто не причетний до вузьких корпоративних кіл кримінальної буржуазії і правлячого класу.

У процесі здійснення освітніх реформ в Україні, модернізації підготовки вітчизняної еліти наявні фундаментальні невідповідності її справжнім завданням та функціям, що значною мірою обмежують можливості виконання майбутньою елітою відповідальних цілей щодо адекватного реформування суспільства.

На одне з численних місць у структурі цих невідповідностей слід поставити явно недостатнє «духовне» забезпечення майбутньої еліти, виховання на національних традиціях. В умовах, з одного боку, втрати соціальних орієнтирів, відсутності загальноновизнаної національної ідеї, доктрини розбудови українського суспільства, з другого – зростання інтенсивності зовнішніх обмінів, ентропійних процесів щодо визначеності цінності для вітчизняного суспільства тих чи інших запозичень культури в умовах глобалізації роблять особливо уразливим багаж соціальної орієнтації населення, елітних прошарків. Це обумовлює особливу важливість для стабілізації суспільних процесів виховання еліти на традиціях вітчизняної культури, розвитку мови. Це завдання має реалізуватися тотально, пронизуючи наскрізь всю систему виховання, як одна із найважливіших підсистем.

У сучасній системі української освіти, підготовки нового покоління національної еліти не реалізовані вагомі чинники підвищення її якості, професійної придатності: система освіти не побудована на засадах розвитку досконалої конкуренції як між самими закладами освіти, так і контингентами студентів. Незважаючи на те, що в Україні, з огляду на процеси незавершеної трансформації селянських суспільств, існує система наслідування влади, коли сини, доньки та внуки політиків, державних службовців і бізнесменів старших поколінь майже автоматично займають місця в парламенті, на службі чи в бізнесі, вона повинна поєднується з жорсткою системою конкурентного відбору претендентів на ті чи інші посади державної влади чи бізнесу, що забезпечує протидію залученню до цих сфер професійно не підготовлених, патріотично не налаштованих претендентів.

Здійснення завдань підготовки нової еліти в Україні не побудовано на єдиній системній основі як освітнього комплексу, не забезпечено застосуванням до нього пакетного управління піднесенням рівня всього комплексу, глибина

взаємозв'язку між окремими ланками різних навчально–освітніх рівнів, що особливо важливо для трансформації еліти країн наздоганяючого розвитку, є недостатнім, що суперечить навіть загальним закономірностям розвитку освіти у різних країнах. Так, якщо, наприклад, порівнювати структури побудови вищих рівнів середньої освіти на початку 1980–х років і на початку XXI століття, то виявиться, що зросла кількість країн, які застосовують наскрізне уніфіковане навчання у єдиних початкових та основних школах. Дедалі більше стає тих, хто додає до цього комплексу ще й дитячі дошкільні заклади [7, с. 14]. Серед завдань державних органів, зокрема Національного агентства України з питань державної служби (НАДС), функцією якої є проведення єдиної державної політики у сфері державної служби та функціональне управління державною службою, безпосередньо відсутня функція управління елітною освітою як єдиним освітнім комплексом, його розвитком. Цей процес в умовах транзитивного стану українського суспільства не може бути стихійним.

У державній службі чільне місце покликано зайняти відпрацювання структур та процедур (технологій) управління нею як складною єдиною системою, яка, зокрема, забезпечує розвиток та функціонування еліти за ціннісними ознаками. До них належать: стандарти, реєстри, нормативи виконання державних посад, зміст іспитів на заміщення державних посад, правила атестації, кваліфікаційні характеристики різних категорій державних службовців і багато іншого. Актуальним напрямком діяльності є створення структур щодо профілактики та розв'язання службових конфліктів у державному апараті. Якщо державна служба формується як єдиний соціально–правовий інститут, як у випадку створення НАДС, то необхідна і організація управління нею з відповідними структурами на центральному рівні та органах місцевого самоврядування [8, с. 267]. Глибина та широчінь охоплення ланок соціального комплексу завданнями підготовки адекватної вітчизняного політичного класу, зв'язок цього завдання з функціями управління реформацією державно–адміністративної системи обумовлює опрацювання їх у системі Ради національної безпеки і оборони України.

Отже, сучасність є часом стрімкого піднесення нації, а також занепаду старої парадигми панування пострадянських еліт з високими рівнями тінізації напівкримінальної та кримінальної форм їх

існування. Це обумовлює необхідність висунення як одного з найсуттєвіших факторів модернізації суспільних відносин країни – наявність соціально-адекватного управління, перехід до моделі високоефективного державно-адміністративного управління, створення патріотичної, соціально-відповідальної, мобільної, відкритої суспільству політичної та економічної еліти, яка б враховувала головні інтереси суспільного розвитку.

Висновки

Одним з найсуттєвіших факторів детинізації суспільних відносин, економіки країни є наявність соціально-адекватного управління, перехід до моделі високоефективного державно-адміністративного управління, створення соціально-відповідальної, мобільної, відкритого суспільству нового покоління політичного та економічного правлячого класу, який враховував би головні інтереси суспільного розвитку.

У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує звернення до історичного досвіду Китаю щодо принципових засад розбудови ним вимог до якостей нового покоління правлячого класу, що забезпечило йому переможну ходу в конкуренції із західним світом.

Після політичного та економічного хаосу часів Культурної революції, розгортання криз влади на Заході, китайські лідери зрозуміли необхідність впровадження системи відбору й просування по щаблях влади лідерів з високими якостями, що відповідали б потребам періоду сучасного економічного розвитку. Натхнені китайською історією відбору посадовців через систему іспитів і рекомендацій та (меншою мірою) сингапурською моделлю розробили складну й вичерпну систему відбору й просування політичних офіційних осіб, що передбачає десятиліття навчання та комплекс іспитів на різних етапах їхньої кар'єри.

Довговічність і тотальний вплив системи іспитів на якість бюрократії можна пояснити її очевидними суспільними перевагами. Перше і найочевидніше те, що імперська система іспитів була відносно чесним і неупередженим методом відбору кандидатів з видатними здібностями порівняно з політичною системою, де правителів обирали за ознаками статків, раси, статі, походження чи суспільних контактів.

По-друге, екзаменаційна система забезпечила вищу соціальну мобільність, ніж менш меритокра-

тичні системи. Дані з часів династії Сун засвідчують можливість вражаючої вертикальної мобільності до влади через імперські іспити у 1148 році.

У сучасному Китаї іспити теоретично відкриті для всіх громадян, і більшість людей письменні, однак класове походження все ще впливає на результати, бо процес підготовки до іспитів забирає багато часу на навчання й коштів на репетиторів, чого бідні сім'ї не можуть собі дозволити.

По-третє, система імперських іспитів становила елемент соціальної й політичної стабільності. Держава могла домогтися лояльності місцевих еліт, кандидати з яких успішно складали іспити, тим самим забезпечуючи об'єднання китайської держави й протидіючи тенденціям до регіональної автономії та ерозії централізованої системи (у Китаї пізнього імперського періоду система іспитів розподіляла успішних кандидатів відповідно до квот провінцій і префектур, а це означало, що імперські посадовці набиралися з усієї країни в кількостях, пропорційних населенню кожної провінції).

І, нарешті, екзаменаційна система допомагала обмежувати зловживання політичною владою.

У сучасному Китаї національні іспити обмежують владу політичної еліти через обмеження доступу до їх складання; система вступних іспитів в університетах, що вважається сходинкою на шляху до політичного успіху, має багато недоліків, однак залишається, мабуть, найменш корумпованим політичним інститутом у Китаї.

Звернення до досвіду Китаю щодо побудови ефективної бюрократії на засадах меритократії є вкрай актуальним для сучасної України з її імпліцитною системою виховання носіїв девіаційних, кримінальних життєвих настановок, егоїзму, орієнтації на цінності особистого збагачення, зневаги до тих, хто не причетний до вузьких корпоративних кіл кримінальної буржуазії і правлячого класу.

У сучасній системі української освіти, підготовки нового покоління національної еліти не реалізовані вагомні чинники підвищення її якості, професійної придатності: система освіти не побудована на засадах розвитку досконалої конкуренції як між самими закладами освіти, так і контингентами студентів. Незважаючи на те, що в Україні, з огляду на процеси незавершеної трансформації селянських суспільств, існує система наслідування влади, коли сини, доньки та внуки політиків, державних службовців і бізнесменів старших поколінь майже автоматично займають місця в парламен-

ті, на службі чи в бізнесі, вона повинна поєднується з жорсткою системою конкурентного відбору претендентів на ті чи інші посади державної влади чи бізнесу, що забезпечує протидію залученню до цих сфер професійно не підготовлених, патріотично не налаштованих претендентів.

Список використаних джерел

1. Предборський В. А. Формування ефективної еліти українського суспільства. В кн. : Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології. К. : Кондор, 2005. 614 с.
2. Жданов І., Якименко Ю. Україна у XXI столітті: виклики для політичної еліти. Національна безпека і оборона. 2003. № 9. С. 7.
3. Scammell, G. V., The First Imperial Age: European Overseas Expansion c. 1400–1715, London, Unwin Hyam, 1989, p. 2.
4. Гране М. Китайская мысль от Конфуция до Лао-цзы. М. : Алгоритм, 2008. с. 397.
5. Кагарлицкий Б. Ю. От империй – к империализму. Государство и возникновение буржуазной цивилизации. М. : Изд. дом Гос. ун–та Высшей школы экономики, 2010. 680 с.
6. Деніел Белл. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії. К. : Наш формат, 2017. 312 с.
7. Корсак К. Модернізація чи рух у протилежному напрямку. Дзеркало тижня. 2004. № 7 (21 лют.). С.14.
8. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. М.: Юрид. лит., 1997. С. 267.

References

1. Predbors'kyj V. A. Formuvannya efektyvnoyi elity' ukrayins'kogo suspil'stva. V kn. : Detinizaciya ekonomiky' u konteksti transformacijnyx procesiv. Py'tannya teorii ta metodologiji. K. : Kondor, 2005. 614 s.

2. Zhdanov I., Yaky'menko Yu. Ukrayina u XXI stolitti: vy'kly'ky' dlya polity'chnoyi elity'. Nacional'na bezpeka i oborona. 2003. № 9. S. 7.

3. Scammell, G. V., The First Imperial Age: European Overseas Expansion c. 1400–1715, London, Unwin Hyam, 1989, p. 2.

4. Grane M. Kitayskaya myisl ot Konfutsiya do Laotszyi. M. : Algoritm, 2008. s. 397.

5. Kagarlitskiy B. Yu. Ot imperiy – k imperializmu. Gosudarstvo i vzniknovenie burzhuaznoy tsivilizatsii. M. : Izd. dom Gos. un–ta Vyisshey shkoly ekonomiki, 2010. 680 s.

6. Deniel Bell. Ky'tajs'ka model'. Polity'chna mery'tokratiya ta mezhi demokratiyi. K. : Nash format, 2017. 312 s.

7. Korsak K. Modernizaciya chy' rux u proty'lezhnomu napryamku. Dzerkalo ty'zhnya. 2004. №7 (21 lyutogo). S.14.

8. Atamanchuk G. V. Teoriya gosudarstvennogo upravleniya. M.: Yurid. lit., 1997. S. 267.

Дані про автора

Предборський Валентин Антонович,

професор кафедри економічної теорії, Національний авіаційний університет, д.е.н., професор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Данные об автора

Предборский Валентин Антонович,

профессор кафедры экономической теории, Национальный авиационный университет, д.э.н., профессор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Data about the author

Valentin Predborskiy,

professor of the department economic theory NAU, doctor of economics, professor
e-mail: prvika2015@gmail.com

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4808027>

ВОЛОТ О.І.

ПОНОМАРЕНКО В.С.

Удосконалені форми податкового повідомлення–рішення та оновлений порядок надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків

Предметом дослідження є теоретичні положення та прикладні аспекти запровадження удосконалених форм податкового повідомлення–рішення та оновленого порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків у сфері фіскального адміністрування податків, зборів та платежів в Україні.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико–методичних засад впровадження удосконалених форм податкового повідомлення–рішення та оновленого порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків у сфері фіскального адміністрування податків, зборів та платежів в Україні.

Методи дослідження. Теоретичну та методичну основу дослідження становить нормативно–правова база законодавчих актів із питань запровадження удосконалених форм податкового повідомлення–рішення та оновленого порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків. В роботі застосовано деяку сукупність наукових методів та підходів, до яких відносимо: аналіз, синтез, порівняння, табличний метод, логічний підхід, системний підхід, узагальнення, – що, в результаті, дали можливість здійснити дослідження і представити його результати в зрозумілій та легкій для запам'ятовування формі.

Результати роботи. В статті представлено та проаналізовано процес запровадження удосконалених форм податкового повідомлення–рішення та оновленого порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків у сфері фіскального адміністрування податків, зборів та платежів в Україні. Дано визначення поняттю «податкове повідомлення–рішення» відповідно до чинного законодавства. Здійснено аналіз особливостей удосконалених форм податкового повідомлення–рішення.

Розглянуто перелік випадків, коли контролюючий орган складає податкове повідомлення–рішення в межах норм оновленого порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків.

Встановлено відмінності між діючими та удосконаленими формами податкового повідомлення–рішення, а також чинним та оновленим порядком надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків.

Галузь застосування результатів. Економічні науки, пов'язані зі сферою фіскального адміністрування податків, зборів та платежів в Україні, що розкривають питання належного документального оформлення податкових перевірок органами контролю.

Висновки. Визначено види удосконалених податкових повідомлень–рішень та умови надіслання їх платникам податків. Розглянуто оновлений перелік випадків, коли контролюючий орган складає податкове повідомлення–рішення. Виявлено суттєві відмінності при аналізі обох нормативно–правових документів, діючого та оновленого порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків. Доведено, що затвердження проаналізованого проекту наказу Міністерства фінансів України матиме позитивний вплив як на модернізацію чинного законодавства, так і на документальне оформлення результатів перевірок контролюючими органами суб'єктів господарювання.

Ключові слова: податкове повідомлення–рішення, платники податків, контролюючі органи, ПКУ, фіскальне адміністрування.

ВОЛОТ Е.І.
ПОНОМАРЕНКО В.С.

Усовершенствованные формы налогового уведомления–решения и обновленный порядок направления контролируемыми органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам

Предметом исследования являются теоретические положения и прикладные аспекты внедрения усовершенствованных форм налогового уведомления–решения и обновленного порядка направления контролируемыми органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам в сфере фискального администрирования налогов, сборов и платежей в Украине.

Целью исследования является обоснование теоретико–методических основ внедрения усовершенствованных форм налогового уведомления–решения и обновленного порядка направле–

ния контролирующими органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам в сфере фискального администрирования налогов, сборов и платежей в Украине.

Методы исследования. Теоретическую и методическую основу исследования составляет нормативно–правовая база законодательных актов по вопросам введения усовершенствованных форм налогового уведомления–решения и обновленного порядка направления контролирующими органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам. В работе применена некоторая совокупность научных методов и подходов, к которым относим: анализ, синтез, сравнение, табличный метод, логический подход, системный подход, обобщение, – что, в результате, позволили провести исследование и представить его результаты в понятной и легкой для запоминания форме.

Результаты работы. В статье представлены и проанализированы процесс внедрения усовершенствованных форм налогового уведомления–решения и обновленного порядка направления контролирующими органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам в сфере фискального администрирования налогов, сборов и платежей в Украине. Дано определение понятию «налоговое уведомление–решение» в соответствии с действующим законодательством. Осуществлен анализ особенностей усовершенствованных форм налогового уведомления–решения.

Рассмотрен перечень случаев, когда контролирующий орган составляет налоговое уведомление–решение в пределах норм обновленного порядка направления контролирующими органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам.

Установлены различия между действующими и усовершенствованными формами налогового уведомления–решения, а также действующим и обновленным порядком направления контролирующими органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам.

Область применения результатов. Экономические науки, связанные со сферой фискального администрирования налогов, сборов и платежей в Украине, раскрывающие вопросы надлежащего документального оформления налоговых проверок органами контроля.

Выводы. Определены виды усовершенствованных налоговых уведомлений–решений и условия направления их налогоплательщикам. Рассмотрен обновленный перечень случаев, когда контролирующий орган составляет налоговое уведомление–решение. Выявлены существенные различия при анализе обоих нормативно–правовых документов, действующего и обновленного порядка направления контролирующими органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам. Доказано, что утверждение проанализированного проекта приказа Министерства финансов Украины окажет положительное влияние как на модернизацию действующего законодательства, так и на документальное оформление результатов проверок контролирующими органами субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: налоговое уведомление–решение, налогоплательщики, контролирующие органы, НКУ, фискальное администрирование.

VOLOT O.I.
PONOMARENKO V.S.

Improved forms of tax notification–decisions and updated procedure for sending tax notifications–decisions to taxpayers by controlling bodies

The subject of the research is theoretical provisions and applied aspects of the introduction of improved forms of tax notification–decision and the updated procedure for sending tax notifications–decisions to taxpayers in the field of fiscal administration of taxes, fees and charges in Ukraine.

The purpose of the study is to substantiate the theoretical and methodological foundations of the introduction of improved forms of tax notification–decision and updated procedure for sending tax authorities–decisions to taxpayers in the field of fiscal administration of taxes, fees and charges in Ukraine.

Research methods. The theoretical and methodological basis of the study is the legal framework for legislation on the introduction of improved forms of tax notification–decision and the updated

procedure for sending tax notices–decisions to taxpayers. The paper uses a set of scientific methods and approaches, which include: analysis, synthesis, comparison, tabular method, logical approach, systems approach, generalization – which, as a result, made it possible to conduct research and present its results in a clear and easy to memorizing form.

Results of work. *The article presents and analyzes the process of introduction of improved forms of tax notification–decision and updated procedure for sending tax notifications–decisions to taxpayers in the field of fiscal administration of taxes, fees and charges in Ukraine. The definition of the term «tax notice–decision» is given in accordance with the current legislation. The analysis of features of the improved forms of the tax message–decision is carried out.*

The list of cases when the controlling body draws up a tax notification–decision within the norms of the updated procedure of sending by the controlling bodies tax notifications–decisions to taxpayers is considered.

Differences between the current and improved forms of tax notice–decision, as well as the current and updated procedure for sending tax notices–decisions to taxpayers by tax authorities have been established.

Field of application of results. *Economic sciences related to the field of fiscal administration of taxes, fees and charges in Ukraine, which reveal the issues of proper documentation of tax audits by control bodies.*

Conclusions. *The types of improved tax notifications–decisions and conditions of sending them to taxpayers are determined. An updated list of cases when the controlling body draws up a tax notice–decision is considered. Significant differences were revealed in the analysis of both legal documents, the current and updated procedure for sending tax notifications–decisions to taxpayers by controlling bodies. It is proved that the approval of the analyzed draft order of the Ministry of Finance of Ukraine will have a positive impact on the modernization of current legislation and on the documentation of the results of inspections by regulatory authorities.*

Key words: *tax notification–decision, taxpayers, controlling bodies, TCU, fiscal administration.*

«Найскладніше почати діяти, все інше залежить тільки від наполегливості».

Амелія Ергарт

Постановка проблеми. У сьогоденному світі все частіше приділяють увагу до вдосконалення існуючих правових норм, що регламентують різноманітні процеси провадження господарської діяльності як на рівні суб'єктів господарювання, так і відносно органів податкового контролю. Тож, і сфери фіскального адміністрування податків, зборів та платежів в Україні торкнулися зміни. Так, в одному проекті наказу Міністерства фінансів України постають удосконалені форми податкового повідомлення–рішення, а також оновлений порядок надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків. Таким чином, виникає необхідність дослідження запропонованих форм податкових документів та умов їх надіслання органами контролю.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Сьогодні у значній сукупності наукових робіт є велика кількість праць, пов'язаних із дослідженням вдосконалення процесів

фіскального адміністрування податків, зборів та платежів в Україні. Дані питання були розглянуті такими науковцями, як Крушельницька Т.А., Паславська Р.Ю., Ільяшенко В.А., Крупка М.І., Кміть В.М., Князькова В.Я., Сергієнко Л.К., Трецов М.М., Борисюк О.В., Оліферчук К.С. та іншими. Проте, більш ширшого дослідження заслуговують нормативно–правові акти, які перебувають у стані розгляду. Аналіз їх впливу як на суб'єктів господарювання, котрих вони зачіпають, так і на всю економіку країни, дасть змогу висвітлити недоліки та усунути їх до затвердження та введення в дію норм і положень таких законодавчих документів.

Метою статті є аналіз перспектив запровадження удосконалених форм податкового повідомлення–рішення та оновленого порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків та виявлення впливу даного процесу на сферу

фіскального адміністрування податків, зборів та платежів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Податковий контроль є важливим елементом функціонування всієї системи державного управління. Не менш важливе і документальне оформлення всіх виявлених правопорушень платниками податків, зборів та платежів. Податкові повідомлення–рішення (далі – ППР) узагальнюють результати проведених процедур під час перевірок та попереджають про наявність правопорушень зі сторони суб'єктів господарювання, а також зазначають суми штрафів, пені, які їм необхідно сплатити до бюджету. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» від 16.01.2020 року № 466–ІХ (далі – Закон № 466–ІХ) оновлено положення ПКУ, що стосуються документування податковими органами результатів перевірок та які набули чинності з 1 січня 2021 року [1]. До того ж, проект наказу Міністерства фінансів України «Про внесення змін до Порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків» (далі – проект наказу МФУ) вносить певні корективи до формування та надіслання ППР [2]. З метою ознайомлення з Порядком надіслання податкових повідомлень–рішень, що ввійде в дію після затвердження (далі – оновлений Порядок), та з метою аналізу відмінностей удосконалених ППР від чинних форм спочатку визначимо, що являє собою податкове повідомлення–рішення відповідно до діючого законодавства, потім звернемо увагу на види ППР та охарактеризуємо їх, і на решті, виявимо зміни та позитивні зрушення у сфері податкового адміністрування.

По–перше, дамо визначення поняттю «податкове повідомлення–рішення». Так, згідно із підпунктом 14.1.157 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України: «податкове повідомлення–рішення – письмове повідомлення контролюючого органу (рішення) про обов'язок платника податків сплатити суму грошового зобов'язання, визначену контролюючим органом у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законодавчими актами, контроль за виконанням яких покладено на контролюючі органи, або внести відповідні зміни до податкової звітності» [3].

Отже, даний документ надсилається податковими органами суб'єкту господарської діяльності у разі виявлення під час перевірки відхилень від фактичних даних у звітності та/або неповної сплати податкового зобов'язання, з урахуванням визначених сум штрафів та нарахованої пені.

По–друге, визначимо, які види ППР зазначені в проекті наказу МФУ та умови їх надіслання платникам податків. Відповідно до пункту 2 розділу II «Порядок складання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень» оновленого Порядку набудуть чинності 16 форм податкових повідомлень–рішень. Щоб краще проаналізувати дані документи, з'ясуємо обставини їх складання податковими органами за допомогою таблиці.

Таким чином, у результаті затвердження проекту наказу МФУ постануть уже 16 форм податкових повідомлень–рішень замість існуючих 14. Дані таблиці 1 свідчать, що всі вони різняться причинами складання. Так, нова форма ППР «АН» забезпечує виконання вимог Податкового кодексу щодо контролю за виконанням платниками податків положень статті 231 ПКУ і застосовується у разі встановлення порушення порядку реєстрації акцизних накладних та розрахунків коригування до таких накладних у Єдиному реєстрі акцизних накладних (стаття 1202 ПКУ). А інша форма ППР «ЗН», якою доповнили перелік, забезпечує виконання вимог Податкового кодексу щодо контролю за виконанням платниками податків положень розділу IV ПКУ, зокрема статті 166, та застосовується у разі встановлення фактів завищення сум податку на доходи фізичних осіб, що підлягає поверненню з бюджету, заявлених у податкових деклараціях, зокрема при використанні права на податкову знижку відповідно до розділу IV ПКУ. Тож, з'являються дві нові форми ППР «АН» та «ЗН», які приводять у відповідність Порядок надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків до норм Податкового кодексу, а саме до статті 58, де доповнено підстави, у разі встановлення яких за результатами перевірки контролюючим органом надсилається (вручається) платнику податків ППР, згідно із Законом № 466–ІХ [1–5].

До того ж, в оновленому Порядку відповідно до пункту 1 розширено перелік випадків, коли контролюючий орган складає податкове повідомлення–рішення. Так, контролюючий орган визначає суму нарахування (зменшення) грошо–

Види податкових повідомлень–рішень, зазначених в проекті наказу МФУ*

Вид ППР	Умови надіслання платникам податків
«Ф»	для платників податків – фізичних осіб, якщо відповідно до законодавства контролюючий орган самостійно визначає податкове зобов'язання платника податків з причин, не пов'язаних із порушенням податкового або іншого законодавства
«Р»	у разі виявлення за результатами перевірок завищення або заниження податкових зобов'язань платника податків та/або іншого зобов'язання, контроль за сплатою якого покладено на контролюючі органи, та застосування за наслідками таких перевірок передбачених ПКУ штрафних (фінансових) санкцій, пов'язаних з таким заниженням (завищенням) податкових та/або інших зобов'язань (крім грошових зобов'язань та/або штрафних (фінансових) санкцій, визначених іншими формами податкових повідомлень–рішень) та пені (крім пені відповідно до статті 129 ПКУ)
«Р1»	у разі виявлення за результатами перевірок заниження або завищення суми податкового кредиту та/або суми податкових зобов'язань для цілей розділу V ПКУ, заявленої у податковій декларації з податку на додану вартість, що не призвело до виникнення грошових зобов'язань за результатами перевірки (крім випадків, коли зазначене заниження або завищення враховано при винесенні інших податкових повідомлень–рішень за результатами перевірки)
«Ш»	у разі застосування штрафних санкцій за порушення строків сплати грошових зобов'язань/порушення строків зарахування податків до бюджетів або державних цільових фондів, установлених Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»
«З»	за самостійне відчуження майна, яке перебуває у податковій заставі та щодо якого обов'язково потрібна попередня згода контролюючого органу на таке відчуження
«В1»	у разі завищення заявленої суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість, у тому числі якщо заявлені до відшкодування суми податку на додану вартість на момент перевірки відшкодовані платнику податку
«В3»	у разі відмови у наданні бюджетного відшкодування
«В4»	у разі зменшення від'ємного значення суми податку на додану вартість
«П»	у разі зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток
«С»	у разі застосування штрафної (фінансової) санкції (штрафу) та/або пені за порушення норм іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у тому числі за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності
«ПС»	у разі застосування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) за порушення податкового законодавства (крім штрафних (фінансових) санкцій (штрафів), визначених іншими формами податкових повідомлень–рішень)
«Д»	за результатами перевірок щодо утримання податків у джерела виплати, у тому числі податкових агентів (юридичних або фізичних осіб), з питань правильності нарахування, повноти та своєчасності сплати податків та зборів, у тому числі при виплаті доходів на користь платників податків – фізичних осіб, при виплаті доходів нерезидентам з джерелом їх походження з України
«Н»	за порушення платниками ПДВ граничних строків реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування до податкової накладної, визначених статтею 201 ПКУ в Єдиному реєстрі податкових накладних та/або невиконання податкового повідомлення – рішення: щодо попередження платника податку – продавця контролюючим органом про необхідність складання та/або реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування до податкової накладної в Єдиному реєстрі податкових накладних та/або виправлення помилок під час зазначення обов'язкових реквізитів податкової накладної, передбачених пунктом 201.1 статті 201 ПКУ
«ПН»	у разі відсутності складання та/або реєстрації податкової накладної в Єдиному реєстрі податкових накладних протягом граничних строків, передбачених статтею 201 ПКУ (попередження про необхідність складання та/або реєстрації податкової накладної), виявлення контролюючим органом помилок при визначенні обов'язкових реквізитів податкової накладної (попередження про необхідність виправлення платником податку – продавцем помилок при визначенні обов'язкових реквізитів податкової накладної)
«ЗН»	у разі виявлення за результатами перевірок завищення сум податку на доходи фізичних осіб, що підлягає поверненню з бюджету, заявлених у податкових деклараціях, зокрема при використанні права на податкову знижку відповідно до розділу IV ПКУ
«АН»	за порушення платниками акцизного податку граничних термінів реєстрації та/або відсутності реєстрації перших примірників акцизних накладних/перших примірників розрахунків коригування до акцизних накладних або відсутності їх складання чи реєстрації в Єдиному реєстрі акцизних накладних; та/або за відсутність з вини платника акцизного податку реєстрації першого примірника акцизної накладної/першого примірника розрахунку коригування до акцизної накладної в Єдиному реєстрі акцизних накладних після спливу 10 календарних днів з дня отримання платником податку податкового повідомлення–рішення про застосування штрафу відповідно до пункту 120 ² .1 статті 120 ² ПКУ; та/або за відсутність з вини платника акцизного податку, який отримав пальне або спирт етиловий, реєстрації в Єдиному реєстрі акцизних накладних другого примірника акцизної накладної/другого примірника розрахунку коригування протягом більш як 120 календарних днів після граничного терміну реєстрації другого примірника акцизної накладної/розрахунку коригування, визначених статтями 120 ² та 231 ПКУ

* Джерело: побудовано авторами на основі [2].

вих, податкових зобов'язань, зменшення (збільшення) суми податкових зобов'язань та/або іншого зобов'язання, контроль за сплатою якого покладено на контролюючі органи, та/або податкового кредиту та/або зменшення бюджетного відшкодування з податку на додану вартість та/або зменшення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток або від'ємного значення суми податку на додану вартість, що передбачені ПКУ або іншим законодавством або зменшення суми податку на доходи фізичних осіб, задекларовану до повернення з бюджету у зв'язку з використанням платником податку права на податкову знижку, і складає податкове повідомлення-рішення у випадках, якщо:

- платник податків не подає в установлені строки податкову (митну) декларацію, а при здійсненні заходів податкового контролю встановлено факти здійснення платником податків діяльності, що призвела до виникнення об'єктів оподаткування, наявність показників, які підлягають декларуванню відповідно до вимог ПКУ, та наявність чинних (у тому числі призупинених) ліцензій на право здійснення діяльності з підакцизною продукцією, яка підлягає ліцензуванню згідно із законодавством;

- дані перевірок результатів діяльності платника податків, крім електронної перевірки, свідчать про заниження або завищення суми його податкових зобов'язань та/або іншого зобов'язання, контроль за сплатою якого покладено на контролюючі органи, податкового кредиту, суми бюджетного відшкодування та/або завищення від'ємного значення об'єкта оподаткування податком на прибуток або від'ємного значення суми податку на додану вартість платника податків або завищення суми податку на доходи фізичних осіб, що підлягає поверненню з бюджету у зв'язку з використанням платником податку права на податкову знижку, що заявлені у податкових (митних) деклараціях, уточнюючих розрахунках;

- згідно з податковим, митним та іншим законодавством особою, відповідальною за нарахування сум податкових зобов'язань з окремого податку або збору, та/або іншого зобов'язання, контроль за сплатою якого покладено на контролюючі органи, застосування штрафних (фінансових) санкцій та нарахування пені, у тому числі за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності, є контролюючий орган;

- дані перевірок щодо утримання податків у джерела виплати, у тому числі податкового агента, свідчать про порушення правил нарахування, утримання та сплати до відповідних бюджетів та/або на єдиний рахунок податків і зборів, передбачених ПКУ, у тому числі податку на доходи фізичних осіб, таким податковим агентом;

- результати митного контролю, отримані після закінчення процедури митного оформлення та випуску товарів, свідчать про заниження або завищення податкових зобов'язань, визначених платником податків у митних деклараціях;

- дані перевірок свідчать про наявність помилок при визначенні обов'язкових реквізитів податкової накладної та/або відсутність реєстрації податкової накладної та/або розрахунку коригування до податкової накладної протягом граничних строків, передбачених ПКУ;

- в інших випадках, коли надсилання (вручення) податкового повідомлення-рішення передбачено законом [2,4].

Отже, тут зазнає повністю змін підпункт б пункту 1 діючого Порядку, а інші підпункти дещо доповнені, в результаті чого налічується вже не шість, а 7 випадків, що спричиняють складання ППР.

По-третє, обґрунтуємо нововведення, внесені проектом наказу МФУ до чинного Порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень-рішень платникам податків. Проаналізувавши обидва нормативно-правові документи, діючий та оновлений Порядок, виявили суттєві відмінності. Так, проект наказу МФУ в основному:

- забезпечує приведення у відповідність до вимог пункту 57.3 статті 57 ПКУ Порядку та форм податкових повідомлень-рішень у частині граничного строку сплати грошового зобов'язання, протягом якого платник податків зобов'язаний сплатити нараховану суму;

- передбачає відображення у формах податкових повідомлень-рішень інформації щодо права платника податків подати скаргу разом з клопотанням про поновлення пропущеного строку на подання скарги в адміністративному порядку та копіями підтвердних документів поважності причин його пропуску;

- забезпечує виконання пункту 56 підрозділу 10 розділу XX ПКУ в частині прийняття за результатами перевірок, що були розпочаті до 01 січня 2021 року, податкових повідомлень-рішень, а також їх оскарження за правилами ПКУ, що діяли

2. Про внесення змін до Порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень-рішень платникам податків: проект наказу Міністерства фінансів України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/gromadske-obgovorennya/proekti-ne-regulyatornih-aktiv/2020-rik/74959.html>.

3. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

4. Про затвердження Порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень-рішень платникам податків: наказ Міністерства фінансів України від 28 груд. 2015 року № 1204. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-16#Text>.

5. Про внесення змін до Порядку надіслання контролюючими органами податкових повідомлень-рішень платникам податків: пояснювальна записка до проекту наказу Міністерства фінансів України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/gromadske-obgovorennya/proekti-ne-regulyatornih-aktiv/2020-rik/74959.html>.

6. Деякі питання документування управлінської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 року № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%DO%BF#Text>.

References

1. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia administruvannia podatkov, usunennia tekhnichnykh ta lohichnykh neuzghodzenosti u podatkovomu zakonodavstvi: Zakon Ukrainy vid 16 sich. 2020 roku № 466-IKh. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>.

2. Pro vnesennia zmin do Poriadku nadislannia kontroliuichymy orhanamy podatkovykh povidomlen-rishen platnykam podatkov: proekt nakazu Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/gromadske-obgovorennya/proekti-ne-regulyatornih-aktiv/2020-rik/74959.html>.

3. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 02 hrud. 2010 r. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

4. Pro zatverdzhennia Poriadku nadislannia kontroliuichymy orhanamy podatkovykh povidomlen-rishen platnykam podatkov: nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 28 hrud. 2015 roku № 1204. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-16#Text>.

5. Pro vnesennia zmin do Poriadku nadislannia kontroliuichymy orhanamy podatkovykh povidomlen-rishen platnykam podatkov: poiasniuvalna zapyska do proektu nakazu Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/dpa-i-gromadskist/gromadske-obgovorennya/proekti-ne-regulyatornih-aktiv/2020-rik/74959.html>.

6. Deiaci pytannia dokumentuvannia upravlinskoi diialnosti: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sich. 2018 roku № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%DO%BF#Text>.

Дані про авторів

Волот Олена Ігорівна,

доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Національний університет «Чернігівська політехніка», к.е.н., доцент

e-mail: e_volot@ukr.net

Пономаренко Владислава Сергіївна,

студент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Національний університет «Чернігівська політехніка»

e-mail: potestatemgloria@gmail.com

Данные об авторах

Волот Елена Игоревна,

доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Национальный университет «Черниговская политехника», к.э.н., доцент

e-mail: e_volot@ukr.net

Пономаренко Владислава Сергеевна,

студент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Национальный университет «Черниговская политехника»

e-mail: potestatemgloria@gmail.com

Data about the authors

Olena Volot,

Associate Professor, Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv Polytechnic National University, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

e-mail: e_volot@ukr.net

Vladyslava Ponomarenko,

Student of the Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv Polytechnic National University

e-mail: potestatemgloria@gmail.com

Нерівність як ендогенний фактор в моделях економічного росту

Предмет дослідження – аналіз нерівності як ендогенного фактору впливу на макроекономічну динаміку в моделях економічного росту; аналіз впливу нерівності в доходах населення на економічну динаміку в Україні.

Метою написання **статті** є авторські дослідження з проблеми нерівності у суспільстві та оцінка впливу нерівності населення по доходах на економічну динаміку в Україні.

Методологія проведення роботи – положення економічної теорії і теорії системного аналізу, економіко–математичні і статистичні методи. На основі системного аналізу визначено показники, що відображають різні аспекти нерівності у суспільстві; за допомогою економіко–математичних методів оцінено вплив нерівності (розшарування) населення по доходах на економічну динаміку в Україні.

Результати роботи – обґрунтовано доцільність застосування нерівності як ендогенного фактору в моделях економічного росту; за допомогою економіко–математичних методів здійснено кількісну оцінку впливу факторів нерівності населення по доходах на динаміку реального ВВП України.

Висновки – одним із важливих ендогенних чинників економічного росту як в теоретичних дослідженнях, так і в практиці управління країн світу обґрунтовано визнано людський капітал як критичний фактор сучасного суспільного розвитку, що набуває все більшого значення. Останніми роками у рамках дослідження людського розвитку особлива увага приділяється проблемі нерівності людей, яка вважається серйозним викликом для сталого розвитку й прогресу. А отже, в моделях ендогенного росту з фактором людського капіталу представляється доцільним застосувати додатковий фактор нерівності (суспільної нерівності), який, впливаючи на формування людського капіталу, чинитиме відповідний вплив на економічну динаміку.

Здійшені економіко–математичні дослідження свідчать про наявність суттєвого негативного впливу факторів нерівності – зокрема рівня бідності населення та ступеню його розшарування (диференціації) за доходами – на макроекономічну динаміку в Україні. Зазначені фактори є ендогенними, оскільки на їх динаміку у значній мірі можуть впливати заходи державної економічної, фінансової, соціальної політики.

Ключові слова: нерівність, бідність, диференціація життєвого рівня населення, економічна динаміка, економіко–математичні дослідження.

ЛЕБЕДА Т.Б.

Неравенство как эндогенный фактор в моделях экономического роста

Предмет исследования – анализ неравенства как эндогенного фактора влияния на макроэкономическую динамику в моделях экономического роста; анализ влияния неравенства в доходах населения на экономическую динамику в Украине.

Целью написания **статьи** являются авторские исследования по проблеме неравенства в обществе и оценка влияния неравенства населения по доходам на экономическую динамику в Украине.

Методология проведения работы – положения экономической теории и теории системного анализа, экономико–математические и статистические методы. На основе системного анализа определены показатели, отражающие различные аспекты неравенства в обществе; с помощью экономико–математических методов оценено влияние неравенства (расслоения) населения по доходам на экономическую динамику в Украине.

Результаты работы – обоснована целесообразность применения неравенства как эндогенного фактора в моделях экономического роста; с помощью экономико–математических методов осуществлена количественная оценка влияния факторов неравенства населения по доходам на динамику реального ВВП Украины.

Выводы – одним из важных эндогенных факторов экономического роста как в теоретических исследованиях, так и в практике управления стран мира обоснованно признано человеческий капитал как критический фактор современного общественного развития, который приобретает все большее значение. В последние годы в рамках исследования человеческого развития особое внимание уделяется проблеме неравенства людей, которая считается серьезным вызовом для устойчивого развития и прогресса. В соответствии с этим, в моделях эндогенного роста с фактором человеческого капитала представляется целесообразным использовать дополнительный фактор неравенства (общественного неравенства), который, воздействуя на формирование человеческого капитала, окажет соответствующее влияние на экономическую динамику.

Осуществленные экономико–математические исследования свидетельствуют о наличии существенного негативного влияния факторов неравенства – в частности уровня бедности населения и степени его расслоения (дифференциации) по доходам – на макроэкономическую динамику в Украине. Указанные факторы являются эндогенными, поскольку на их динамику в значительной степени могут влиять меры государственной экономической, финансовой, социальной политики.

Ключевые слова: неравенство, бедность, дифференциация жизненного уровня населения, экономическая динамика, экономико–математические исследования.

LEBEDA T.B.

Inequality as an endogenous factor in models of economic growth

Subject of research – analysis of inequality as an endogenous factor influencing macroeconomic dynamics in models of economic growth; analysis of the impact of income inequality on economic dynamics in Ukraine.

The purpose of writing this article is the author's research on the problem of inequality in society and assessment of the impact of income inequality on economic dynamics in Ukraine.

Methodology of work – provisions of economic theory and theory of systems analysis, economic–mathematical and statistical methods. Based on the system analysis, indicators are identified that reflect various aspects of inequality in society; Using economic and mathematical methods, the impact of income inequality (stratification) on economic dynamics in Ukraine is estimated.

Results of work – the expediency of using inequality as an endogenous factor in models of economic growth is substantiated; using economic and mathematical methods, a quantitative assessment of the impact of income inequality on the dynamics of real GDP of Ukraine.

Conclusions – In the modern world, special attention is paid to the study of factors ensuring sustainable economic growth in the world, primarily factors of endogenous nature, the formation of which the state has a direct influence. One of the important endogenous factors of economic growth both in theoretical research and in the practice of governance of the world is rightly recognized as human capital as a critical factor of modern social development, which is becoming increasingly important. In recent years, the study of human development has focused on the problem of inequality, which is considered a serious challenge to sustainable development and progress. High levels of inequality can lead to negative social consequences and significantly slow down economic growth.

Conducted economic and mathematical studies indicate a significant negative impact of inequality factors in society on macroeconomic dynamics in Ukraine, in particular the level of poverty and the degree of its stratification (differentiation) by income – the development of these processes poses serious macroeconomic threats. These factors are endogenous, as their dynamics can be significantly influenced by measures of state economic, financial, social policy. This indicates the importance of state control over the processes that can lead to increased poverty and income stratification in Ukraine. Therefore, in order to ensure macroeconomic growth, the government should pay due attention to the development and timely implementation of measures aimed at ensuring the appropriate level of welfare of the population, and especially – socially vulnerable categories of citizens.

Key words: inequality, poverty, differentiation of living standards, economic dynamics, economic and mathematical research.

Постановка проблеми. В сучасному світі особлива увага приділяється вивченню ендогенних факторів забезпечення сталого економічного зростання національних економік, зокрема засобами економіко–математичного моделювання. Актуальність таких досліджень посилюється в умовах трансформації світової економіки, виникнення нових механізмів ведення бізнесу та конкурентної боротьби внаслідок пандемії COVID–19 та посилення орієнтації країн світу на внутрішні чинники розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Розвитку теорії ендогенного економічного росту з фактором людського капіталу присвячено велику кількість ґрунтовних наукових робіт [1–6], у тому числі й наукові роботи автора [7,8], проте питанням нерівності у суспільстві як фактору впливу на макроекономічну динаміку, зокрема з використанням економіко–математичних досліджень, приділяється, на наш погляд, недостатньо уваги.

Мета написання *статті* – викладення авторського бачення щодо ролі чинника нерівності як ендогенного фактора в моделях економічного росту; оцінка впливу на макроекономічну динаміку в Україні рівня бідності та диференціації населення за доходами – з використанням економіко–математичних методів.

Виклад основного матеріалу. Появу й поширення в теорії економічного росту ендогенних факторів, які відображають різні властивості людського капіталу (ЛК), пов'язують з роботами Р.Лукаса (1988) і П.Ромера (1986), які вважаються родоначальниками нової теорії росту. Проте, ще більше ніж за 20 років до того в економічних дослідженнях почали з'являтися перші елементи ендогенності, пов'язані з людиною. Зокрема, в моделі К.Ерроу (1962 р.) [1] демонструється можливість існування стійкого зростання з постійним темпом приросту на основі технічного прогресу, який, у свою чергу, є наслідком навчання працівників у процесі діяльності, а Е.Денісон (1967) [2] першим інтерпретував «залишок Солоу» як фактор знань (передових знань) і сформулював ідею прогресу знань як джерела економічного зростання. Напрямок модельних досліджень щодо ролі накопичення людського капіталу як ендогенного фактору економічного росту було розпочато з роботи Х.Узави у 1965 р. [3]. Важлива особливість нового підходу – це

врахування часу, необхідного для накопичення ЛК. Модель Х.Узави отримала розвиток у роботах П.Ромера (1986) та Р.Лукаса (1988).

Згідно моделі П.Ромера [4] основними факторами економічного росту є зростання капіталовкладень у НДДКР і інвестиції в людський капітал. Відповідно економіка, що володіє якісними ресурсами ЛК та розвиненою наукою, має – в довгостроковій перспективі – кращі шанси зростання, ніж економіка, позбавлена таких переваг. Модель економічного зростання П.Ромера містить три сектори: 1) дослідницький; 2) виробництва технологічного устаткування; 3) виробництва кінцевої продукції споживчого призначення. Продукт першого сектора – це нові знання, які згодом втілюються у нові технології. Факторами виробництва нового знання є людський капітал і нагромаджені знання (останні є неконкурентним фактором, який можуть використовувати всі учасники виробничого процесу).

Р.Лукас вперше включив у модель росту людський капітал у явному виді. Теоретичну й математичну постановку моделі було презентовано у статті «Механізми економічного росту» [5] (1988). Модель Р.Лукаса розглядає можливість постійного економічного росту на основі накопичення персоніфікованого ЛК, яке здійснюється в особливому секторі освіти. Термін (строк) освіти є результатом індивідуального вибору кожного репрезентативного споживача, який, максимізуючи свій майбутній дохід, вибирає оптимальне співвідношення між часом навчання і часом роботи (тобто розподіляє свій активний час між навчанням і роботою). В цілому у моделі здійснюється максимізація довгострокового рівня добробуту (споживання на душу населення) за умов оптимізації накопичення фізичного і людського капіталу відповідно до рішень (уподобань) споживачів щодо розподілу активного часу між виробництвом і навчанням. Р.Лукас вперше вводить поняття «дуалізму» ЛК і відповідно розглядає його вплив на економічний ріст у двох площинах (напрямах), а саме: внутрішні (безпосередні) впливи, що описують безпосереднє підвищення ефективності виробництва внаслідок росту кваліфікації робітників (які зайняті у виробництві); зовнішні (фонові, потенційні) впливи, що характеризуються певним усередненим значенням людського капіталу в економічній системі в цілому (загальним рівнем розвитку людського капіталу в країні). Механізм

накопичення ЛК по Р.Лукасу передбачає здійснення навчання (освіти) «з відривом від виробництва» – у рамках «спеціального освітнього сектора економіки», де «виробляються» знання – саме там робітники здійснюють накопичення і розвиток свого людського капіталу.

Слід відмітити, що тестування моделі Р.Лукаса, здійснене Дж.Хартвігом (J.Hartwig) [6] для 20 країн ОЕСР, показало, що суспільні витрати на освіту (як показник формування людського капіталу) чинять значний позитивний вплив на ріст ВВП. Отриманий результат тестування показує перевагу моделі, в якій продуктивний ріст є ендогенним. При цьому людський капітал більше, ніж фізичний капітал, є рушійною силою для довгострокового зростання. Важливо зазначити, що проведені автором економіко-математичні дослідження для України [7, 8] також доводять наявність суттєвого позитивного впливу на динаміку реального ВВП України таких факторів, як рівень освіченості економічно активного населення та рівень видатків зведеного бюджету України на освіту (як частки у ВВП).

Зазначимо, що поняття людського капіталу з часом суттєво змінюється й ускладнюється, проте акцент як правило робиться на економічній віддачі від інвестицій в ЛК, а «по мірі того, як економіка стає все більш і більш наукоємною і глобалізованою, економічна роль людського капіталу в якості як запоруки конкурентоздатності окремої людини, так і успіху економіки країни в цілому набуває як ніколи раніше все більшого значення»¹ [9]. Разом з тим, інвестиції в ЛК забезпечують також і багато інших неекономічних благ, таких як стан здоров'я, більш високе особисте благополуччя і більш міцна соціальна згуртованість – ці широкі блага розглядаються багатьма авторами в якості таких само (якщо не більш) важливих, що й економічні блага в формі більш високої заробітної плати й економічного росту. Відповідно людський капітал визначається як «знання, навички, уміння та інші якості, втілені в людях і сприяючі забезпеченню особистого, соціального і економічного благополуччя» [9].

Останнім часом у поняття людського капіталу, крім класичних, включають такі важко вимірювані (якісні) складові, як: мотивація до економіч-

ної діяльності; володіння економічно значимою інформацією; повага до політичної і соціальної стабільності; активність; відповідальність; чесність; колективізм; комунікабельність; рівень загальної культури. В останні роки до цього додають також природні, біологічно наслідовані здатності людини (запас здоров'я, математичні чи інші здібності тощо). В сучасних реаліях пріоритетне значення набуває, крім накопичення знань і навичок, також наявність здібностей до інновацій, налагодження комунікаційних процесів, вирішення все більш складних управлінських задач тощо (останніми роками при наймі на роботу на перший план виходять такі якості, як креативність, здатність швидко засвоювати нові знання, використовувати нові технології). Ці якості людей сучасні економісти називають людським, соціальним і інтелектуальним капіталом.

Нерівність як ендогенний фактор у моделях економічного росту.

Останніми роками у рамках дослідження людського розвитку особлива увага приділяється проблемі нерівності людей. Починаючи з 2010 р. ПРООН поряд з індексом людського розвитку (ІЛР) оцінює також індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням нерівності всередині країни (ІЛРН).

У доповіді «Про розвиток людини 2013» [10] констатується, що необхідною складовою людського розвитку є рівність можливостей. Кожна людина має право жити повноцінним життям згідно до своїх власних цінностей і прагнень. Ніхто не має бути приречений на коротке чи злиденне життя лише тому, що належить «не до того» класу чи живе «не в тій країні», належить «не до тієї» етнічної групи чи расі, «не до тої» статі. Нерівність знижує темпи людського розвитку і в певних випадках навіть здатна його зовсім зупинити. Аналіз 132 країн (розвинутих і тих, що розвиваються), здійснений у рамках підготовки Доповіді 2013, виявив обернену залежність між нерівністю і людським розвитком. Вплив нерівності на людський розвиток ПРООН оцінює за допомогою ІЛР, скоригованого з урахуванням нерівності – ІЛРН, який розглядає усереднений рівень людського розвитку і його розподіл по вимірах очікуваної довжини життя, освітнього рівня і контролю над ресурсами. (При відсутності нерівності ІЛР дорівнює ІЛРН, а різниця між цими показниками свідчить про наявність нерівності –

¹ *Руководство по измерению человеческого капитала / ООН. – Нью-Йорк, Женева. – 2016. –https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2016/ECESTAT20166_R.pdf–стор.18.*

чим більша різниця, тим більша нерівність). Розрахунок ІЛРН показує, що в цілому більше 20% ІЛР «губиться» внаслідок нерівності, при цьому країни з низьким ІЛР потерпають більше – вони втрачають більше третини індексу, у той час як для країн з дуже високим рівнем така втрата ІЛР складає трохи більше 10%.

На теперішній час ефективно вирішення проблеми нерівності (у всіх її аспектах) є актуальною задачею урядів країн світу у контексті забезпечення довгострокового економічного росту і соціальної злагоди в суспільстві. У звіті ООН «Індекси і індикатори людського розвитку. Оновлені статистичні дані 2018 р.» [11] констатується, що «нерівність по рівню людського розвитку – це серйозний виклик прогресу», зокрема «розрив в рівнях людського розвитку є відображенням нерівності можливостей доступу до навчання, медичного обслуговування, зайнятості, кредитів і природних ресурсів, що обумовлено гендерною і груповою належністю, диспропорціями в доходах і місцем проживання». Зазначається, що «нерівність не лише є відхиленням від соціально-правових норм, але ще й несе в собі загрозу – вона може підживлювати екстремізм і підривати зусилля по забезпеченню інклюзивного і сталого розвитку. Високий рівень нерівності може призвести до негативних наслідків для соціальної згуртованості й якості інститутів і політичних заходів, що, у свою чергу, здатне уповільнити прогрес у сфері людського розвитку».

Довідка: на загальносвітовому рівні сукупна нерівність в найвищій мірі обумовлюється нерівністю в доходах, за якою слідує нерівність в освіті й охороні здоров'я. Дискусії щодо нерівності доходів всередині країн світу в значній мірі фокусуються на доході і добробуті найбагатшого 1% населення і навіть найбагатшого 0,1% порівняно з рештою. Новітні доповіді «OxfamInternational» свідчать, що «вісім чоловік володіють таким самим багатством, як і 3,6 млрд. чоловік з найбіднішої половини людства» і що «82% усього світового багатства у 2017 р. перейшла верхньому 1%, у той час як нижня половина людства взагалі не бачила ніякого покращення» [11]. З іншого боку, загострюється інша важлива проблема нерівності – стагнація і погіршення умов життя домогосподарств з середнім рівнем доходу. Крім того, «прояви нерівності завдають шкоди суспільству, послаблюючи соціальну згуртова-

ність і довіру людей до влади, установ і одне до одного. Більшість з них завдають збитків економіці, марнотратно заважаючи людям повністю реалізувати їхній потенціал на роботі і в житті» [12].

В умовах світу, який швидко змінюється, важливо приділяти належну увагу дослідженню питань щодо того, що саме буде визначати нерівність у середньо- та довгостроковому майбутньому. Існуючі на теперішній час, а також нові форми нерівності будуть впливати на економічні, соціальні, демографічні, культурні та інші сфери людського буття, у великій мірі визначаючи умови життя, в першу чергу – сучасних молодих людей та їхніх дітей. У Доповіді про розвиток людини 2019 (ООН) констатується, що «два сейсмічних зсуви будуть визначати контури розвитку в ХХІ сторіччі – зміна клімату і технологічні перетворення. Кліматична криза вже зараз найбільше зачіпає найбідніші верстви населення, у той час як технологічні досягнення, такі як машинне навчання і штучний інтелект, можуть залишити позаду цілі групи людей і навіть країн, створюючи загрозу невизначеності майбутнього в результаті подібних зсувів» [12].

За останні 20 років більшість країн показують зменшення нерівності в охороні здоров'я й освіті на фоні збільшення нерівності в доходах. Зменшення нерівності у сфері охорони здоров'я й освіти відображають відповідні державні пріоритети й інновації в соціальній політиці. Існує також зв'язок між охороною здоров'я й освітою, зокрема краща освіта має тенденцію обертатися кращим станом здоров'я – так очікувана довжина життя і рівень освіти мають подібну динаміку. Ріст нерівності в доходах певною мірою відображає провал в національній бюджетній і особливо податковій системах, але може бути компенсований за рахунок соціального захисту.

Отже враховуючи, що

– аналіз ендегенного росту в економіці знань базується на представленні, що високий темп інновацій можливий лише в економіці, яка багата людським капіталом,

– нерівність знижує темпи людського розвитку автором пропонується в моделях ендегенного росту з фактором людського капіталу застосувати додатковий чинник – нерівність (суспільна нерівність), який чинить негативний вплив на рівень людського розвитку та людський капітал і, таким

чином, зростання нерівності гальмує економічний ріст (рівняння 1, 2).

$$GDP = f(K, ZAN, LK) \quad (1)$$

$$LK = f(OSVITA, ZDOR, NER) \quad (2)$$

де: GDP – валовий внутрішній продукт; K – вартість фізичного капіталу; ZAN – чисельність зайнятих в економіці; LK – людський капітал; OSVITA – рівень освіти; ZDOR – рівень здоров'я; NER – рівень нерівності всередині країни.

В якості фактору нерівності можуть бути використані агреговані показники, що надаються у щорічних доповідях ООН про розвиток людини, зокрема: індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням нерівності (ІЛРН), або відхилення ІЛРН від індексу людського розвитку (ІЛР) (різниця в рейтингах країни по ІЛРН і ІЛР); коефіцієнт нерівності людей (середній показник нерівності по 3-х основних вимірах людського розвитку – освіті, здоров'ю, доходах).

Для аналізу впливу на людський капітал (а через нього – на економічну динаміку) можуть бути застосовані (досліджені) окремі фактори (складові), що характеризують ступінь нерівності у різних сферах життя:

- фактор нерівності в охороні здоров'я (індекс очікуваної довжини життя, скоригований з урахуванням нерівності);
- фактор нерівності в освіті (індекс освіти, скоригований з урахуванням нерівності);
- фактор нерівності в доходах (індекс доходу, скоригований з урахуванням нерівності).

Враховуючи актуальність проблеми бідності та розшарованості населення країн світу по доходах, для більш глибокого дослідження нерівності по доходах можуть бути застосовані показники, що відображають різні аспекти такої нерівності, зокрема:

- квінтільний коефіцієнт доходу. Розраховується як відношення середнього доходу найбагатших 20% населення до середнього доходу найбільш бідних 20% населення;
- коефіцієнт Пальми. Розраховується як частка найбагатших 10% населення у ВНД, поділена на частку найбідніших 40% населення у ВНД;
- коефіцієнт Джині. Характеризує відхилення фактичного розподілу доходів окремих осіб або домашніх господарств у певній країні від абсолютної рівності (значення індексу «О» відповідає абсолютній рівності, значення «100» – абсолютній нерівності);

– коефіцієнт багатомірної бідності. Відображає численні види депривації (позбавлення), з якими люди стикаються у сферах здоров'я, освіти, рівня життя. Цей індекс відображає, з одного боку, розповсюдження багатомірної бідності, не пов'язаної з доходами, з іншої – її інтенсивність (середнє число депривацій, з якими стикаються незможні верстви населення);

– рівень населення з ризиком бідності (або межа монетарної бідності). Визначається як частка від загальної кількості населення з середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць за шкалою еквівалентності ЕС;

– абсолютний критерій бідності за доходами. Відображає частку населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму.

Як подальший розвиток у рамках дослідження впливу нерівності в суспільстві на економічний ріст можуть розглядатися фактори, що характеризують гендерну нерівність, нерівність перед законом, свободу вибору, особисту безпеку, екологічну безпеку тощо.

Бідність та диференціація життєвого рівня населення як ендогенні фактори впливу на економічну динаміку в Україні

В Україні досить гостро стоїть проблема бідності та розшарування населення за доходами, що спричиняє соціальне напруження у суспільстві та є суттєвим ризиком економічного росту. Рівень бідності в Україні залишається стабільно високим на протязі усього періоду незалежності, особливо це стосується сімей з неповнолітніми дітьми і пенсіонерів. За результатами 2019 р. частка населення з середньодушовими еквівалентними доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму склала 23,1%, тобто практично чверть населення України є за межею бідності² [13].

Незважаючи на певне зменшення частки витрат домашніх господарств України на харчування – з 51,6% у 2010 р. до 46,6 у 2019 р. – частка цих витрат є досить високою і найвищою порівняно з іншими категоріями витрат, що також свідчить про досить високий рівень бідності населення в країні. Для порівняння, у 2019 р.

² http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/duf/duf_19_u.xls

частка витрат домашніх господарств на охорону здоров'я складала усього 4,1%, на відпочинок і культуру – 1,6%, освіту – 1,1%³ [13].

Для порівняння: згідно з дослідженням ООН [12], за результатами 2019 р. валовий національний дохід (ВНД) у розрахунку на душу населення (в дол. США 2011 по ПКС) становив в Україні 7994 дол., у той час як по групі країн з дуже високим рівнем людського розвитку цей показник склав 40112 дол., високим (до цієї групи відноситься й Україна) – 14403 дол., середнім – 6240 дол., низьким рівнем людського розвитку – 2581 дол., а по світу в цілому – 15745 дол.

Високий рівень бідності населення в Україні, на тлі політичної й економічної нестабільності, викликає песимістичні настрої у суспільстві та сприяє підтриманню високого рівня соціальної напруги. За інформацією ДССУ, за проведеними опитуваннями домогосподарств у 2019 р.⁴ [13]: 36,7% населення постійно відмовлялися собі в найнеобхіднішому, крім харчування, а 2,8% населення не вдалося забезпечити навіть достатнього харчування; для 49,3% було достатньо коштів, але заощаджень вони не робили; для 11,2% коштів вистачало, і вони робили заощадження. При цьому лише 12,9% домогосподарств очікували покращення свого матеріального стану в наступному 2020 році, 62,2% вважали, що все залишиться без змін, а 23,9% очікували погіршення свого матеріального стану.

Високий рівень бідності позначається на якості життя та здоров'я населення. Так, проведені у 2019 р. статистичні дослідження⁵ [13] свідчать, що у 2018 р. було 14722,5 тис. домогосподарств (98,6% з їх загальної кількості), в яких хто-небудь із членів потребував медичної допомоги, придбання ліків та медичного обладнання. При цьому 3088,3 тис. домогосподарств (21%) не змогли реалізувати свої потреби, в першу чергу – по причині занадто високої вартості. Тобто, більше ніж п'ята частина домогосподарств України через бідність не отримала належного медичного забезпечення. Як результат, станом на 2018 р. лише 49,6% населення України оцінили стан свого здоров'я як добрий, 40,4% як задовільний і 10% як поганий. Для порівняння:

³ http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/ssv_19_u.xls

⁴ http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/08/zb_sdrsd.pdf

⁵ http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/03/zb_snsz2018pdf.pdf

в країнах ЄС частка осіб, що визнали стан свого здоров'я як добрий, склала 66,7%, у т.ч. у Бельгії – 73,2%, Німеччині – 64,3%, Ірландії – 82,2%, Греції – 73,4%, Нідерландах – 75,4%, Австрії – 69,5%, Швеції – 74,7%, Польщі – 57,7%, Болгарії – 65,0%, Угорщині – 58,9%⁶ [13].

Високий рівень бідності суттєво позначається й на побутових умовах життя населення України – внаслідок недостатності коштів більше третини населення позбавлені самого необхідного (див. таблицю).

Високий рівень бідності та нерівності населення за доходами всередині країни негативно впливають на формування людського капіталу, тим самим погіршуючи перспективи економічного розвитку країни, особливо у довгостроковому вимірі. Разом з тим ці фактори за своєю суттю є ендегенними і їх динаміка у значній мірі може контролюватися заходами економічної, податково-бюджетної та соціальної політики держави. А отже, формування та провадження ефективної державної політики, спрямованої на зменшення бідності та нерівності населення України за доходами, сприятиме покращенню макроекономічної динаміки у середньо- та довгостроковому періоді та зниженню соціальної напруженості в країні.

З метою оцінки впливу нерівності (розшарування) населення по доходах на макроекономічну динаміку в Україні, в системі економетричного моделювання EViews здійснено відповідні економіко-математичні дослідження. Зокрема здійснено кількісну оцінку впливу на динаміку реального ВВП таких факторів нерівності по доходах населення:

- рівень бідності населення (частка населення з середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижчими за 60% медіанного рівня загальних доходів);

- квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення (співвідношення мінімального рівня доходів серед найбільш забезпечених 20% населення до максимального рівня доходів серед найменш забезпечених 20% населення, ранжованого за показником середньодушових еквівалентних доходів);

- квінтільний коефіцієнт фондів (співвідношення сумарних доходів найбільш та найменш забезпечених 20% населення, ранжованого за показником середньодушових еквівалентних доходів);

⁶ http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/Arh_snsz_u.htm

– коефіцієнт Джині (вимірює ступінь, в якій розподіл доходів чи витрат на споживання домогосподарств в економіці відрізняється від абсолютної рівності в розподілі, де 0 – повна рівність, 100 – абсолютна нерівність).

За базове рівняння було взято класичну виробничу функцію з додатковим фактором людського капіталу (представленого у виді індексу людського розвитку для України), в яку послідовно вводилися вибрані фактори нерівності. Результати економіко-математичних досліджень щодо впливу зазначених ендогенних факторів на динаміку реального ВВП України представлено у Додатку «Економіко-математичні дослідження впливу факторів людського капіталу і нерівності населення по доходах на реальну макроекономічну динаміку в Україні».

Проведені економіко-математичні дослідження підтверджують:

– наявність суттєвого позитивного впливу рівня розвитку людини на макроекономічну динаміку в Україні. А отже, діяльність уряду має бути спрямована насамперед на розвиток людини з пріоритетом державних інвестицій в охорону здоров'я, освіту, соціальну підтримку, побут тощо;

– наявність суттєвого негативного впливу факторів нерівності по доходах на макроекономічну динаміку в Україні, зокрема рівня бідності населення та ступеня розшарування (диференціації) населення за доходами – отже, розвиток цих процесів несе в собі серйозні макроекономічні загрози. Зазначене свідчить про важливість контролювання з боку держави процесів, які можуть призвести до посилення бідності та розшарування населення за доходами в Україні. А отже, в цілях забезпечення макроекономічного зростання та соціальної стабільності уряд має приділяти належну увагу розробці та вчасному застосуванню заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня добробуту населення, в першу чергу – соціально незахищених категорій громадян.

Висновки

В сучасному світі особлива увага надається вивченню факторів забезпечення сталого економічного зростання в країнах світу, в першу чергу факторів ендогенного характеру, на формування яких держава має безпосередній вплив. Одним із важливих ендогенних чинників економічного росту як в теоретичних дослідженнях, так

і в практиці управління країн світу обґрунтовано визнано людський капітал як критичний фактор сучасного суспільного розвитку, що набуває все більшого значення.

Поняття людського капіталу з часом суттєво змінюється і ускладнюється, набуваючи нових рис і характеристик. Останнім часом у поняття людського капіталу, крім класичних, включають такі важко вимірювані (якісні) складові, як: мотивація до економічної діяльності; володіння економічно значимою інформацією; повага до політичної і соціальної стабільності; активність; відповідальність; чесність; колективізм; комунікабельність; рівень загальної культури; природні, біологічно наслідковані здатності людини (запас здоров'я, математичні чи інші здібності тощо). Останніми роками у рамках дослідження людського розвитку особлива увага приділяється проблемі нерівності людей, яка вважається серйозним викликом для сталого розвитку й прогресу. Високий рівень нерівності може призвести до негативних соціальних наслідків та суттєво уповільнити економічний ріст. Фактор нерівності всередині країни впливає на людський капітал, а через нього – на макроекономічну динаміку. При цьому нерівність є ендогенним фактором, що у великій мірі залежить від податково-бюджетної та соціальної політики держави.

Проведені економіко-математичні дослідження підтверджують наявність суттєвого позитивного впливу рівня розвитку людини на макроекономічну динаміку в Україні. Зазначений фактор є ендогенним, оскільки розвиток людини забезпечується засобами економічної, фінансової, соціальної, демографічної політики всередині країни. Отже, з метою забезпечення економічного росту діяльність уряду має акцентуватися насамперед на розвитку людини, з пріоритетом державних інвестицій в охорону здоров'я, освіту, соціальну підтримку, культуру, побут тощо.

Здійснені економіко-математичні дослідження свідчать про наявність суттєвого негативного впливу факторів нерівності в суспільстві на макроекономічну динаміку в Україні, зокрема рівня бідності населення та ступеня розшарування (диференціації) населення за доходами – розвиток цих процесів несе в собі серйозні макроекономічні загрози. Зазначені фактори є ендогенними, оскільки на їх динаміку у значній мірі можуть впливати заходи державної економічної, фінансової, соціальної політики. Ззна-

чене свідчить про важливість контролювання з боку держави процесів, які можуть призвести до посилення бідності та розшарування населення за доходами в Україні. А отже, в цілях забезпечення економічного росту уряд має приділяти належну увагу розробці та вчасному застосуванню заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня добробуту населення, в першу чергу – соціально незахищених категорій громадян.

Додаток. Економіко-математичні дослідження впливу факторів людського капіталу і нерівності населення по доходах на реальну макроекономічну динаміку в Україні

1. Оцінка впливу індексу людського розвитку на динаміку реального ВВП України.

$$GDP\_I = 0.373917717527 * VNOK\_I + 0.00229208641705 * ZAN + 78.1735574483 * ILR - 6.32749514694 * F2012 - 4.99851517449 * F2007 \quad (1)$$

(t = 12,39) (t = 8,55)
 (t = 11,11) (t = -2,79) (t = -2,69)
 R-squared = 0.93; Durbin-Watson stat. = 2.06

2. Оцінка впливу рівня бідності населення – частки населення з середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижчими за 60% медіанного рівня загальних доходів

$$GDP\_I = 0.289952024399 * VNOK\_I + 18.1961588873 * ZAN / ZAN(-1) - 15.6637020102 * POV6OR / POV6OR(-1) + 97.6492849009 * ILR / ILR(-1) - 7.17110911392 * F2016 \quad (2)$$

(t = 10,57) (t = 1,4)
 (t = -4,86) (t = 6,9)
 (t = 4,04)
 R-squared = 0.98; Durbin-Watson stat. = 2.43

3. Оцінка впливу нерівності по доходах – квінтільного коефіцієнта фондів

$$GDP\_I = 0.279261891461 * VNOK\_I + 38.853580529 * ZAN / ZAN(-1) + 88.4190044866 * ILR / ILR(-1) - 26.5311991222 * KKF / KKF(-1) - 5.77857221637 * F2016 \quad (3)$$

(t = 7,74) (t = 1,9)
 (t = 3,72) (t = -2,1)
 (t = -2,2)
 R-squared = 0.92; Durbin-Watson stat. = 2.58

4. Оцінка впливу нерівності по доходах – квінтільного коефіцієнта диференціації доходів населення

$$GDP\_I = 0.268305971817 * VNOK\_I - 24.016393773 * KKD / KKD(-1) + 124.341301648 * ILR / ILR(-1) - 6.8242218391 * F2015 \quad (4)$$

(t = 8,73) (t = -1,53)
 (t = 8,0) (t = -2,8)
 R-squared = 0.91; Durbin-Watson stat. = 2.13

5. Оцінка впливу нерівності по доходах – коефіцієнта Джині

$$GDP\_I = 0.29323767815 * VNOK\_I + 137.832137462 * ILR / ILR(-1) - 38.2865092407 * KDJ / KDJ(-1) - 5.22199580789 * F2016 \quad (5)$$

(t = 9,65) (t = 9,2)
 (t = -2,54) (t = -2,21)
 R-squared = 0.92; Durbin-Watson stat. = 2.58

Умовні позначення:

GDP_I	реальна зміна ВВП, % до попереднього року
ZAN	чисельність працюючих, тис. осіб
VNOK_I	реальна зміна валового нагромадження основного капіталу, % до попереднього року
ILR	індекс людського розвитку для України, індекс відсоток населення з середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижчими за 60% медіанного рівня загальних доходів, %
POV6OR	квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення, разів
KKD	квінтільний коефіцієнт фондів, разів
KKF	коефіцієнт Джині, від 0 до 100
KDJ	статистика Стьюдента
t	коефіцієнт кореляції
R-squared	статистика Дарбіна-Уотсона
Durbin-Watson stat.	

Список використаних джерел

1. Ю.А.Кузнецов. Человеческий капитал, производительность труда и экономический рост // Экономический анализ теория и практика. – 43 (298). – 2012. – С. 2–16. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/chelovecheskiy-kapital-proizvoditelnost-truda-i-ekonomicheskii-rost-okonchanie-sleduet>.

2. Э.Денисон. Исследование различий в темпах экономического роста. – М. – Прогресс. – 1971. – 645 с.

3. Uzawa H. Optimal Technical Change in an Aggregative Model of Economic Growth // *International Economic Review* [en], Vol. 6, No. 1. (Jan., 1965), – P.18–31. – URL: <http://kisi.deu.edu.tr/yesim.kustepeli/uzawa1965.pdf>.
4. Romer P.M. Increasing Returns and Long-Run Growth / P.M.Romer // *The Journal of Political Economy*. – October, 1986. – P. 1002–1037. – URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.589.3348&rep=rep1&type=pdf>.
5. Lucas r. (1988). On the mechanics of economic development. – URL: <https://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcillon-thibault/lucasmechanicseconomicgrowth.pdf>.
6. J.Hartwig. Testing the Uzawa–Lucas model with OECD data // *Research in Economics* 68 (2014), P. 144–156. – URL: https://www.academia.edu/26587178/Testing_the_Uzawa_Lucas_model_with_OECD_data.
7. Т.Б.Лебеда. Формування нової якості освіти як важливого чинника ендогенізації економічного зростання в Україні // Соціально-класові трансформації і формування нової якості освіти як складові реконструктивного розвитку економіки України: Монографічний збірник; НАН України / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця, чл.-кор. НАН України А.А.Гриценка. – НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 10.05.2019. – Стор. 236–248.
8. Лебеда Т.Б. Макроекономічне моделювання перерозподілу ВВП через бюджет: монографія / Тетяна Борисівна Лебеда; НАН України, ДУ «Інститут екон. та прогноз. НАН України». – К., 2014. – 296 с.
9. Руководство по измерению человеческого капитала / ООН. – Нью-Йорк, Женева. – 2016. – стор. 18. – URL: https://www.unec.org/fileadmin/DAM/stats/publications/2016/ECESTAT20166_R.pdf.
10. Доповідь про розвиток людини 2013 / Звіт ПРООН. – URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2013_ru.pdf.
11. Индексы и индикаторы людского развития. Обновленные статистические данные 2018 / Звіт ПРООН. – URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf.
12. Доповідь про розвиток людини 2019 / Звіт ПРООН. – URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_overview_-_russian.pdf.
13. Веб-сайт Державної служби статистики України. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
1. YU.A.Kuznetsov. Chelovets'kyy kapital, vyrobnyts'tvo pratsi ta ekonomichnyy rist // *Ekonomichnyy analiz teorii ta praktyky*. – 43 (298). – 2012. – S. 2–16. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/chelovecheskiy-kapital-proizvoditelnost-truda-i-ekonomicheskii-rost-okonchanie-sleduet>.
2. Ї. Denyson. Doslidzhennya riznykh u tempakh ekonomichnoho rosta. – M. – Prohress. – 1971. – 645 s.
3. Udzava KH. Optymal'ni tekhnichni zminy v ahrehatyvniy modeli ekonomichnoho zrostannya // *International Economic Review* [en], Vol. 6, No 1. (sich. 1965 r.), – R.18–31. – URL: <http://kisi.deu.edu.tr/yesim.kustepeli/uzawa1965.pdf>.
4. Romer P.M. Zbil'shennya prybutkovosti ta dovhostrokove zrostannya / P.M. Romer // *Zhurnal politychnoyi ekonomiyi*. – Zhovten', 1986. – S. 1002–1037. – URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.589.3348&rep=rep1&type=pdf>.
5. Lukas r. (1988). Pro mekhaniku ekonomichnoho rozvytku. – URL: <https://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcillon-thibault/lucasmechanicseconomicgrowth.pdf>.
6. Dzh. Khartvih. Testuvannya modeli Uzavy – Luka-sa z danymy OESR // *Doslidzhennya v ekonomitsi* 68 (2014), R. 144–156. – URL: https://www.academia.edu/26587178/Testing_the_Uzawa_Lucas_model_with_OECD_data
7. T.B.Lebeda. Formuvannya novoyi yakosti osvity yak vazhlyvoho chynnyka endohenizatsiyi ekonomichnoho zrostannya v Ukrayini // *Sotsial'no-klasovi transformatsiyi ta formuvannya novoyi yakosti osvity yak skladovi rekonstruktyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny: Monohrafichnyy zbirnyk; NAN Ukrayiny / Za red. akad. NAN Ukrayiny V.M.Heytsya, st.-kor. NAN Ukrayiny A.A.Hrytsenka. – NAN Ukrayiny, DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrayiny», 10.05.2019. – Stor. 236–248.*
8. Lebeda T.B. Makroekonomichne modelyuvannya pererозpodilu VVP cherez byudzhet: monohrafiya / Tetyana Borysivna Lebeda; NAN Ukrayiny, DU «Instytut ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny». – K., 2014. – 296 s.
9. Rukovodstvo po yzmenenyyu chelovecheskoho kapitula / OON. – N'yu-York, Zheneva. – 2016. – Stor. 18. – URL: https://www.unec.org/fileadmin/DAM/stats/publication/2016/ECESTAT20166_R.pdf.
10. Dopovid' pro rozvytok lyudyny 2013 / Zvit PROON. – URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2013_ru.pdf.
11. Indeksy ta indykatory lyuds'koho rozvytku. Onovleni statystychni dani 2018 / Zvit PROON. – URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistics_update_ru.pdf.

References

12. Doprvid' pro rozvytok lyudyny 2019 / Zvit PROON.
– URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2019_overview_-_russian.pdf.

13. Veb-sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. – URL–adresa: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Дані про автора

Лебеда Тетяна Борисівна,

к.е.н., провідний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ
e-mail: talebeda@ukr.net

Данные об авторе

Лебеда Татьяна Борисовна,

к.э.н, ведущий научный сотрудник ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», г. Киев
e-mail: talebeda@ukr.net

Data about the author

Tetiana Lebeda,

PhD in Economics, Leading Researcher Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine (Kyiv)
e-mail: talebeda@ukr.net

УДК 330.111.4

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4808231>

БАТАЖОК С.Г.
МАЗУР Т.Г.

Ресурсоефективне виробництво в циркулярній моделі економіки

Предмет дослідження. Можливості еко–інновацій в циркулярній моделі економіки.

Мета дослідження. Розкрити особливості моделі циркулярної економіки, її основні принципи, ознаки, правила, джерела створення доданої вартості та дослідити роль еко–інновацій як ключового засобу її реалізації.

Методологія проведення роботи. Досліджено перспективи поширення еко–інновацій як одного з інструментів економіки замкнутого циклу, спрямованих на сталий розвиток. Виявлено шляхи та передумови поширення еко–інновацій в Україні, зокрема на основі аналізу пріоритетів стратегічних документів та пріоритетних напрямів інноваційної діяльності.

Результати роботи. Розкрито економічну суть фінансово – організаційного механізму забезпечення переходу до економіки замкнутого циклу. Розглянуто шляхи трансформації ресурсоефективного виробництва до циркулярної економіки. Відображено взаємозв'язок між національними цілями і завданнями в сфері ресурсоефективності та еко–інновацій для України.

Висновки. Циркулярна економіка або економіка замкнутого циклу – модель економічного розвитку, основою якої є раціональне використання ресурсів та їхнє відновлення. Ця концепція базується на трьох принципах: зменшення споживання, повторне використання та переробка. Економіка замкнутого циклу створює можливості для сталого розвитку та формування конкурентоспроможності. Перевагами цієї моделі економічного розвитку є: інноваційні та ресурсоефективні способи виробництва та споживання; захист підприємств від дефіциту ресурсів та нестабільних цін; оптимальна утилізація відходів; економія енергії внаслідок замкнутого виробничого циклу; зменшення негативного впливу на довкілля. Саме тому ця концепція стала пріоритетом у довгостроковому стратегічному плануванні для постіндустріальних та індустріальних країн. Україні необхідно підвищувати ефективність використання ресурсів, модернізувати застарілі технології та промислові процеси, генерувати інновації для екологізації виробництва та вирішення проблем брудного довкілля і відходів.

Ключові слова: лінійна економіка, циркулярна економіка, еко–індустріальні парки, бізнес–модель, державне регулювання, ресурсоефективне виробництво, еко–інновації.

БАТАЖОК С.Г.
МАЗУР Т.Г.

Ресурсоэффективное производство в циркулярной модели экономики

Предмет исследования. Возможности эко–инноваций в циркулярной модели экономики.

Цель исследования. Раскрыть особенности модели циркулярной экономики, ее основные принципы, признаки, правила, источники создания добавленной стоимости и исследовать роль эко–инноваций как ключевого средства ее реализации.

Методология проведения работы. Исследовано перспективы распространения эко–инноваций как одного из инструментов экономики замкнутого цикла, направленных на устойчивое развитие. Выявлены пути и предпосылки распространения эко–инноваций в Украине, в частности на основе анализа приоритетов стратегических документов и приоритетных направлений инновационной деятельности.

Результаты работы. Раскрыта экономическая суть финансово – организационного механизма обеспечения перехода к экономике замкнутого цикла. Рассмотрены пути трансформации ресурсоэффективного производства к циркулярной экономике. Отображена взаимосвязь между национальными целями и заданиями в сфере ресурсоэффективности и эко–инноваций для Украины.

Выводы. Циркулярная экономика или экономика замкнутого цикла – модель экономического развития, основой которой является рациональное использование ресурсов и их возобновление. Эта концепция базируется на трех принципах: сокращение потребления, повторное использование и переработка. Экономика замкнутого цикла создает возможности для устойчивого развития и формирования конкурентоспособности. Преимуществами этой модели экономического развития являются: инновационные и ресурсоэффективные способы производства и потребления; защита предприятий от дефицита ресурсов и нестабильных цен; оптимальная утилизация отходов; экономия энергии в результате замкнутого производственного цикла; уменьшение негативного влияния на окружающую среду. Именно поэтому эта концепция стала приоритетом в долгосрочном стратегическом планировании для постиндустриальных и индустриальных стран. Украине необходимо повышать эффективность использования ресурсов, модернизировать устаревшие технологии и промышленные процессы, генерировать инновации для экологизации производства и решения проблем грязной окружающей среды и отходов.

Ключевые слова: линейная экономика, циркулярная экономика, эко–индустриальный парк, бизнес–модель, государственное регулирование, ресурсоэффективное производство, эко–инновации.

BATAZHOK S.G.
MAZUR T.G.

Resource efficient production in the circular model of economy

Subject of study. Opportunities for eco–innovation in the circular model of the economy.

The purpose of the study. To reveal the features of the circular economy model, its basic principles, features, rules, sources of value added and to explore the role of eco–innovation as a key means of its implementation.

Methodology of work. A study of the prospects for the spread of eco–innovation as one of the tools of the closed–loop economy, aimed at sustainable development. The ways and preconditions of dissemination of eco–innovations in Ukraine are revealed, in particular on the basis of the analysis of priorities of strategic documents and priority directions of innovative activity.

Results of work. The economic essence of the financial and organizational mechanism of ensuring the transition to a closed cycle economy is revealed. Ways of transformation of resource–efficient production into a circular economy are considered. The relationship between national goals and objectives in the field of resource efficiency and eco–innovation for Ukraine is reflected.

Conclusions. Circular economy or closed–cycle economy – a model of economic development, the basis of which is the rational use of resources and their recovery. This concept is based on three principles: consumption reduction, reuse and recycling. A closed–loop economy creates opportunities for sustainable development and competitiveness. The advantages of this model of economic development are: innovative and resource–efficient methods of production and consumption; protection of enterprises from lack of resources and unstable prices; optimal waste disposal; energy

savings due to a closed production cycle; reducing the negative impact on the environment. That is why this concept has become a priority in long-term strategic planning for post-industrial and industrialized countries. Ukraine urgently needs to increase the efficiency of resource use, modernize outdated technologies and industrial processes, generate innovations to green production and solve problems of dirty environment and waste.

Keywords: *linear economy, circular economy, eco-industrial parks, business model, state regulation, resource-efficient production, eco-innovation.*

Постановка проблеми. Ресурсоефективність нині входить до ключових пріоритетів розвитку більшості країн, а екологічні інновації стають разом впровадження нових прогресивних рішень для підвищення ресурсоефективності, дематеріалізації виробництва і споживання та додатковим джерелом створення цінності. Перевагою циркулярної моделі економіки є її багатогранна структура, поєднання інструментарію інноваційної та екологічної політики, що прискорює появу нестандартних рішень та забезпечує на практиці більш тісну взаємодію економіки та природного середовища. Економіка та навколишнє природне середовище України зіткнулися з проблемами: ресурсні обмеження, конкуренція за ринки, низький економічний потенціал. Необхідним є підвищення ефективності використання ресурсів, модернізація технологій та промислових процесів, екологізація виробництва та вирішення проблем забрудненого довкілля і відходів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання еко-інновацій в ресурсоефективному виробництві циркулярної економіки обговорюються на міжнародних конференціях і форумах, активно досліджуються міжнародними організаціями, зокрема ОЕСР, ЄС, ЮНЕП, ЮНІДО, такими зарубіжними та українськими вченими, як: Д. Пуджарі, С. Морх, К. Самерс, С. Шварц та Х. Вансаурнаут, К. Гейзер, С. Кумар, С. Русінко, С. Нек та М. Роджерс, Р. Данджеліко, Б. М. Данилишин, Л. А. Мусіна, О. Веклич, І. М. Сотник, З. С. Люльчак, Т. Є. Моїсеєнко, Н. Я. Михаліцька, І. П. Дрозд, Т. К. Кваша, Т. В. Горянська та інші.

Метою статті є дослідження концепції економіки замкнутого циклу як нового джерела створення цінності. Пошук нових можливостей еко-інновацій в ресурсоефективному виробництві циркулярної моделі економіки. Аналіз сучасних тенденцій реалізації країнами ЄС політики ефективного використання ресурсів та надання пропозицій щодо заходів з розбудови ресурсоефективної економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Модель лінійної економіки, яка переважає в багатьох країнах, базується на принципах «брати, робити, витратити» (take, make, waste). Наростаючий дефіцит сировинних та енергетичних ресурсів, волатильність цін на товарних ринках, забрудненість навколишнього природного середовища, кліматичні зміни, зростання площ, зайнятих звалищами відходів спонукають до зміни поглядів щодо традиційної моделі. Більша увага приділяється концепції економіки замкнутого циклу (циркулярній економіці). Модель циркулярної економіки базується на принципах «брати, робити, повторно використувати» (take, make, reuse), гарантуючи ресурсоефективність, екоефективність, безвідходність.

Економіка замкнутого циклу базується на основних принципах сформульованих Еллен Маккартур [1]:

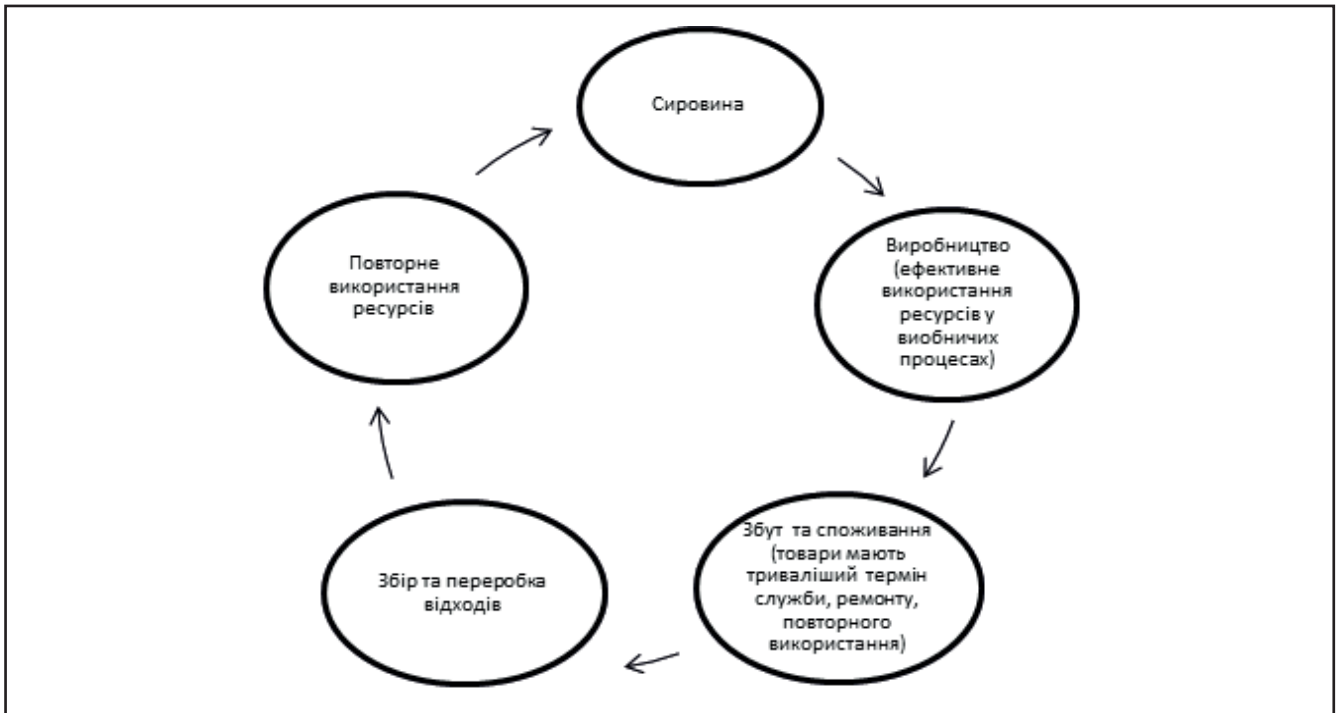
1. Збереження і примноження природного капіталу шляхом управління обмеженими запасами і збалансування потоків поновлюваних ресурсів.

2. Оптимізація видобування ресурсів за рахунок циркуляції продуктів, компонентів і матеріалів із найвищою корисністю впродовж усього часу на всіх етапах як у технічному, так і в біологічному циклах.

3. Сприяння розвитку ефективності систем шляхом виявлення негативних зовнішніх факторів і подальшого перепроектування виробничої діяльності.

Циркулярна економіка – це бізнес-модель безвідходної економіки, якій властива мінімізація споживання первинної сировини, зменшення обсягів відходів, що направляються на захоронення, за одночасного скорочення площ під звалищами через ефективніше виконання дизайну або покращення конструктивних властивостей матеріалів, виробів, систем [2]. Економіка замкнутого циклу є новим прикладом створення доданої вартості за неодноразового та більш ефективного використання ресурсів, що сприяє постійному і гарантованому зростанню добробуту населення.

У разі переходу на таку модель економіки промисловість очікують кардинальні зміни: у виборі

Циркулярна модель економіки

сировини, способу виготовлення продукції з використанням побічних продуктів одного виробництва як повноцінної сировини для іншого (див. рисунок). Це дозволить уникнути втраченої вартості матеріалів і продукції, дефіциту ресурсів, різкого зростання цін, накопичення відходів, деградації довкілля та зміни клімату, сприятиме розвитку інновацій, зростанню кількості робочих місць і підвищенню конкурентоспроможності економіки.

Правила економіки замкненого циклу [3]:

1. Дизайн продукції. Вироби проектується у такий спосіб, щоб вони мали більш тривалий термін використання, можливість ремонту, демонтажу, повторного використання чи перевиготовлення.

2. Виробничі процеси. Ефективне використання всіх видів ресурсів у виробничих процесах.

3. Споживання. Сприяння відповідальному вибору споживача через маркування продукції з інформацією про вплив на довкілля, термін використання, енерговитратність.

4. Управління відходами. Пріоритетність поводження з відходами: запобігання – обробка для повторного використання – рециклінг та відновлення енергії – видалення.

5. Від відходів до ресурсів. Розширення ринку вторинної сировини та повторного використання води.

Основними відмінними ознаками циркулярної економіки від лінійної є [4]:

1. Промисловий дизайн – розробка та проектування продукції, що здійснюється ще до початку процесу виробництва таким чином, щоб забезпечити в майбутньому можливість її повторного використання, переробки чи каскадування з метою застосування даної продукції в якості матеріалу для виготовлення іншого продукту в кінці одного життєвого циклу.

2. Впровадження нових інноваційних бізнес-моделей, які забезпечать перехід від лінійного принципу купівлі – споживання ресурсів до принципів сталого розвитку.

3. Зворотні цикли – впровадження інноваційних технологій переробки, виготовлення нових матеріалів, виробів, а також відновлення використаних матеріалів до природного стану, не порушуючи динамічної рівноваги екосистеми.

4. Зміщення акцентів з прискорення виведення нових товарів на ринок та постійного їх оновлення на повторне використання, ремонт, реконструкцію та впровадження відповідних ринкових механізмів стимулювання цих процесів

Джерелами створення доданої вартості в циркулярній економіці є:

Економія проміжних витрат через зменшення відходів у виробничому процесі за рахунок максимально можливого повторного використання матеріалів. Досягнення економії проміжних витрат, що входять у вартість продукту, зумовлено

необхідністю збільшення швидкості повторного використання матеріалів. Зменшення залежності від ресурсів спонукає стабільність цін на них, призводить до прискореного економічного зростання через зниження витрат на хеджування від ризиків, пов'язаних з ресурсами та збільшує обсяги інвестування.

Поява нових видів бізнесу: створюються нові підприємства, нові робочі місця, зростає валова додана вартість, збільшуються надходження до державного та місцевих бюджетів.

Зростання вартості природних активів через підвищення стійкості та якості живих систем, насамперед землі та води. Вища продуктивність землі, менша кількість відходів підвищить цінність землі та ґрунту як активу. Циркулярна економіка, методом більшого переміщення біологічного матеріалу назад у природу внаслідок анаеробного процесу перероблення і повернення в ґрунт відходів, зменшить потребу у додаткових поживних речовинах (принцип регенерації).

Підвищення попиту на інновації щодо створення та впровадження нових бізнес-моделей, технологічних, організаційних, соціальних нововведень у всьому замкнутому циклі економіки створення доданої вартості.

Зростання продуктивності ресурсів з перспективою відновлення капіталу та розвитку економіки [5].

Узагальнення практичного світового досвіду впровадження концепції циркулярної економіки дає можливість виділити бізнес-моделі створення цінності на основі вищеозначених принципів [6]:

1. Циркулярні поставки (Circular suppliers) – модель, за якої поновлювані джерела замінюють обмежені ресурси. В основі – забезпечення повністю переробними ресурсами або такими, що піддаються біологічному руйнуванню (розкладу).

2. Відновлення ресурсів (Resources recovery) – модель, за якої, завдяки інноваціям, ресурси відновлюються та повторно використовуються. Це сприяє уникненню втрат ресурсів та посилює рентабельність виробництва за рахунок зворотних потоків.

3. Платформи для обміну та сумісного використання (Sharing platforms) – модель, за якої здійснюється обмін або сумісне використання товарів чи активів. Також забезпечується взаємодія між користувачами продукту.

4. Продовження життєвого циклу продукції (Product life extension) – модель, за якої за ра-

хунок модернізації, реконструкції, відновлення, компанії продовжують життєвий цикл продукції.

5. Продукт як послуга (Product as a service) – модель, яка пропонує надання продукту в користування через оренду, лізинг, прокат, що підвищує стимули для створення довговічної продукції, продовження її життєвого циклу.

Напрями діяльності економіки замкнутого циклу [7]:

Регенерація. Перехід на поновлювальні джерела енергії та матеріалів. Виправлення, збереження та відновлення здоров'я екосистеми. Повернення відновлювальних біологічних ресурсів у біосферу.

Сумісне, повторне використання, оренда. Сумісне використання активів (автомобіля, кімнати, книги, техніки). Повторне використання, передача або оренда. Продовження життєвого циклу через технічне обслуговування, дизайн для підвищення довговічності, відновлення вигляду.

Оптимізація. Підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва. Видалення відходів окремо у виробничому процесі та логістичному ланцюгу постачання. Використання Big Data (Великих даних), автоматизації, дистанційного зондування і рульового управління.

Замкнутість. Відновлення продуктів або компонентів. Перероблення матеріалів. Анаеробне перетравлення. Вилучення біохімічних речовин з органічних відходів.

Віртуалізація. Безпосередня дематеріалізація (завантаження з Інтернету книг, дисків, здійснення онлайн подорожей тощо). Опосередкована дематеріалізація (покупка речей через Інтернет).

Обмін, заміна. Заміна старих на додаткові не відновлювальні матеріали. Застосування нових адитивних технологій (3D – друк). Вибір нового продукту, послуги (мультимодальний транспорт).

Циркулярна економіка має глибинні наслідки для зайнятості, освіти, капіталу та фінансів, а також спонукає до зміни державної політики та оподаткування. У багатьох країнах формуються позитивні стимули для сприйняття моделі та бізнес-практики циркулярної економіки, що характеризується не лише успішним кінцевим результатом, але й незначними матеріальними, енергетичними та екологічними витратами. «Замкнений» життєвий цикл продукту шляхом більшої переробки та повторного використання принесе користь як для навколишнього природного середовища, так і для економіки.

Фінансово–організаційним інструментом забезпечення переходу до економіки замкненого циклу є запровадження політики РВВ (розширена відповідальність виробника).

РВВ – це ефективний і водночас ощадливий інструмент управління відходами. Він полягає у тому, що виробники відповідають за свою продукцію навіть після того як продукція була використана, відслужила свій термін, стала непотрібною споживачеві, тощо. Ця відповідальність включає зокрема збір, сортування та підготовку продукції для подальшої переробки чи відновлення. Варто відзначити, що РВВ стосується також і упаковки товарів. Виробники, імпортери та рітейлери беруть на себе значну частку відповідальності за вплив упаковки на навколишнє природне середовище. «Первинний» вплив, пов'язаний з відбором матеріалів для упаковки, її розробкою. Вплив «на виході» включає використання упаковки та її утилізацію після виконання нею своїх функцій. Виробники беруть на себе відповідальність вже на етапі розробки своєї продукції для того, щоб в подальшому мінімізувати вплив на навколишнє природне середовище від її використання і переробки. Ця відповідальність виражається в юридичних та економічних зобов'язаннях і діє починаючи зі стадії розробки.

Політика розширеної відповідальності виробника вперше виникла на початку 90-х у деяких країнах Європейського Союзу, і стосувалася насамперед відходів упаковки, а потім поширилася іншими країнами ЄС та за його межами. З того часу за допомогою РВВ були значно підвищені показники переробки відходів та досягнуто значної економії державних витрат у сфері поводження з відходами.

Цілями РВВ є:

1. Впровадження стимулів для екологічного дизайну. Через РВВ виробники створюють ефективне управління продукцією наприкінці терміну її використання. Це стимулює їх розробляти продукти, які легше потім утилізувати, повторно використати та переробити. Відповідно, вплив товарів на навколишнє середовище зменшується, а запобігати утворенню відходів стає легше.

2. Створення сталого виробництва та споживчої політики. РВВ сприяє роздільному збиранню відходів та їх переробці, кооперації громадян у освітні кампанії та кампанії з підвищення рівня ознайомлення споживачів, спрямованого на заохочення роздільного збору та переробки.

На практиці РВВ – це індивідуальне зобов'язання компанії бути відповідальною за управління товарами які вона поставила на ринок наприкінці терміну їхнього використання. На практиці виробники часто працюють спільно, щоб забезпечити цю відповідальність шляхом створення організації відповідальності виробників (ОВВ), які також мають назви «система РВВ» або «організація розширеної відповідальності виробника (ОРВВ). ОРВВ мають бути неприбутковими колективними суб'єктами, заснованими галузю та знаходиться повністю у власності галузі та зобов'язані дотримуватися чинного законодавства. Як результат, ОРВВ стають відповідальними за дотримання зобов'язань з переробки та відновлення від імені галузі, а ОВВ надають громадські послуги та діють на неприбутковій або ж некомерційній основі.

Неприбуткові системи розвивають комплексний підхід щодо управління відходами, включаючи запобігання утворенню відходів та переробку. Разом із їхнім практичним втіленням, вони максимізують навколишні, економічні та соціальні переваги. ОРВВ слідує таким інструкціям:

Організувати спільно з місцевими органами влади збір товарів, термін користування якими закінчився.

Забезпечувати виконання цілей (встановлених законодавством нормативів) з переробки та відновлення.

Спільно з місцевими органами влади допомагати компаніям у сфері запобігання утворенню пластикових відходів, сприяти промоції екологічного дизайну та комунікаційних матеріалів за утримання відходів.

Звіряти дані та звіти цих компаній.

Звітувати перед національними органами влади.

ОРВВ, які знаходяться у власності галузі можуть бути визнані зобов'язаною галуззю такими, які мають відповідальність за збір або повернення, та за сортування чи переробку, тим самим переклавши індивідуальну відповідальність на колективну.

На муніципальному рівні, ОВВ мають створювати та підтримувати необхідний рівень інфраструктури для збору чи повернення, та сортування відходів упаковки. Громадянам має бути доступним певне оснащення для швидкого доступу до інфраструктури, що дозволить їм сортувати відходи щоденно.

ОВВ мають створити систему моніторингу за кількістю упаковки, яка доставляється на ринок, збирається та переробляється.

ОРВВ мають гарантувати, те що після збору відходів упаковки, вони будуть відповідно опрацьовані. Це особливо актуально для випадків, коли переробникам мають платити, щоб переробити відходи упаковки. У зв'язку з цим, для ОРВВ необхідно мати міцну фінансову базу. Уряди мають створити суворі процеси авторизації, щоб лише надійні організації, з гарантованими фінансами могли отримати ліцензію.

Прозорість є невід'ємною умовою діяльності ОРВВ. У намаганнях забезпечити прозорість, схеми РВВ впроваджують щорічні звіти, які пояснюють як встановлені урядом цілі були виконані. Ці звіти мають бути перевірені незалежними та компетентними третіми особами. Коли умов не дотримано, можуть бути накладені санкції, які варіюються від штрафів до позбавлення ліцензії. Окрім цього, прозорі процедури сприяють уникненню дискримінації між внутрішніми компаніями та імпортерами, так само гарантуючи для великих, малих та середніх підприємств рівні умови.

РВВ може бути впроваджена різними шляхами. Нині 30 країн Європи імплементували РВВ переважно у своє законодавство. У деяких з цих країн, схема досягла вражаючих результатів, переважно завдяки чіткому законодавству в парі зі справжньою кооперацією усіх гравців і учасників, що залучені до ланцюга управління відходами. Ці гравці включають уряд, місцеві органи влади, організації управління відходами.

Моделі РВВ варіюються:

1. ОВВ в управлінні зобов'язаної галузі (Бельгія, Чехія, Ірландія, Італія, Франція, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія). Зобов'язана галузь створює одне спільне неприбуткове підприємство, яке збирає необхідне фінансування, співпрацює з місцевою владою та забезпечує переробку найефективнішим і екологічним способом.

2. Дуальна модель (Австрія, Німеччина, Швеція). Галузь має повну операційну та фінансову відповідальність за збір, сортування та переробку. Система місцевого збору призначена місцевим органом влади, але його вплив мінімальний.

3. Спільна модель (Франція, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Італія, Чехія, Словенія). Відповідальність розподіляється між виробниками та місцевою владою на основі спільних угод по збиранню

відходів. Муніципалітети відповідають за збирання, а часто і за сортування відходів упаковки. Фінансова відповідальність галузі відрізняється від країни до країни.

4. Модель торговельних кредитів (Британія, частково Польща). Немає зв'язку між промисловістю, муніципалітетами, відсутнє розмежування між комерцією та упаковкою, що виникають на муніципальному рівні.

5. Вертикальна інтегрована система (Німеччина, Польща, Словенія, Румунія, Болгарія). Зазвичай кілька компаній, які орієнтовані на прибуток, конкурують між собою за зобов'язані компанії.

6. Спільна інфраструктура збору (Німеччина). Мешканці мають доступ до звичайного контейнера, а зібрані відходи упаковки розподіляються між різними ОРВВ перед сортуванням. У цьому випадку розподіл витрат встановлюється кліринговою палатою.

7. Конкуренція на інфраструктурі (Естонія). Кожна ОРВВ пропонує свої контейнери для мешканців.

8. ОВВ відповідальні лише за виникнення упаковки на муніципальному рівні (Бельгія, Німеччина, Франція, Іспанія), для комерційної упаковки (Бельгія), або для інтегрованих потоків відходів (Нідерланди, Італія, Чехія).

9. Окрема ОРВВ кожному району (Польща, Румунія, Болгарія, Словаччина, Мальта, Латвія, Литва). Кожна ОРВВ співпрацює з такою кількістю муніципалітетів, що їй потрібно для досягнення цільових показників відповідно з часткою ринку.

Золоті правила РВВ:

1. Сутність РВВ полягає в тому, що виробник відповідає за свою продукцію упродовж усього життєвого циклу, включаючи стадію обігу, збирання та утилізації відходів.

2. Організації розширеної відповідальності виробників (ОРВВ) мають знаходитись у власності зобов'язаних компаній та управлятися виключно цими компаніями.

3. ОРВВ мають бути неприбутковими/некомерційними організаціями.

4. Підприємства, які збирають, сортують, вивозять, переробляють відходи, не можуть входити до ОРВВ, лише надають їм якісні послуги.

5. Має існувати чітка законодавча база для впровадження РВВ, і органи державної влади повинні її чітко дотримуватися.

6. Лише у випадку тісного партнерства між органами державної влади та організаціями роз-

ширеної відповідальності виробника можливий успіх системи РВВ.

7. Має бути забезпечена територіальна відповідальність ОРВВ.

8. Ставлення до всіх компаній–учасників ОРВВ має бути однаковим, а інформація про фінансові внески кожної компанії – відкритою.

9. Місія обслуговування громадськості – базовий принцип діяльності ОРВВ.

10. ОРВВ мають підтримувати підвищення екологічних характеристик продукції і упаковки зобов'язаних компаній [8].

У 2017 році Європейська комісія прийняла стратегію щодо пластикових відходів, що охоплює весь цикл від виробництва та споживання до управління відходами та їхнього використання як вторинної сировини [9].

У цілому запропоновані заходи сприятимуть «замкненню» життєвого циклу продукту за рахунок більшої переробки та повторного використання і принесуть користь як для навколишнього природного середовища, так і для економіки.

Основні цілі щодо поводження з відходами в ЄС включають:

- перероблення 65% муніципальних відходів до 2030 року;
- перероблення 75% пакувальних відходів до 2030 року;
- зниження вивозу муніципальних відходів на полігони на 10% до 2030 року;
- заборона вивезення на звалища відходів, що збираються окремо;
- сприяння економічним інструментам, що перешкоджають захороненню;
- вдосконалення методів розрахунку ставок утилізації в ЄС;
- конкретні заходи щодо сприяння повторному використанню та стимулюванню промислового симбіозу – перетворення одного галузевого побічного продукту в сировину для іншої індустрії;
- економічні стимули для виробників поставляти на ринок більш екологічні продукти та підтримувати схеми відновлення та переробки (наприклад, для упаковок, батарейок, електричного та електронного обладнання, транспортних засобів).

Одним із шляхів трансформації ресурсоефективного виробництва до циркулярної економіки є розвиток еко–індустріальних парків (ЕІП). Створення індустріального парку (ІП) є найпростішою формою економічного розвитку адміністративно

територіальної одиниці. Основною ціллю діяльності є сприяння економічному розвитку, зайнятості, залученню інвестицій, стимулюванню виробництва. Ключовими чинниками, що визначають успіх промислового парку є територіальне місцезнаходження; наявність провідних компаній; стабільна та вигідна фіскальна система, пільги; велика кількість робочої сили; інституційна інфраструктура; кваліфіковане правління. Центральні та регіональні органи влади мають надавати не лише інфраструктуру для компаній, а встановлювати стимули: пільгові кредити, звільнення від податків та зборів, субсидована оренда, субсидовані комунальні тарифи, спрощення адміністративних процедур, використання спільних виробничих потужностей та послуг, житлові селища працівників [10].

Індустріальний парк (ІП) в якому компанії співпрацюють одна з одною та місцевою громадою, намагаючись зменшити обсяги відходів та забруднення, ефективно розподіляти ресурси та допомагати досягненню сталого розвитку з метою збільшити прибутки та покращити якість навколишнього природного середовища, можна назвати еко–індустріальним парком (ЕІП). Концепція ЕІП об'єднує ідеї стійкості та промислової чистоти. Головною метою діяльності ЕІП є отримання прибутку впродовж тривалого періоду часу, що досягається через взаємодію багатьох факторів. Місцеві органи влади здійснюють допомогу в створенні відповідальної інфраструктури та менеджменту для підвищення спроможності учасників ЕІП до сталого управління ресурсами.

Цілі діяльності ЕІП: зменшення впливу на навколишнє середовище шляхом заміщення токсичних матеріалів та комплексна переробка відходів; максимізація енергоефективності через проектування та будівництво об'єктів; збереження матеріалів через покращений дизайн, проектування об'єктів, повторне використання, відновлення, утилізацію, співпраця з постачальниками та клієнтами; покращення екологічних показників підприємства, громади; наявність регуляторної системи, яка заохочує компанії до більш чистого виробництва; використання економічних інструментів, які стимулюють зменшення відходів, забруднення та ефективного використання природних ресурсів; використання ефективної системи управління, яка забезпечує виробництво замкнутого циклу.

Переваги ЕІП: зниження витрат на матеріали; продаж побічних продуктів; нові джерела дохо-

дів; збільшення прибутків; зменшення негативних зовнішніх впливів, пов'язаних із забрудненням навколишнього природного середовища; розповсюдження інформації на регіональному та національному рівні щодо провідних стабільних практик (реклама діяльності).

Державне регулювання діяльності ЕІП включає:

- прийняття законів щодо енергоефективності та цін на енергію;
- впровадження стандартів енергетичної ефективності та викидів парникових газів;
- впровадження стандартів мінімального енергоспоживання та енергетичного маркування;
- введення інструментів енергетичного аудиту та енергетичного менеджменту;
- впровадження стандартів щодо відходів, забруднення та витрачання води;
- тарифна політика та політика субсидювання тощо.

В Україні започатковано 39 ІП, з яких зареєстровано 23. Одними із пріоритетних напрямків розвитку регіонів є створення регіональної мережі ІП та надання державної підтримки суб'єктам, які створюють такі парки.

Держава забезпечує такі інструменти підтримки ІП: звільнення від участі в розвитку місцевої інфраструктури; звільнення від сплати імпортного мита за обладнання та матеріали, які не виробляються в Україні; можливість створення інфраструктури ІП за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку; забезпечення співфінансування проектів ІП коштами місцевих бюджетів (10% від орієнтованої вартості). ІП мають підтримку від місцевих органів влади щодо пільг земельного податку та податку на нерухоме майно; мінімальної ставки на оренду землі державної та комунальної власності строком до 30 років; фінансування робіт з інженерної інфраструктури на ділянках парків. Позитивним моментом для України є вимоги до екологічності та енергоефективності підприємств на територіях нових ІП.

Ключовими чинниками успіху роботи ІП в Україні є: місцезнаходження; велика кількість робочої сили; фізична та інституційна інфраструктура, наявність провідних компаній і кваліфіковане правління. Однак є низка недоліків – недосконалі інструменти фіскального стимулювання, незначні пільги, відсутній механізм прямої державної підтримки індустріальних парків (безвідсоткові кредити, цільове фінансування на безповоротній

основі для облаштування індустріальних парків), неефективні інвестиційні стимули.

В умовах децентралізації на місцеві органи влади покладено значну відповідальність за розвиток регіонів та покращення умов життя населення. На місцевому рівні є багато невирішених проблем забруднення довкілля, неефективного використання природних ресурсів та виробничого потенціалу, створення робочих місць. Трансформація існуючих ІП в ЕІП допоможе вирішити триєдину проблему сталого управління місцевими ресурсами, чистого довкілля та зайнятості (див. таблицю).

Для сприяння розвитку ЕІП необхідно:

- до планів дій з реалізації Стратегії державної екологічної політики до 2030 р. включити конкретні заходи з підвищення ресурсоефективності, забезпечені фінансуванням з бюджетних програм;
- запровадити податкові стимули для підприємств, що використовують ресурсозберігаючі та ресурсоефективні технології або обладнання, вторинні матеріали;
- запровадити критерії для надання першочергової підтримки екоінноваційним проектам у рамках створеного Державного фонду інноваційної діяльності;
- забезпечити облік та оцінку природних ресурсів за основними видами, екологічне маркування товарів для полегшення картування матеріальних потоків;
- створити державний реєстр відходів;
- захистити конкурентне середовище від дій монополістів;
- запровадити стимули широкого впровадження екоінновацій, підготовки кваліфікованих кадрів, обізнаних з принципами циркулярної економіки;
- розробити систему показників результативності ЕІП і проводити щорічний моніторинг на основі цих показників;
- розробити методичні матеріали для місцевих органів влади та бізнесу щодо організації діяльності в ЕІП з урахуванням цілей створення валової доданої вартості та позитивного екологічного впливу;
- місцеві органи влади мають забезпечити для учасників ЕІП середовище довіри, доступ до місцевих ресурсів, їх облік та оцінку їх використання, прозору конкуренцію;
- надавати підприємствам-учасникам ЕІП у перші 3–5 р. пільги з екологічного податку, зниження тарифів на енергію, воду та інші інфраструктурні послуги.

Національні цілі сталого розвитку для України і задачі у сфері еко-інновацій і ресурсоефективності

Національна ціль	Ключові національні завдання в сфері ресурсоефективності, стійкого споживання і виробництва
Ліквідація голоду, розвиток сільського господарства	Удвічі підвищити продуктивність сільського господарства, в першу чергу за рахунок інноваційних технологій. Забезпечити створення стійких систем виробництва харчових продуктів, які сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель і ґрунтів, у першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій.
Чиста вода і відповідні санітарні умови	Забезпечити доступ до якісних послуг із постачання питної води, будівництво та реконструкція систем централізованого постачання питної води з використанням новітніх технологій і обладнання. Зменшити обсяги скидання неочищених стічних вод, у першу чергу з використанням інноваційних технологій водоочищення.
Доступна і чиста енергія	Збільшити частку енергії з поновлюваних джерел в національному енергетичному балансі. Підвищити енергоефективність економіки.
Гідна праця та економічне зростання	Забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, виведення на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості. Підвищувати ефективність виробництва на засадах сталого розвитку.
Промисловість, інновації та інфраструктура	Створити фінансову та інституційну системи (Інноваційну інфраструктуру), які забезпечать розвиток наукових досліджень і науково-технічних розробок.
Сталий розвиток міст і населених пунктів	Зменшити негативний вплив забруднювальних речовин на навколишнє природне середовище міст, у тому числі з використанням інноваційних технологій.
Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва	Знизити ресурсомісткість економіки. Зменшити втрати продуктів у виробно-збутових ланцюгах. Забезпечити стале використання хімічних речовин на основі інноваційних технологій і виробництв. Зменшити обсяг утворення відходів і збільшити обсяг їх переробки і повторного використання на основі інноваційних технологій і виробництв.
Прийняття термінових заходів щодо боротьби зі зміною клімату і його наслідками	Обмежити викиди парникових газів у економіці. Зменшити негативний вплив забруднювальних речовин на навколишнє природне середовище.
Захист, відновлення екосистем суші	Забезпечити збереження, відновлення та стале використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем. Відновити деградовані землі і ґрунти Забезпечити збереження гірських екосистем.

Джерело: [10].

Одним з провідних напрямків модернізації функціонуючої впродовж усієї індустріальної епохи моделі техніко-технологічного і соціально-економічного розвитку має стати формування циркулярної економіки. Моделі для якої характерний відновлювальний і замкнутий характер; мінімізація споживання первинної сировини, а тим самим обсягів переробки ресурсів; оптимізація процесів споживання шляхом розробки і поширення продукції, комплектуючих, матеріалів, що відповідають найвищому рівню їх повторного використання. Циркулярна економіка забезпечує поетапне відтворення принципів ресурсної ефективності та безвідходності, повертаючи суспільство на новій технологічній основі до відтворення в виробничих і споживчих циклах принци-

пів, використовуваних у екосистемах, що формує один з провідних напрямків Четвертої промислової революції [11].

Список використаних джерел

1. MacArthur Foundation: Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition. URL: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_EllenMacArthur-Foundation-9-Dec-2015.pdf.
2. Towards the circular economy. Ellen MacArthur Foundation: UK, 2013. URL: .
3. Принципи та практики ресурсоефективного виробництва. Посібник для кращого бізнесу 2016. URL: http://www.recpc.kpi.ua/images/eap_green/leaflets/Principles%20and%20practices%20of%20

resource%20efficient%20production_Guide%20for%20better%20business.pdf.

4. Moreno, M.; De los Rios, C.; Rowe, Z.; Charnley, F.A Conceptual Framework for Circular Design. Sustainability 2016. URL: <https://books.google.com.ua>.

5. Industrial Estates Principles and Practice. Technical Report. – UNIDO, 1997.

6. Accenture. Circular Advantage: Innovative Business Models and Technologies to Create Value in a World without Limits to Growth / Accenture. – 2014. URL: https://www.accenture.com/t20150523T053139__w__/us-en/_acnmedia/34Accenture/ConversionAssets/DotCom/Documents/Global/PDF/Strategy_6/Accenture-CircularAdvantage-Innovative-BusinessModels-Technologies-Value-Growth.pdf.

7. Delivering the Circular Economy a Toolkit for Policymakers [Електронний ресурс] – Ellen MacArthur Foundation: Cowers, UK, 2015. – 177 p. URL: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_PolicymakerToolkit.pdf.

8. Конференція «Нова політика управління відходами – основа економіки замкнутого циклу», Київ, 5–6 червня 2018р. URL: <http://conference.chamber.ua>.

9. Strategy on Plastics in a Circular Economy (26.01.2017). URL: http://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/plan_2016_39_plastic_strategy_en.pdf.

10. Цілі Сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: [file:///C:/Users/%D0%B4%D0%BE%D0%BC/Downloads/SDGs_NationalReportUA_Web%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%B4%D0%BE%D0%BC/Downloads/SDGs_NationalReportUA_Web%20(1).pdf).

11. Похомова Н.В. Зеленая экономика и экологический менеджмент / Н.В. Пахомова, К.К. Рихтер, М.А. Ветрова // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия «Экономика», 2017. – Вып. 2, Т.33. – С.244–268.

References

1. MacArthur Foundation: Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition. URL: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_EllenMacArthur-Foundation-9-Dec-2015.pdf.

2. Towards the circular economy. Ellen MacArthur Foundation: UK, 2013. URL: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Ellen-MacArthur-Foundation-Towards-the-Circular-Economy-vol.1.pdf>.

3. Pryntsypy ta praktyku resursoefektyvnoho vyrobnytstva. Posibnyk dlia krashchoho biznesu 2016. URL:

http://www.recpc.kpi.ua/images/eap_green/leaflets/Principles%20and%20practices%20of%20resource%20efficient%20production_Guide%20for%20better%20business.pdf.

4. Moreno, M.; De los Rios, C.; Rowe, Z.; Charnley, F.A Conceptual Framework for Circular Design. Sustainability 2016. URL: <https://books.google.com.ua>.

5. Industrial Estates Principles and Practice. Technical Report. – UNIDO, 1997.

6. Accenture. Circular Advantage: Innovative Business Models and Technologies to Create Value in a World without Limits to Growth / Accenture. – 2014. URL: https://www.accenture.com/t20150523T053139__w__/us-en/_acnmedia/34Accenture/ConversionAssets/DotCom/Documents/Global/PDF/Strategy_6/Accenture-CircularAdvantage-Innovative-BusinessModels-Technologies-Value-Growth.pdf.

7. Delivering the Circular Economy a Toolkit for Policymakers [Elektronnyi resurs] – Ellen MacArthur Foundation: Cowers, UK, 2015. – 177 p. URL: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_PolicymakerToolkit.pdf.

8. Konferentsiia «Nova polityka upravlinnia vidkhodamy – osnova ekonomiky zamknenoho tsykladu», Kyiv, 5–6 chervnia 2018r. URL: <http://conference.chamber.ua>.

9. Strategy on Plastics in a Circular Economy (26.01.2017). URL: http://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/plan_2016_39_plastic_strategy_en.pdf.

10. Tsili Staloho rozvytku: Ukraina. Natsionalna dopovid 2017. URL: [file:///C:/Users/%D0%B4%D0%BE%D0%BC/Downloads/SDGs_NationalReportUA_Web%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%B4%D0%BE%D0%BC/Downloads/SDGs_NationalReportUA_Web%20(1).pdf).

11. Pokhomova N.V. Zelenaia ekonomyka y ekolohycheskyi menedzhment / N.V. Pakhomova, K.K. Rykhter, M.A. Vetrova // Vesnyk Sankt-Peterburhskoho unyversyteta. Seryia «Экономика», 2017. – Вып. 2, Т.33. – С.244–268.

Дані про авторів

Батажок Світлана Григорівна,

к.е.н., доцент кафедри економіки та економічної теорії, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква

e-mail: batazhok@ukr.net

Мазур Тетяна Григорівна,

к.вет.н., доцент кафедри екотрофології, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква

e-mail: TetianaMazur@ukr.net

Данные об авторах**Батажок Светлана Григорьевна,**

к.э.н., доцент кафедры экономики та економічної теорії, Белоцерковский национальный аграрный университет, г. Белая Церковь

e-mail: batazhok@ukr.net

Мазур Татьяна Григорьевна,

к.вет.н., доцент кафедры экотрофологии, Белоцерковский национальный аграрный университет, г. Белая Церковь

e-mail: Tetiana Mazur@ukr.net

Data about the authors**Svitlana Batazhok,**

PhD in Economics, Professor of the Department of Economics and Economic Theory, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva

e-mail: batazhok@ukr.net

Tetiana Mazur,

PhD in Veterinary medicines, Professor of the Department of Ecological and Ecotrophology

Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva

e-mail: Tetiana Mazur@ukr.net

УДК 339.166.5:658.825

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4808375>

БЕЛОУСОВА Н.В.

Інклюзивний туризм як сегмент економічного розвитку України

Предмет дослідження – інклюзивний туризм як складова регіонального економічного розвитку України.

Метою написання *статті* є оцінка можливостей розвитку інклюзивного туризму, як нового сегменту туристичної сфери, який розвивається у тісному взаємозв'язку з економікою та регіональним управлінням розвитку територій.

Методологія проведення роботи – методи аналізу (при систематизації статистичних даних щодо розвитку туризму в цілому та інклюзивного туризму, зокрема) та оцінки (перспективності впровадження інклюзивного туризму в систему туристичних послуг, з урахуванням фінансової спроможності держави); метод порівняльного аналізу (при порівнянні статистики європейських країн, щодо форм та функціоналу розбудови системи надання туристичних послуг інклюзивним туристам).

Результати роботи – Розглянуто питання розвитку інклюзивного туризму як сегменту економіки та соціалізації людей з інклюзією, який в Україні, на жаль, практично не розвинений. Сформовано статистичний матеріал, який відображає рівень розвитку інклюзивного туризму в європейських країнах і показує реальну потребу впровадження інклюзивного туризму в систему державного господарювання. Визначено роль людей з інвалідністю в системі надання туристичних послуг, які входять до однієї з основних груп інклюзивних туристів. Запропонована оцінка ролі та значення інклюзивного туризму як нового виду туристичного сегменту, який розглядається з двох основних позицій: економічної (формування матеріально-технічної бази санаторно-курортного господарства, пансіонатів, реабілітаційних центрів, туристичних баз тощо) та соціальної (комплексна соціалізація та соціальна фінансова допомога). Визначено, що фінансова підтримка держави дозволить особам інклюзивних груп змінити соціальну роль в суспільстві, опанувати технологіями ефективного функціонування в різних умовах перебування, соціально активізуватися в процесі туристичних заходів, трансформувати свій світогляд, розвинути діяльність з самообслуговування і догляду за собою, опанувати нові знання, вміннями і навичками. Розкрито сутність інклюзивного туризму з урахуванням, економічних і управлінських особливостей, а також менталітету українського соціуму. Увага акцентована на проблемах впровадження інклюзивного туризму та комплексних підходах практичного вирішення даної проблематики, з урахуванням фінансової складової та внутрішньо державної політиці.

Галузь застосування результатів. Економічна галузь: управління національною економікою, регіональна економіка, економічна теорія.

Висновки – констатація виключної перспективності розвитку інклюзивного туризму як нового напрямку туристичної сфери та сегменту регіонального економічного розвитку в Україні, в умо-

вах економічної нестабільності, геополітичних викликів, зумовлюють доцільність і ретельне дослідження даного питання з точки зору конструктивного впливу на національну економіку.

Ключові слова: інклюзивний туризм, економіко–соціальна діяльність, фінансова допомога, ринок туризму.

БЕЛОУСОВА Н.В.

Инклюзивный туризм как сегмент экономического развития Украины

Предмет исследования – инклюзивный туризм как составляющая регионального экономического развития Украины.

Целью написания **статьи** является оценка возможностей развития инклюзивного туризма, как нового сегмента туристической сферы, который развивается в тесной взаимосвязи с экономической и региональным управлением развития территорий.

Методология проведения работы – методы анализа (при систематизации статистических данных по развитию туризма в целом и инклюзивного туризма, в частности), оценки (перспективности внедрения инклюзивного туризма в систему туристических услуг, с учетом финансовых возможностей государства); метод сравнительного анализа (при сравнении статистики европейских стран, относительно форм и функционала развития системы предоставления туристических услуг инклюзивным туристам).

Результаты работы – Рассмотрены вопросы развития инклюзивного туризма как сегмента экономики и социализации людей с инклюзией, который в Украине, к сожалению, практически не развит. Сформирован статистический материал, отражающий уровень развития инклюзивного туризма в европейских странах и показывающий реальную потребность внедрения инклюзивного туризма в систему государственного хозяйствования. Определена роль людей с инвалидностью в системе предоставления туристических услуг, которые входят в одну из основных групп инклюзивных туристов. Предложена оценка роли и значения инклюзивного туризма как нового вида туристического сегмента, который рассматривается с двух основных позиций: экономической (формирование материально–технической базы санаторно–курортного хозяйства, пансионатов, реабилитационных центров, туристических баз и т.п.) и социальной (комплексная социализация и социальная финансовая помощь). Определено, что финансовая поддержка государства позволит лицам инклюзивных групп изменить социальную роль в обществе, овладеть технологиями эффективного функционирования в различных условиях пребывания, социально активизироваться в процессе туристических мероприятий, трансформировать свое мировоззрение, развить деятельность по самообслуживанию и уходу за собой, освоить новые знания, умениями и навыками. Раскрыта сущность инклюзивного туризма с учетом экономических и управленческих особенностей, а также менталитета украинского социума. Внимание акцентировано на проблемах внедрения инклюзивного туризма и комплексных подходах практического решения данной проблематики, с учетом финансовой и внутренне государственной политики.

Область применения результатов. Экономическая отрасль: управление национальной экономикой, региональная экономика, экономическая теория.

Выводы – констатация исключительной перспективности развития инклюзивного туризма как нового направления туристической сферы и сегмента регионального экономического развития в Украине, в условиях экономической нестабильности, геополитических вызовов, обуславливают целесообразность и тщательное исследование данного вопроса с точки зрения конструктивного влияния на национальную экономику.

Ключевые слова: инклюзивный туризм, экономико–социальная деятельность, финансовая помощь, рынок туризма.

BIELOUSOVA N.V.

Inclusive tourism as a segment of the economic development of Ukraine

The subject of the research is inclusive tourism as a component of the regional economic

development of Ukraine.

The purpose of this article is to assess the possibilities for the development of inclusive tourism, as a new segment of the tourism sector, which is developing in close relationship with the economy and regional management of territorial development.

Methodology of the work – methods of analysis (when systematizing statistical data on the development of tourism in general and inclusive tourism, in particular), assessment (the prospects for introducing inclusive tourism into the system of tourism services, taking into account the financial capabilities of the state); the method of comparative analysis (when comparing the statistics of European countries, regarding the forms and functionality of the development of the system of providing tourism services to inclusive tourists).

Results of the work – The issues of the development of inclusive tourism as a segment of the economy and the socialization of people with inclusion, which, unfortunately, are practically not developed in Ukraine, are considered. Statistical material has been formed that reflects the level of development of inclusive tourism in European countries and shows the real need for the introduction of inclusive tourism into the system of state management. The role of people with disabilities in the system of providing tourist services included in one of the main groups of inclusive tourists has been determined. The proposed assessment of the role and significance of inclusive tourism as a new type of tourist segment, which is considered from two main positions: economic (formation of the material and technical base of a sanatorium and resort economy, boarding houses, rehabilitation centers, tourist centers, etc.) and social (complex socialization and social financial assistance). It has been determined that financial support from the state will allow persons of inclusive groups to change their social role in society, master the technologies of effective functioning in various conditions of stay, to become socially active in the process of tourist activities, transform their worldview, develop self-care and self-care activities, master new knowledge, skills and abilities. The essence of inclusive tourism as a new direction of tourism is revealed, taking into account economic and managerial features, as well as the mentality of the Ukrainian society. Attention is focused on the problems of introducing inclusive tourism and comprehensive approaches to the practical solution of this problem, taking into account the financial and internal state policy.

Scope of the results. Economic branch: management of the national economy, regional economy, economic theory.

Conclusions – a statement of the exceptional prospects of the development of inclusive tourism as a new direction of the tourism sector and a segment of regional economic development in Ukraine, in conditions of economic instability, geopolitical challenges, determine the expediency and careful study of this issue from the point of view of constructive influence on the national economy.

Key words: inclusive tourism, economic and social activities, financial assistance, tourism market.

Постановка проблеми. Сьогодні, сучасна українська наука управління територіальним розвитком та практика адміністрування тільки-но починають формувати підходи, форми та окремі інструментарій, які враховують вирішення різнопланових завдань: від забезпечення соціальної стабільності до залучення ресурсів у регіони. Частіше за все під «залученням ресурсів» розуміють фінансування: внутрішнє (державне (держбюджетне), приватні фінансові вливання) і зовнішнє (інвестування регіональних проектів закордонними компаніями, організаціями, фінансовими установами).

На фоні нестабільної економічної ситуації в Україні, розвиток будь-якого проекту має як позитивні аспекти (перспективні наміри), так і не-

гативні (проблеми з розпорядженням коштів та практична реалізація проекту).

Останнє десятиріччя показало, що найбільш прибутковим сегментом економіки України є туризм, як багатофункціональний напрям економічного розвитку країни та сегментарний напрям сфери надання різноманітних послуг.

В системі світового розвитку туристичної сфери, особливе місце сьогодні відводиться інклюзивній туризму як сегменту економіки, який в Україні, на жаль, практично не розвинений. Необхідно зазначити, що інклюзія – це процес реального включення осіб з особливими потребами в активне суспільне життя. Найбільш уніфікованим видом соціалізації виявився туризм.

Сьогодні інклюзивний туризм розглядається і як сучасний вид туризму, який дозволяє включити в туристичну діяльність будь-яку людину, незалежно від її фізичних можливостей, за умови забезпечення доступності об'єктів туристичної інфраструктури.

Спираючись на закордонний досвід, впровадження нового напрямку туристичного сегменту як інклюзивний туризм, потребує оформлення нормативно-правової документації на законодавчому рівні, фінансової підтримки у плані формування матеріально-технічної бази санаторно-курортного господарства (пансіонатів, реабілітаційних центрів, туристичних баз тощо), у вигляді соціальної допомоги (субсидування). Але для практичного впровадження даного напрямку необхідно розуміти не тільки перспективи його розвитку, але й проблеми, що можуть супроводжувати цей розвиток. Тому, доцільно, на нашу думку, розглядати інклюзивний туризм в декількох напрямках: в економічному напрямі, що регулює процеси фінансування й практичного застосування даного проекту та в напрямі соціального захисту людей з інклюзією, які можуть бути туристами на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні основи дослідження проблем державного регулювання регіональними економічними процесами, висвітлені у працях як вітчизняних, так зарубіжних учених, таких як З. Варналій, В. Геєць, М. Долішній, В. Кравців, О. Крайник, М. Козоріз, Дж. Ханесен, Е. Блеклі та ін. Останні дослідження відомих науковців у цій сфері (О.Коваля, В.Воротіна, Ю.Куца, Д.Карамішева, О.Мордвінова та ін.) свідчать, що в Україні, для розвитку інклюзивного туризму, необхідно враховувати дві проблеми – відсутність активної позиції, на рівні регіонів, у пошуку додаткових джерел фінансування та можливих шляхів ефективного розвитку інклюзивного туризму та відсутність інституцій, які б традиційно займалися регіональним і місцевим розвитком даного напрямку.

Метою статті є оцінка можливостей розвитку інклюзивного туризму, як нового сегменту туристичної сфери, у тісному взаємозв'язку туризму з економікою та соціологією. які відображають раніше досліджуваних напрямків в рамках реабілітаційно-соціального процесу для інклюзивних груп із застосуванням туристичних послуг, спроба обґрунтування інклюзивної реабілітаційно-соціального туризму як нового напрямку, з урахуванням внутрішньо-політичних, економіч-

них і соціально-побутових особливостей, а також менталітету українського соціуму.

Виклад основного матеріалу. Туризм, як важливе соціальне явище сучасності, активно впливає на життєдіяльність суспільства, і, в той же час, залежить від нього.

Туризм здійснює позитивний вплив на розвиток суспільства та має низку суттєвих значень:

- політичне – як фактор миру та співдружності;
- економічне – як джерело одержання прибутків, надходження коштів, збільшення валового національного продукту, стимул розвитку суміжних галузей господарства, створення робочих місць і розбудови регіональних економік;
- культурно-виховне – як один із засобів піднесення культурного рівня людини та суспільства в цілому, духовного збагачення, збереження історичної пам'яті народу, його культурного спадку;
- соціально-демографічне – як фактор оздоровлення суспільства для продовження активного життя людини тощо [9].

В той же час, туризм виконує ще одну дуже важливу функцію – соціально-реабілітаційну по відношенню до людей з інклюзією. До найбільш соціально не захищеної групи людей з інклюзією відносяться інваліди.

За даними світової статистики сьогодні у світі близько 15 % осіб з обмеженими можливостями. В країнах Європи інваліди становлять від 22 до 31 % населення, в США – 17 % населення держави [3, с.33–35].

Відомо, що у зв'язку з певними перешкодами інклюзивні туристи, і в першу чергу люди з інвалідністю, подорожують менш активно. В той же час, мандрівки людей з інвалідністю складають 7–8 % у всьому світі, 11 % усіх туристичних поїздок в Європі; 11 % внутрішнього туризму США та Австралії. При цьому, найбільш активно подорожують інваліди Великобританії (37 %) та Німеччини – 53 % [5; 10, с.131–134].

Дослідження на пострадянському просторі (Казахстан, 2016 р., Білорусь, 2014 р., ЦІПІН, 2014 р.), свідчать про те, що близько 30 % людей з інвалідністю займаються бізнесом, беруть участь у політиці. Приблизно 30% – це люди, які належать до категорії середнього класу. Вони могли б подорожувати, якщо б для цього були створені відповідні умови [2, с.205–213].

За кордоном інклюзивний туризм давно став частиною комплексного підходу в залученні до сус-

пільного середовища осіб з інвалідністю. В Україні цей прогресивний метод робить свої перші кроки.

Важливо, що даний термін містить одночасне транспортне обслуговування, харчування, розміщення та інші туристичні послуги – «allinclusive». Лише за цими умовами туризм може стати доступним для людей з інвалідністю [6, с.65–68].

Важливо щоб «інклюзивний туризм» мав комплексну допомогу у якості виду реабілітації та кваліфікувався як подорожі, субсидовані державою на соціальні потреби. Особливо такої державної допомоги потребують люди з інвалідністю різних нозологій, які останні десятиліття отримують мізерну соціальну допомогу від держави та практично зовсім обмежені в комплексній соціалізації та виборі практичної діяльності (в тому числі – туристичних подорожей).

Перспективу розвитку туризму в Україні для інвалідів детально відображає визначення інклюзивного туризму як турпродукту, який передбачає доступність такого виду «відпочинку для всіх». Це включатиме пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристичної індустрії до потреб людей з різними нозологіями, у тому числі інвалідів, людей літнього віку, їх опікунів та членів сімей з маленькими дітьми [4, с.219–221].

В Україні, за статистичними даними, 5,8 % населення країни – люди з інвалідністю, а це кожний 18-й громадянин держави. Близько половини інвалідів – люди з обмеженими можливостями пересування («візочники»). Часто вони займають активну життєву позицію, освоюють нові професії. Переважна кількість це молоді люди віком до 40 років, аз них близько 170 тисяч – діти [8].

Чисельність інвалідів серед учасників та постраждалих в наслідок АТО – зазвичай людей молодого, працездатного віку – на жаль, прогресивно збільшується. Вони особливо потребують кваліфікованої реабілітаційної допомоги, як психологічної, так і соціальної – тих видів реабілітації, які в нашій державі не мають чіткої структури і поки знаходяться на етапі соціального та економічного формування.

Експерти припускають, що попит на ринку туризму, доступного для всіх, буде рости і в нашій державі вже найближчими роками. Інформація про доступне в туризмі для людей з обмеженими можливостями українською мовою практично відсутня.

Через наявність проблем зі здоров'ям особи з інвалідністю потребують фінансової підтримки з боку державних та громадських інституцій і спе-

ціальних заходів, спрямованих на забезпечення їх повноцінного життя.

Фінансова допомога людям з інклюзії повинна стати потужним важелем у реабілітаційному процесі. Вони зможу отримувати професійне медичне обслуговування, користуватися послугами туристичних агенцій, приймати участь у бізнес-проектах, відкривати свою справу, працювати у виробничій сфері, займатися улюбленою справою і відчувати себе повноцінним членом суспільства.

У Європі, наприклад у Франції та Латвії, ввели так звані «соціальні картки» для тих. Людей, які підпадають під типізацію інклюзивних. Щомісяця на картку нараховується певна сума грошей з державного соціального фонду, яку можна витратити на туристичну або культурно-масову діяльність. Наприклад, сходити в музей, взяти участь в майстер-класах, купити туристичну путівку, відвідати історико-культурні пам'ятки всередині своєї країни і т.д. В першу чергу такі картки видаються людям з інвалідністю, пенсіонерам, багатодітним сім'ям. Дана європейська модель досить цікава і, при стабільному розвитку економіки, має перспективність свого розвитку і в нашій країні, у вигляді туристичних послуг для людей з інклюзії.

Визначимо фактори, що обмежують або впливають на можливість організації інклюзивного туризму [1, с.75–85]:

1. Фізичні стан потенційних туристів (інвалідність, обмежена дієздатність).
2. Матеріальне становище потенційних туристів (недостатність коштів для поїздки).
3. Високі транспортні складові туристичної поїздки.
4. Завищені ціни на засоби розміщення.
5. Наявність бюрократичних перешкод (наприклад, складності процедур оформлення віз для закордонних поїздок).
6. Відсутність або слабкий розвиток заходів щодо соціальної підтримки туризму і відпочинку.
7. Обмеженість набору туристичних послуг, доступних для осіб з обмеженими можливостями здоров'я.
8. Проблема слабкої інформованості про отримання необхідного або бажаного туристичного продукту, слабкий розвиток маркетингу.
9. Відсутність необхідної мотивації у людей до вчинення подорожей.

Для вирішення перерахованих проблем може бути запропонований наступний комплекс заходів:

1. Комплексне фінансування програми створення транспортної та гостьовий структури інклюзив-

ної туризму, яка включає обладнання аеропортів, залізничних і автовокзалів, вагонів і автобусів, спеціальні стоянки, підйомники, траволатори забезпечення спеціальними засобами готельних номерів.

2. Розвиток медичного туризму, мережі лікувально-оздоровчих установ, завдяки державним економічним програмам, які допоможуть людям з обмеженими фізичними можливостями зміцнити своє здоров'я і, як наслідок, підвищити свої можливості подорожувати.

3. Розвиток соціального туризму, фінансова підтримка туристичної активності населення з невисоким рівнем доходів, заохочення сімейного і міжсезонного туризму.

4. Будівництво і вдосконалення доріг, транспортних засобів, вдосконалення системи продажу квитків. Розвиток системи конкуруючих між собою видів транспорту – залізничного, повітряного, водного, транспортних компаній, організація чартерних перевезень пасажирів.

5. Розширення мережі готелів, заохочення їх будівництва через податкові послаблення, якими володіють фізичні та юридичні особи, наприклад, звільнення готелю від податку строком на п'ять років після введення в експлуатацію.

6. Прийняття державної програми з розвитку соціального туризму, доступного для всіх.

7. Розвиток системи інформаційного забезпечення про туристично-екскурсійні послуги, доступні для людей з інклюзією.

8. Розширення турфірмами і туроператорами спектра спеціальних послуг, відповідно до потреб відповідних груп населення.

Висновки

Виходячи з вище сказаного можна констатувати наступне:

1.Інклюзивний туризм є новим міждисциплінарним напрямком, що об'єднує різні сфери людської діяльності (оздоровлення, лікування, психологічну та професійно-трудова допомогу, сімейно-молодіжний і спортивно-реабілітаційний сегмент), спрямовані на реабілітацію людей за допомогою туристичних послуг.

2.Інклюзивний туризм можна розглядати і як форму туризму, яка включає в себе процес співпраці між різними учасниками сфери туризму. Це дозволяє всім інклюзивним категоріям, і в першу чергу людям з особливими потребами, бути причетними до туристичної інфраструктури з вико-

ристанням доступного навколишнього середовища, включаючи мобільний, візуальну, слухову і когнітивну складові доступності, функціонувати незалежно, на рівних умовах, з почуттям власної гідності шляхом надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища.

3. Грунтуючись на зарубіжному досвіді роботи з інклюзивними туристами, і в першу чергу, з людьми, що мають інвалідність, необхідно відзначити певні кроки до розвитку IPCT в Україні як нового комплексного напрямку, заснованого на нормативно-законодавчу базу нашої країни.

4. Констатуючі істотні проблеми створення інклюзивної середовища в Україні (відсутність сучасної матеріально-технічної бази, транспортної інфраструктури і архітектурної доступності та т.д.), наявність існуючих лікувально-оздоровчих підприємств дає надію на активізацію процесу впровадження IPCT для надання професійної допомоги реабілітантами.

5. Фінансова підтримка держави дозволить особам інклюзивних груп змінити соціальну роль в суспільстві, опанувати технологіями ефективного функціонування в різних умовах перебування, соціально активізуватися в процесі туристичних заходів, трансформувати свій світогляд, розвинути діяльність з самообслуговування і догляду за собою, опанувати нові знання, вміннями і навичками.

Список використаних джерел

1. Белоусова Н.В. Інклюзивний туризм в системі реабілітаційної географії: від теорії до практики: монографія / Белоусова Н.В. – К., ТАЛКОМ, 2018. – 346 с.

2. Белоусова Н.В. Теоретичні аспекти розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні. Науковий журнал «Наукові записки Сумського державного педагогічного університету. Географічні науки». – Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 9-й випуск, 2018 – С.205–213.

3. Белоусова Н.В. «Інклюзивний туризм» або «подорожі без бар'єрів» в сучасному суспільстві. Україна: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції м Херсон, 5–6 жовтня 2017 / [Під загальною редакцією І.Піліпенко, Д. Мальчикової]. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С.33–35.

4. Белоусова Н.В. Інклюзивний туризм в Україні як вид соціокультурної реабілітації інвалідів. Соціально-гуманітарні науки і сучасні виклики. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 26–27 травня 2017,

м . Дніпро. Частина I. / Наук. ред. О.Ю.Висоцькій. – Дніпро СПД «Мисливець», 2017. – С. 219–221.

5. Bielousova N.V. Inclusive tourism as a segment of the economy of Ukraine. World scientific extent: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom. 2017, 424 p.

6. Culham, A. Deconstructing Normalisation: Clearing the Way for Inclusion / Journal of Intellectual and Developmental Disability. Vol. 28. – № 1, (2003), pp.65–78.

7. International Displacement Monitoring Center. Latest IDP numbers by country. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.internal-displacement.org/database>. (309).

8. Звіт Мінсоцполітики за 2017 рік) Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www/URL : www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua). (305).

9. Захарова Л.М., Кузьміна Е.М., Морозова І.Г. і ін. Туризм як соціокультурне явище. / Под ред. Захарової Л.М – Тюмень, 2003. – 123с.

10. Заярнюк А.В. Соціальний захист вразливих верств населення: вітчизняний та зарубіжний досвід / А.В. Заярнюк // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки». – Кіровоград: КНТУ. – 2004 – Вип. 6. – С.131–134.

References

1. Bielousova N.V. Inklyuzyvnyy turizm v systemi reabilitatsiynoyi heohrafiyi: vid teorii do praktyky: [Inclusive tourism in the system of rehabilitation geography: from theory to practice]: monograph. M., TALKO, 2018, 344 p. (in Ukraine).

2. Bielousova N.V. Teoretychni aspekty rozvytku inklyuzyvnoho reabilitatsiyno-sotsial'nogo turizmu v Ukrayini. [Theoretical aspects of the development of inclusive rehabilitation and social tourism in Ukraine]. Naukovyy zhurnal «Naukovi zapysky Sums'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Heohrafichni nauky» [Scientific notes of Sumy State Pedagogical University. Geographical Sciences], 9th edition, 2018, pp.205–213. (in Ukraine).

3. Bielousova N.V. (Ed) «Inklyuzyvnyy turizm» abo «podorozhi bez bar'yeriv» v suchasnomu suspil'stvi [«Inclusive tourism» or «travel without barriers» in modern society] Ukrayina: heohrafichnyy analiz ta poshuk shlyakhiv vyrishennya: [Ukraine: Geographic analysis and the search for solutions]: I.Pilipenko, (Eds.) & D. Malchikova. Kherson. Publishing House «Helvetica», 2017, pp.33–35. (in Ukraine).

4. Bielousova N.V. Inklyuzyvnyy turizm v Ukrayini yak vyd sotsiokul'turnoyi reabilitatsiyni invalidiv [Inclusive tourism in Ukraine as a kind of sociocultural rehabilitation of persons with disabilities] Sotsial'no-humanitarni nauky i suchasni vyklyky. [Social sciences and modern

challenges]. Part I. / Sciences. Ed . O.Yu. Visoky. Dnipro SPD «Hunter», 2017, pp.219–221. (in Ukraine).

5. Bielousova N.V. Inklyuzyvnyy turizm yak sehment ekonomiky Ukrayiny. [Inclusive tourism as a segment of the economy of Ukraine] Svitovyy naukovyy obsyah: Zbirnyk naukovykh statey [World scientific extent: Collection of scientific articles]. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017, 424 p. (in English).

6. Culham A. Dekonstruksiya normalizatsiyi: ochyshchennya shlyakhu dlya vklyuchennya [Deconstructing Normalisation: Clearing the Way for Inclusion] / Journal of Intellectual and Developmental Disability. Vol. 28. – № 1, 2003, pp.65–78. (in English).

7. International Displacement Monitoring Center. Latest IDP numbers by country. [Electronic source]. – Access mode: <http://www.internal-displacement.org/database>. (in Ukraine). (309).

8. Report of the Ministry of Social Policy for 2017) State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: [www / URL: www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua). (305).

9. Zakharova L.N. & Kuzmina E.M., & Morozova I.G. and others. Turizm yak sotsiokul'turnyy fenomen [Tourism as a socio-cultural phenomenon]. Tyumen, 2003, 123 p. (in Russian).

10. Zayarnyuk A.V. Sotsial'nyy zakhyst vrazlyvykh hrup naselennya: vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid. [Social protection of vulnerable groups of the population: domestic and foreign experience] Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'nogo tekhnichnoho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» [Scientific works of Kirovograd National Technical University. Series «Economic Sciences»], Vol. 6, 2004, pp.131–134. (in Ukraine).

Дані про автора

Белюсова Наталія Володимирівна,

доцент кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою, Національний авіаційний університет, м. Київ
e-mail: belousova-69@ukr.net

Данные об авторе

Белюсова Наталья Владимировна,

доцент кафедры аэрокосмической геодезии и землеустройства, Национальный авиационный университет, г. Киев

e-mail: belousova-69@ukr.net

Data about the author

Natalia Bielousova,

Associate Professor of the Department of Aerospace Geodesy and Land Management, National Aviation University, Kyiv

e-mail: belousova-69@ukr.net

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 338.246.2:330.47:004.434:005:[338.27+004.94]:005.334:[336+316.422]

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4808461>

КОЛОДІЙЧУК А.В.

Visual Foxpro– і С # програмування соціально-економічних ризиків інформатизації галузей національного господарства

Предметом дослідження є Visual Foxpro– та С# – програмування соціально-економічних ризиків інформатизації галузей національного господарства.

Мета статті – дати характеристику методам Visual Foxpro– та С# – програмування соціально-економічних ризиків інформатизації галузей національного господарства.

Методи дослідження. В праці використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті на практичних засадах охарактеризовано методологію та практичну імплементацію зразків Visual Foxpro– та С#– програмування соціально-економічних ризиків інформатизації галузей національного господарства.

Висновки. У рамках соціального підходу краудфандинг трактують як дієвий й ефективний механізм соціалізації економіки, як один із «стовпів», на яких побудовані макроекономічні моделі розвинутих країн світу із соціально-орієнтованою ринковою економікою. Поряд з перевагами, краудфандингові ініціативи часто зазнають впливу різноманітних загроз. Не є винятком й ІТ-сфера, у якій краудфандинг працює як через ІКТ-засоби, так і пов'язаний з виконанням конкретних проєктів інформатизації. Серед цього класу ризиків наявні наступні їх підкласи: 1) ризики шахрайства, пов'язані з нецільовим використанням коштів, зібраних в результаті краудфандингової процедури; 2) загрози ринковій конкуренції у сфері інформаційних технологій; 3) ризики порушення прав інтелектуальної власності в результаті публічного розголошення концепції краудфандингового проєкту.

Ключові слова: ризик, краудфандинг, венчурне інвестування, галузі, інформатизація, національне господарство, освіта, статистична база.

КОЛОДІЙЧУК А.В.

Visual Foxpro– и С # –программирование социально-экономических рисков информатизации отраслей национального хозяйства

Предметом исследования является Visual Foxpro– и С# –программирование социально-экономических рисков информатизации отраслей национального хозяйства.

Цель статьи – дать характеристику методам Visual Foxpro– и C# –программирования социально–экономических рисков информатизации отраслей национального хозяйства.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье на практических основах охарактеризованы методология и практическая имплементация образцов Visual Foxpro– и C#–программирования социально–экономических рисков информатизации отраслей национального хозяйства.

Выводы. В рамках социального подхода краудфандинг трактуют как действенный и эффективный механизм социализации экономики, как один из «столпов», на которых построены макроэкономические модели развитых стран мира с социально–ориентированной рыночной экономикой. Наряду с преимуществами, краудфандинговые инициативы часто подвергаются воздействию разнообразных угроз. Не является исключением и ИТ–сфера, в которой краудфандинг работает как через ИКТ–средства, так и связан с выполнением конкретных проектов информатизации. Среди этого класса рисков имеются следующие их подклассы: 1) риски мошенничества, связанные с нецелевым использованием средств, собранных в результате краудфандинговой процедуры; 2) угрозы рыночной конкуренции в сфере информационных технологий; 3) риски нарушения прав интеллектуальной собственности в результате публичного разглашения концепции краудфандингового проекта.

Ключевые слова: риск, краудфандинг, венчурное инвестирование, отрасли, информатизация, национальное хозяйство, образование, статистическая база.

KOLODIYCHUK A.V.

Visual FoxPro– and C# –programming of socio–economic risks in informatization of national economy industry

The subject of research is Visual FoxPro– and C# –programming socio–economic risks of informatization of the branches of the national economy.

The purpose of the article is to give the characteristics of methods of Visual FoxPro and C#–programming socio–economic risks of informatization of branches of national economy.

Research methods. In the work, the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method for generalizing data are used.

Results of work. In the study, the methodology and practical implementation of samples of Visual FoxPro– and C#–programming of socio–economic risks of informatization of branches of the national economy are characterized in practical principles.

Conclusions. Within the framework of the social approach, crowdfunding is interpreted as acting and effective mechanism for socialization of the economy as one of the «pillars», on which built macroeconomic models of developed countries of the world with a socially oriented market economy. Along with the advantages, crowdfunding initiatives often receive affect various threats. There is no exception to the IT sphere in which crowdfunding works both through ICT means, and is associated with the implementation of specific informatization projects. Among this class of risks are the following subclasses: 1) risks of fraud associated with non–targeted use of funds collected as a result of a crowdfunding procedure; 2) threats to market competition in the field of information technologies; 3) risks of violation of intellectual property rights as a result of public disclosure of the concept of the crowdfunding project.

Keywords: risk, crowdfunding, venture investment, branches, informatization, national economy, education, statistical base.

Постановка проблеми. Перш ніж розглядати краудфандингові (соціально–економічні) ризики інтрузії інформаційно–комунікаційних засобів, потрібно роз'яснити сутнісну природу крауд–фандингу, котрий зрідка називають в Україні ще спільнокоштом. Його можна ідентифікувати за рядом підходів, серед яких краудсорсинговий, мережевий, інформаційний, медійний, тран–

сформаційний, антипосередницький, інноваційний, соціально–громадський, венчурно–інтелектуальний, культурно–еволюційний, соціальний.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За венчурно–інтелектуальним підходом досліджувана категорія сприймається як інструмент реалізації обґрунтованих ідейних концепцій творчих обдарованих особистостей і забезпечення їх венчурного фінансування; при цьому інвестором таких венчурних проектів виступає зацікавлена громадськість. В той же час відповідно до положень культурно–еволюційного підходу краудфандинг розглядають в якості своєрідного рушія еволюційно–поступального розвитку суспільної культури, виховання в суспільстві солідарності, альтруїзму, громадянського обов'язку, демократії, духовності (збір коштів на медичні потреби для окремих членів єдиної суспільної формації). Для нейтралізації такого роду загроз ми пропонуємо найпростіше використовувати можливості мов програмування у працях Н. Вірта, Е. Дейкстри, С. Мельникова, У. Пенні, С. Русакова, І. Скляра, Л. Шестакової та інших.

Мета статті – дати характеристику методам Visual Foxpro– та C#– програмування соціально–економічних ризиків інформатизації галузей національного господарства.

Виклад основного матеріалу. У рамках соціального підходу краудфандинг трактують як дієвий й ефективний механізм соціалізації економіки, як один із «стовпів», на яких побудовані макроекономічні моделі розвинутих країн світу із соціально–орієнтованою ринковою економікою. В загальному, можна констатувати, що в Україні поки що одним з найбільш успішних і масштабних краудфандингових проектів в сфері ІКТ став запуск 2016 року в Інтернеті і в режимі смарт–тв освітнього онлайн–каналу «BrainTV», котрий ознайомлює глядачів з гарвардською методикою вивчення технологій програмування «CS50». Прикладне програмування вже давно стало наочним способом нейтралізації соціальних ризиків при вирішенні освітніх задач. Як відомо, точність економічної науки визначається і забезпечується підкріпленими математичними співвідношеннями соціально–економічних явищ і процесів, починаючи уже від підготовки необхідної статистичної бази для подальшої процедури здійснення цілеспрямованого наукового економічного моніторингу.

Тіло програми на мові програмування вищого рівня Visual FoxPro 9.0 реалізовано з допомогою операторів DO (запуск процедури чи функції), PROCEDURE і RETURN. Всі змінні не потрібно обов'язково описувати. Стандартні оператори присвоєння додатково визначають тип даних. Цикли реалізуються операторами FOR та DO WHILE. Ввід даних здійснюється оператором GET, вивід даних – операторами SAY та ?. Додатково використовуються оператори коментарів * та &&. В обчисленнях використовуються стандартні математичні функції та функції перетворення даних.

Програма 1А на мові Visual FoxPro 9.0:

?"

DO Dodatok1A

PROCEDURE Dodatok1A

lcM = "2"

lcN = "3"

lcp = "4"

lcq = "5"

lcX1 = "-5"

lcX2 = "+5"

@ 0, 0 CLEAR

@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть параметр M" ;

GET lcM PICT "99"

@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть параметр N" ;

GET lcN PICT "99"

@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть параметр p" ;

GET lcp PICT "99"

@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть параметр q" ;

GET lcq PICT "99"

READ

lnM = INT(VAL(lcM))

lnN = INT(VAL(lcN))

lnp = INT(VAL(lcp))

lnq = INT(VAL(lcq))

@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть поч. значення інтеграла" ;

GET lcX1 && -5

@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть кін. значення інтеграла" ;

GET lcX2 && +5

READ

lnX1 = VAL(lcX1)

lnX2 = VAL(lcX2)

?"

? PADC("=", 13), PADC("=", 8), PADC("=", 7), PADC("=", 7)

? PADC("M", 13), PADC("N", 8), PADC("p", 7), PADC("q", 7)

```

? PADC("=", 13), PADC("=", 8), PADC("=", 7),
PADC("=", 7)
? PADC(lcM, 13), PADC(lcN, 8), PADC(lcp, 7),
PADC(lcq, 7)
? PADC("=", 13), PADC("=", 8), PADC("=", 7),
PADC("=", 7)
lnX = lnX1
lnF1 = -4 * LOG(lnX^2+4 * lnX+5)+2 * lnX+9 * AR
CTAN(lnX+2)
lnX = lnX2
lnF2 = -4 * LOG(lnX^2+4 * lnX+5)+2 * lnX+9 * AR
CTAN(lnX+2)
Y = lnF2 - lnF1
? "ВІДПОВІДЬ =", Y
= INKEY(O)
RETURN

```

Тіло програми на мові програмування вищого рівня C# (читається сі шарп) реалізовано з допомогою секцій using (визначення бібліотек стандартних функцій) та namespace (основної), яка в класі Program містить основну програму Main. Змінні описуються операторами визначення. Використовуються стандартні оператори присвоєння, які одночасно перевизначають змінні. Цикли реалізуються операторами for, while та do. Ввід даних здійснюється методом Console.ReadLine, вивід даних – методами Console.Write та Console.WriteLine. Додатково можна використати оператори коментарів ///. В обчисленнях використовуються стандартні математичні функції з методів Math та функції перетворення даних з методів Convert. Програма 1А на мові C# :

```

using System;
namespace Dodatok 1A
{
class Program
{
static void Main(string[] args)
{
decimal M = 3, N = 4, p = 5, q = 6;
decimal X, X1 = -5, X2 = 5, F1, F2, Y;
int i;
Console.WriteLine("");
Console.Write("Введіть параметр M ");
decimalM=Convert.ToDecimal(Console.
ReadLine());
Console.Write("Введіть параметр N ");
decimalN=Convert.ToDecimal(Console.
ReadLine());
Console.Write("Введіть параметр p ");

```

```

decimal p = Convert.ToDecimal(Console.
ReadLine());
Console.Write("Введіть параметр q ");
decimal q = Convert.ToDecimal(Console.
ReadLine());
Console.Write("Введіть поч. значення
інтеграла ");
decimal X1 = Convert.
ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.Write("Введіть кін. значення
інтеграла ");
decimal X2 = Convert.
ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.ReadKey();
X = X1
X = X1
decimal F1 = -4 * Math.Log(X^2 + 4 *
X + 5) + 2 * X + 9 * Math.Arctan(X + 2)
X = X2
decimal F1 = -4 * Math.Log(X^2 + 4 *
X + 5) + 2 * X + 9 * Math.Arctan(X + 2)
Y = F2 - F1
Console.WriteLine($"Відповідь: {Y}");}}

```

Висновки

Поряд з перевагами, краудфандингові ініціативи часто зазнають впливу різноманітних загроз. Не є винятком й ІТ–сфера, у якій спільнокошт працює як через ІКТ–засоби, так і пов’язаний з виконанням конкретних проектів інформатизації. Серед цього класу ризиків наявні наступні їх підкласи: 1) ризики шахрайства, пов’язані з нецільовим використанням коштів, зібраних в результаті краудфандингової процедури; 2) загрози ринковій конкуренції у сфері інформаційних технологій; 3) загрози державному регулюванню в галузі, зокрема фіскальні ризики, коли інвестори зможуть уникнути оподаткування або його знизити, виступаючи в ролі краудфандингових «благодійників»; 4) ризики порушення прав інтелектуальної власності в результаті публічного розголошення концепції краудфандингового проекту; 5) законодавчі ризики, пов’язані з відсутністю нормативно–правового регулювання краудфандингової діяльності в Україні; 6) ризики фінансових трансакцій зі збору й передачі реципієнту краудфандингових коштів.

Список використаних джерел

1. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Важинський Ф. А., Індус К. П. Міжнародні фінанси і фінансовий ме–

неджмент в задачах та прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид-во ННВК «АТБ», 2020. 161 с.

2. Голуб Б. М. С#. Концепція та синтаксис: навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 136 с.

3. Колодійчук А. В., Кляп М.П., Важинський Ф.А., Кляп М.І. Вища математика для економістів: математичний аналіз, матрична та векторна алгебра, аналітична геометрія: навчальний посібник. Львів: Вид-во ННВК «АТБ», 2019. 158 с.

4. Лебедев А. Н. Visual FoxPro 9.0. Самоучитель: учебник. М.: ИТ Пресс, 2005. 328 с.

5. Он-лайн самоучитель Visual FoxPro. Решение задач по информатике: сайт. 2010. URL: <http://pascal.dnovo.ru/foxpro/>

6. Павловская Т. А. С#. Программирование на языке высокого уровня: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2007. 432 с.

7. Троелсен Э. Язык программирования С# 2010 и платформа .NET 4.0. 5-е изд. М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2011. 1392 с.

8. Шилдт Г. С# 4.0: полное руководство / Г. Шилдт. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2011. – 1056 с.

References

1. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Vazhynskyy, F. A., & Indus, K. P. (2020). Mizhnarodni finansy i finansovyy menedzhment v zadachakh ta prykladakh [International Finance and Financial Management in Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

2. Holub, B. M. С#. (2006). Kontseptsiya ta syntaksys [C#. Concept and syntax]: Textbook. Lviv: Publ. Center of Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukr.].

3. Kolodiychuk, A. V., Klyap, M. P., Vazhynskyy, F. A., & Klyap, M. I. (2019). Vyshcha matematyka dlya ekonomistiv: matematychnyy analiz, matrychna ta vektorna alhebra, analitychna heometriya [Higher mathematics for economists: mathematical analysis, matrix and vector algebra, analytical geometry]: Textbook. Lviv: ATB. [in Ukrainian].

4. Lebedev, A. N. (2005). Visual FoxPro 9.0. Samouchitel' [Visual FoxPro 9.0. Tutorial]: Textbook. Moscow: NT Press. [in Russian].

5. On-layn samouchitel' Visual FoxPro [Visual FoxPro Online Tutorial] (2010). Resheniye zadach po informatike [Solving computer science problems]: Website. Retrieved from <http://pascal.dnovo.ru/foxpro/> [in Russian].

6. Pavlovskaya, T. A. (2007). С#. Programirovaniye na yazyke vysokogo urovnya [C#. High-level programming]: Tutorial for universities. St. Petersburg: Peter. [in Russian].

7. Troelsen, E. (2011). Yazyk programmirovaniya S# 2010 i platforma .NET 4.0 [Programming Language C# 2010 and .NET 4.0 platform]. 5th ed. Moscow: Williams. [in Russian].

8. Shildt, G. (2011). S# 4.0: polnoye rukovodstvo [C# 4.0: Full guide]. Moscow: Williams. [in Russian].

Дані про автора

Колодійчук Анатолій Володимирович,

к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: kolodiychuka@i.ua

Данные об авторе

Колодийчук Анатолий Владимирович,

к.э.н., доцент, Ужгородский торговельно-экономический институт Киевского национального торговельно-экономического университета

e-mail: kolodiychuka@i.ua

Data about the author

Anatoliy Kolodiychuk,

PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University

e-mail: kolodiychuka@i.ua

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 338.24

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4808543>

ПАНАСЕНКО Л.М.

КОВАЛЬ О.О.

Сучасні інструменти управління конкурентоспроможністю підприємства

Стаття присвячена дослідженню дефініції «конкурентоспроможність підприємства» та визначенню сучасних інструментів управління нею. Конкурентоспроможність підприємства, характеризується особливостями, які безпосередньо залежать від таких основних факторів: рівня підприємства; рівня технологій, що використовуються та обороту капіталу / ресурсів. Конкурентоспроможність підприємства є основним показником якості успішного існування та розвитку підприємства.

Забезпечення конкурентоспроможності та управління нею становить певна стратегія, яка формується підприємством з урахуванням власних потенційних можливостей та переваг конкурентів. З огляду на сучасні особливості функціонування економіки, переважна більшість підприємств формує маркетингову, виробничу та фінансову стратегії. Які в поєднанні, з урахуванням внутрішніх та зовнішніх загроз, визначають його конкурентні переваги. А, забезпечення конкурентоспроможності носить комплексний характер, тому недооцінка якого-небудь фактору може призвести до невдачі підприємства на ринку.

Ключові слова: підприємство, конкурентоспроможність, фактори, стратегія, зовнішнє та внутрішнє середовище.

ПАНАСЕНКО Л.М.

КОВАЛЬ А.А.

Современные инструменты управления конкурентоспособностью предприятия

Статья посвящена исследованию дефиниции «конкурентоспособность предприятия» и определению современных инструментов управления ею. Конкурентоспособность предприятия характеризуется особенностями, которые напрямую зависят от следующих основных факторов: уровня предприятия; уровня используемых технологий и оборота капитала / ресурсов. Конкурентоспособность предприятия является основным показателем качества успешного существования и развития предприятия.

Обеспечение конкурентоспособности и управления ею составляет определенная стратегия, которая формируется предприятием с учетом собственных потенциальных возможностей и

преимуществ конкурентов. Учитывая современные особенности функционирования экономики, подавляющее большинство предприятий формирует маркетинговую, производственную и финансовую стратегии. Которые в сочетании с учетом внутренних и внешних угроз, определяют его конкурентные преимущества. А, обеспечения конкурентоспособности носит комплексный характер, поэтому недооценка какого-либо фактора может привести к неудаче предприятия на рынке.

Ключевые слова: предприятие, конкурентоспособность, факторы, стратегия, внешняя и внутренняя среда.

PANASENKO L.M.
KOVAL O.O.

Modern management tools enterprise competitiveness

Introduction. In conditions, competition is the basis for the formation and driving force of the development of market relations in the economy, requires enterprises to form their own competitive advantages and ensure sustainable competitiveness.

Purpose. The purpose of the article is to generalize and analyze the definition of «enterprise competitiveness», substantiate the main directions of increasing the competitiveness of enterprises.

Results. The problem of ensuring the competitiveness of enterprises is rather widely studied by both domestic and Western scientists. Consequently, there are a significant number of approaches regarding the interpretation of this definition. However, despite the many scientific works devoted to the problems of studying competitiveness, there are still many controversial issues related to terminology, elements and factors of enterprise competitiveness. At the same time, researchers interpret the concepts of «competitiveness» and «competitive advantage» differently, which leads to different approaches to the set of competitiveness controls.

In modern practice, there are three main approaches to the value of competition, but itself: competition as a supermarket on the market; competition as an element of rink mechanism; Competition as a criterion for which type of business starts. Advancing competitiveness is shaped by low factors, some of which are cured, which can be regulated by the enterprise itself. Thus, an important change in the form of the competitiveness of the enterprise the value of factors, which may be straightforward and in advance, pouring into the activity of the enterprise and preventing its competition.

Conclusions. The basis for ensuring competitiveness and its management is a certain strategy, which is formed by the company taking into account its own potential and advantages of competitors. Currently, the market economy is dominated by a number of factors that reduce the competitiveness of enterprises, which in turn requires owners to constantly monitor the impact of these factors on the enterprise and develop certain strategies for managing the competitiveness of the enterprise.

Keywords: enterprise, competitiveness, factors, strategy, external and internal environment.

JEL Classification: B 41; C 81; L 25; L 26; M 11

Постановка проблеми. Наразі, в умовах перманентно зростаючої економічної кризи, що охопила світову спільноту, перед підприємствами постає значна кількість викликів, а конкурентна боротьба – загострюється. В умовах сьогодення, конкуренція є основою формування й рушійною силою розвитку ринкових відносин в економіці, що вимагає від підприємств формування власних конкурентних переваг та забезпечення стійкої конкурентоспроможності. Особливо гострою, дана проблема є для підприємств, які мають доволі низький технологічний рівень, використовують фізично й морально застаріле обладнан-

ня та застосовують мало ефективні управлінські та організаційно-економічні механізми реагування на зміни зовнішнього й внутрішнього середовища тощо [15]. Відтак, для вітчизняних підприємств, наразі, вагомої актуальності набирає питання забезпечення власної конкурентоспроможності та формування ефективних механізмів управління, які ґрунтуються на стратегіях економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення конкурентоспроможності підприємств доволі широко досліджується, як вітчизняними, так і вченими заходу.

А відтак, існує значна кількість трактувань даної дефініції. Проте, основними критеріями, на які спираються науковці, є частка ринку, рентабельність, темпи зростання продажів.

Засновниками теорії конкурентоспроможності, уважають А. Сміта, К. Менгера, В. Візера, А. Маршалла, Ф. Хайека, Дж. Кейнса, П. Самуельсона та інших економістів. Так, А. Сміт охарактеризував конкуренцію, як поведінкову категорію, де продавці й покупці конкурують один з одним за більше вигідні продажі й покупки відповідно [11]. А. Маршалл виокремив два підходи щодо трактування конкуренції – результат і процес [6]. Дж. Шумпетер наголошував, що ефективна конкуренція можлива лише в динамічній економіці, шляхом впровадження нових продуктів, технологій, джерел сировини, нових типів організацій.

Що стосується дефініції «конкурентоспроможність підприємств», то тут думки дослідників також значно різняться, адже кожен науковець використовує власний підхід до дослідження. Так, М. Портер зазначав, що конкурентоспроможність підприємства – це порівняльні переваги щодо інших фірм [15, с. 76], здатність суб'єкта ринкових відносин бути на ринку на одному рівні з наявними там аналогічними конкуруючими суб'єктами. Швейцарська організація European management forum, наголошує, що конкурентоспроможність підприємства – його реальна потенційна здатність проектувати, виробляти та продавати, за існуючих умов, товари, які за ціновими й неціновими характеристиками є привабливішими для споживачів, ніж товари їх конкурентів [3].

Савченко Т., Терехов Д., Блідар О., дають таке визначення: «конкурентоспроможність підприємства – це здатність підприємства вчасно й ефективно корегувати параметри своєї діяльності залежно від змін у зовнішньому середовищі для підтримання існуючих і створення нових конкурентних переваг з метою досягнення власних стратегічних цілей, що дозволяє вивчати це поняття не тільки як результат діяльності, а як системну категорію, яка відображає процес діяльності підприємства з позицій його стратегічних цілей» [9; 12].

В. Шинкаренко та А. Бондаренко вважають, що конкурентоспроможність підприємства – це динамічна характеристика здібності підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища й забезпечувати при цьому визначений рівень конкурентних переваг [13, с. 14].

На думку А. Бондаренко [1], конкурентоспроможність підприємства – це такий стан системи економічного розвитку підприємства, за якого забезпечуються його домінуючі переваги перед конкурентами на даному ринку протягом певного періоду часу та в довгостроковій перспективі. Відносна характеристика, що віддзеркалює відмінності процесу розвитку даного виробника від виробника-конкурента, як за ступенем задоволення своїми товарами чи послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності, визначає конкурентоспроможність підприємства Г. Скударь [10].

Олійник Н., Бурик Ю.: «конкурентоспроможність підприємства – це відображення ступеню реалізації потенційних можливостей підприємства доминувати над конкурентами на ринку в короткостроковій та довгостроковій перспективі» [7]. Бугай В., Сидоренко В. уважають, що конкурентоспроможність підприємства – це інтегральний показник, який формується через ефективне використання виробничого, науково-технічного, трудового, інформаційного, маркетингового й фінансового потенціалів [2]. Згідно з формулюванням І. Должанського та Т. Загорної, конкурентоспроможність підприємства – це можливість ефективно розпоряджатися власним майном і позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку [4].

Проте, незважаючи на безліч наукових праць, присвячених проблемам вивчення конкурентоспроможності, й до тепер існує чимало дискусійних питань пов'язаних із термінологією, елементами й факторами конкурентоспроможності. Разом із тим, дослідник по-різному тлумачать поняття «конкурентоспроможність», «конкурентна перевага», що призводить до різноманітних підходів щодо набору елементів управління конкурентоспроможністю.

Метою статті є узагальнення та аналіз дефініції «конкурентоспроможність підприємства», обґрунтування основних напрямів підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність є однією з основних категорій, яка широко використовується в теорії та практиці економічних наук, є багатоаспектним поняттям, що в перекладі з латинської мови означає суперництво, боротьба за досягнення найкращих результатів [5, с. 28].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасній практиці існує три основні підходи до визначення конкуренції, а саме: конкуренція як суперництво на ринку; конкуренція як елемент ринкового механізму; конкуренція як критерій, за яким визначається тип ринку бізнесу. Відповідно, підприємство має самостійно обтати спосіб поведінки на ринку, здебільшого це панування за однієї або декількома позиціями, що приносить йому незаперечну конкурентну перевагу на галузевому ринку.

В. Шпильова підкреслює, що конкурентоспроможність будь-якого підприємства, є інтегральною характеристикою, яка об'єднує такі складові:

- конкурентоспроможність пропозиції на ринку;
- конкурентоспроможність ресурсів підприємства;
- конкурентоспроможність окремих видів діяльності [14, с. 33].

Підвищення конкурентоспроможності формується під впливом низки факторів, частина з яких є керованою та може бути врегульована самим підприємством. Відтак, важливою передумовою формування конкурентоспроможності підприємства є визначення факторів, які мають прямий та опосередкований вплив на діяльність підприємства та забезпечують його конкурентні переваги. Разом із тим, дослідження факторів формування впливу на конкурентоспроможність підприємства сприяє визначенню сильних та слабких сторін діяльності, як самого підприємства, так і його конкурентів, та дозволяє розробити заходи щодо її підвищення.

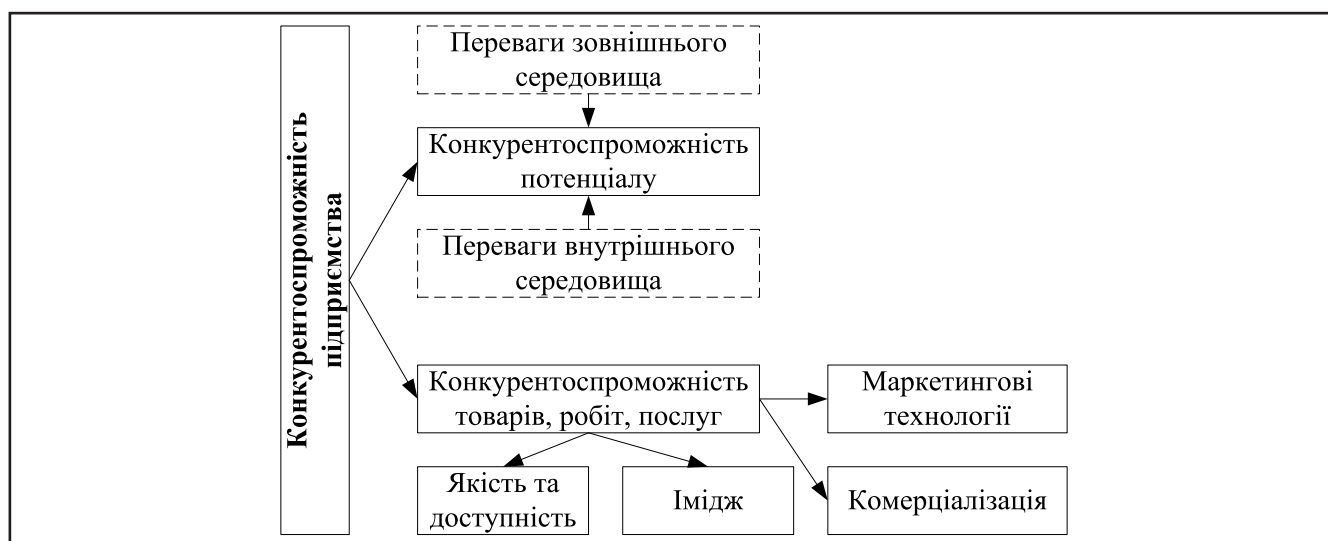
Основними факторами, що впливають на конкурентоспроможність, є: витрати на виробництво

й реалізацію, якість продукції підприємства, цінова політика, рівень задоволення споживачів тощо. Отже, можна говорити про те, що конкурентоспроможність підприємства – системне поняття, пов'язане з ресурсозбереженням, управлінням виробничою підсистемою, менеджментом якості, маркетингом, ціноутворенням тощо.

Конкурентоспроможність підприємства, як фактор його успішної діяльності на ринку, у значній мірі визначається наявністю певних конкурентних переваг або певним ступенем володіння ключовими факторами успіху, що породжує взаємозв'язок конкурентоспроможності, конкуренції й конкурентного потенціалу підприємства (рис. 1).

Отже, основними факторами, відповідно до рисунку 1, які забезпечують конкурентоспроможність підприємства є: конкурентоспроможність продукції, яка формується під впливом якості, ціни, інформаційно-маркетингових технологій, системи управління підприємством тощо, та конкурентоспроможності потенціалу – рівня техніко-технологічного оснащення, виробничо-сировинної структури, кадрового забезпечення та фінансово-інноваційних можливостей. Які у свою чергу формують переваги внутрішнього та зовнішнього середовища.

Ураховуючи зазначене, ми дійшли висновку, що оцінка комплексу факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємства є невід'ємною складовою процесу формування стратегії управління підприємством, яка ґрунтується на системному підході.

Рисунок 1. Основні фактори та їхні складові забезпечення конкурентоспроможності підприємства

Джерело: побудовано автором

Системний підхід у контексті управління конкурентоспроможністю підприємства ґрунтується на таких функціях:

- цільова – у контексті даної функції формуються ключові цілі в системі підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства;
- планування – у межах даної функції відбувається побудова системної стратегії підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства в довгостроковому періоді;
- організація – у контексті даної функції відбувається побудова тактичних методів досягнення цільових орієнтирів у системі забезпечення відповідного рівня конкурентних переваг підприємства;
- мотивація – дана функція забезпечує активізацію процесів підвищення конкурентоспроможності за рахунок стимулюючих факторів;
- контроль – у рамках даної функції забезпечується процес контролю відповідно до процесів підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства [8].

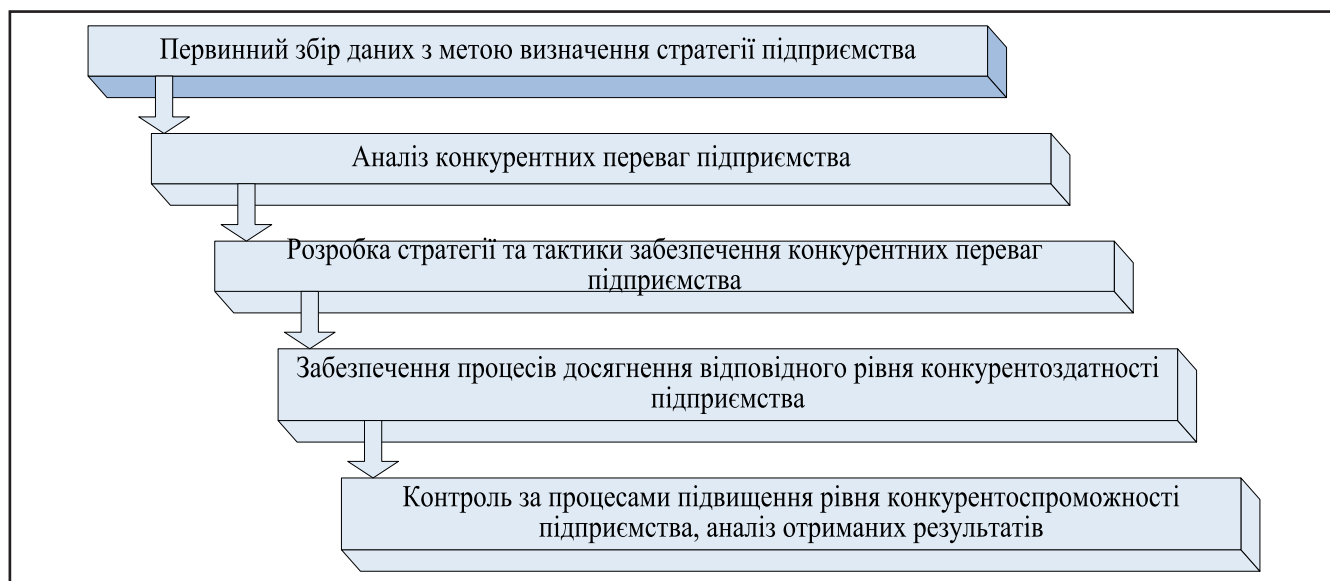
Практично процес управління конкурентоспроможністю підприємства зорієнтований на системний підхід який формується за певними етапами (рис. 2).

Отже, через призму виконаного дослідження, нами визначено, що основу забезпечення конкурентоспроможності та управління нею становить певна стратегія, яка формується підприємством із урахуванням власних потенційних можливостей та переваг конкурентів. З огляду на сучасні особливості функціонування економіки,

переважна більшість підприємств формує маркетингову, виробничу та фінансову стратегії.

Стратегія маркетингу – забезпечує зв'язки підприємства з зовнішнім середовищем. Ключове завдання маркетингу полягає в процесі безперервного збору, аналізу й оцінки інформації про стан ринку, що дозволяє краще орієнтуватися в певному ринковому середовищі. Маркетингова стратегія визначає комплекс маркетингових заходів, таких як: розробка нової або вдосконалювання існуючої продукції; зміна ринкової політики; розширення виробництва тощо. Саме за допомогою маркетингової стратегії формуються необхідні умови для зайняття конкурентної позиції на ринку в чітко визначений час.

Виробнича стратегія – адаптації виробництва до змін на внутрішніх та зовнішніх ринках. Якість стратегічного управління виробничими процесами визначає рівень управління конкурентоспроможністю підприємства. Даний вид стратегії передбачає: діагностику зовнішнього середовища й виробничого потенціалу підприємства; визначення стратегічних цілей за певними конкурентними позиціями підприємства у виробництві; побудова ієрархії виробничих цілей у дочасному й функціональному розрізах, погоджених зі стратегічною метою підприємства. А сам, процес розробки виробничої стратегії окреслює: визначення головних факторів впливу на виробництво; розробку стратегії, актуальної для зовнішнього й внутрішнього середовища, яка дозволяє досягти запланованих конкурентних виробничих позицій.

Рисунок 2. Етапи управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: побудовано автором за даними [8].

Фінансова стратегія – це план заходів, пов'язаний із невизначеністю й ризиком, метою якого є ефективне функціонування підприємства в межах сформованої місії, довгострокових фінансових планів, які забезпечують фінансування шляхом створення, контролю, розподілу й використання фінансових ресурсів підприємства. Розробка фінансової стратегії включає повний економічний аналіз функціонування підприємства: вивчення конкурентних позицій підприємства; аналіз фінансових можливостей підприємства.

Отже, керівництво підприємства має обґрунтувати стратегічні наміри щодо конкурентної позиції на ринку. Для їхнього створення необхідно визначити й розвинути основні компетенції конкурентної стратегії, що спрямована на адаптування до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Відтак, в основу формування стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства повинна бути закладена концепція стійких конкурентних переваг, які визначають домінування одних підприємств над іншими. Отже, забезпечення конкурентоспроможності носить комплексний характер, тому недооцінка якого-небудь фактору може призвести до невдачі підприємства на ринку.

Висновки

Актуальність вивчення дефініції «конкурентоспроможність підприємства» дуже висока. Конкурентоспроможність підприємства є основним показником якості успішного існування та розвитку підприємства. Наразі, у ринковій економіці домінує низка факторів, які сприяють зниженню конкурентоспроможності підприємств, що в свою чергу вимагає від власників постійного моніторингу впливу цих факторів на діяльність підприємства та розробки певних стратегій управління конкурентоспроможністю підприємства.

Список використаних джерел

1. Бондаренко А. Л. Поняття конкурентоспроможності підприємства в системі економічних наук [Електронний ресурс]. URL: http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Economics/6_84127.doc.htm.
2. Бугай В. З., Сидоренко В. О. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Modern Economics*. 2019. № 14(2019). С. 33–38.
3. Валінкевич Н.В., Солотвінський О.А. Теоретичний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (1). С. 84–89.

4. Должанський І.З., Загорна Т.О. Конкурентоспроможність підприємства: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.

5. Клименко С.М., Омеляненко Т.В., Барабась Д.О. Управління конкурентоспроможністю підприємства. К.: КНЕУ, 2008. 520 с.

6. Маршалл А. Принципы экономической науки. М.: Прогресс, 1993. 994 с.

7. Олійник Н., Бурик Ю. Конкурентоспроможність підприємства як визначальна характеристика ефективності його функціонування [Електронний ресурс]. Соціально-економічні проблеми і держава. 2018. Вип. 2 (19). С. 3–12. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/18onmejf.pdf>.

8. Савченко С. М. Концептуальні засади формування конкурентоспроможності підприємств з позицій системного підходу. [Електронний ресурс]. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7977>.

9. Савченко Т.В. Вплив факторів зовнішнього середовища на систему управління конкурентоспроможністю підприємства. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 5. С. 142–148.

10. Скударь Г. М. Управление конкурентоспособностью крупного акционерного общества: проблемы и решения. К.: Наукова думка, 1999. 496 с.

11. Смит А. Исследование о природе и причине богатства народов. М.: Соцэкгиз, 1962. 423 с.

12. Терехов Д.С., Блідар О.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства. *Наука й економіка*. 2016. Вип. 2. С. 76–80.

13. Шинкаренко В.Г., Бондаренко А.С. Управление конкурентоспособностью предприятия. Харьков : Изд-во ХНАДУ, 2003. 186 с.

14. Шпильова В.О. Конкурентоспроможність торговельної послуги. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету: *Економічні науки*. 2007. Випуск 18, частина II. С. 33–36.

15. Porter M.E. *Competitive Advantage of Nations*. New York : Free Press, 1990. 426 p.

References

1. Bondarenko, A. (2011) A concept of enterprise competitiveness in the system of economic sciences. Available at: http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Economics/6_84127.doc.htm. [in Ukrainian].
2. Bugai, V. and Sidorenko, V. (2019). Concept of Competitiveness of the Enterprise and Possibilities of its Increases. *Modern Economics*: 14(2019), pp. 33–38. [in Ukrainian].

3. Valinkevich, N. and Solotvinskyi, O. (2014). Theoretical approach to enterprise competitiveness management. *Molodyj vchenyj*: vol. 12 (1), pp. 84–89. [in Ukrainian].

4. Dolzhanskyi, I. & Zagorna T.O. (2006). *Competitiveness of the enterprise: Textbook*. Center for Educational Literature, Kyiv, 384 [in Ukrainian].

5. Klymenko, S.M., Omelianenko, T.V. & Barabas, D.O. (2008). *Managing enterprise's competitiveness*. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].

6. Marshall, A. (1993). *Principles of Economics*. Moscow: Prohress. [in Russian].

7. Oliinyk, N. & Buryk, J. (2018). Enterprise competitiveness as a defining characteristic of the efficiency of its functioning. *Socio-Economic Problems and the State*: 19, no. 2, pp. 3–12. Available at: <http://sepd.tn-tu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/18onmejf.pdf> [in Ukrainian].

8. Savchenko, S. (2020). Conceptual principles of the enterprise competitiveness formation from the position of system approach. *Efektivna ekonomika*: vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7977/> [in Ukrainian].

9. Savchenko, T. (2015). Influence of environmental factors on the enterprise competitiveness management system. *Naukovyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*: vol. 5, pp. 142–148. [in Ukrainian].

10. Skudar, H. (1999). *Management of the competitiveness of large jointstock company: problems and decisions*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

11. Smyt, A. (1962). *Studying of the nature and cause of the nations' wealth*. Moscow: Sotsekgiz. [in Russian].

12. Terekhov, D. and Blidar, O. (2016). Strategic management of enterprise competitiveness. *Nauka j ekonomika*: vol. 2, pp. 76–80. [in Ukrainian].

13. Shynkarenko, V. & Bondarenko, A. (2003). *Management of competitiveness of enterprises*. Kharkov: Izd-vo KhNADU. [in Ukrainian].

14. Shpilova, V. (2007). Competitiveness of trade service. *Collection of scientific works of Cherkasy State*

Technological University: Economic sciences: Issue 18, Part II. Pp. 33–36. [in Ukrainian].

15. Porter, M.E. (1990). *Competitive Advantage of Nations*. New York [in English].

Дані про авторів

Панасенко Лариса Максимівна,

к.е.н., доцент кафедри економіки, обліку та оподаткування, Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, м. Черкаси, Україна

e-mail: lixvan@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1950-0518>

Коваль Олександр Олександрович,

к.е.н., доцент кафедри економіки, обліку та оподаткування, Східноєвропейський університет імені Рауфа Аблязова, м. Черкаси, Україна

e-mail: bear99@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8806-8936>

Данные об авторах

Панасенко Лариса Максимовна,

к.э.н., доцент кафедры экономики, учета и налогообложения, Восточноевропейский университет имени Рауфа Аблязова., г. Черкассы, Украина

e-mail: lixvan@gmail.com

Коваль Александр Александрович,

к.э.н., доцент кафедры экономики, учета и налогообложения, Восточноевропейский университет имени Рауфа Аблязова., г. Черкассы, Украина

e-mail: bear99@ukr.net

Data about the authors

Larisa Panasenko,

PhD in Economics East European University of Economics and Management, Ukraine

e-mail: lixvan@gmail.com

Olexandr Koval,

PhD in Economics East European University of Economics and Management, Ukraine

e-mail: bear99@ukr.net

Вартісне фіскалювання надання у користування родовищ залізних руд

Предмет дослідження – геологічна інформація про родовища залізних руд, що передаються за офіційними дозволами у користування, нормативно–правові регламентації надання дозволів та оцінки їх вартості.

Метою написання **статті** є обґрунтування сутності, понятійного апарату вартісного фіскалювання користування родовищами.

Методологія проведення роботи – застосування абстрактно–логічного аналізу (розробка понятійного апарату фіскалювання); правового аналізу (дослідження нормативно–правової бази), узагальнення (формування грошових зобов'язань).

Результати роботи – обґрунтовано поняттям вартісного фіскалювання користування родовищами, трактувати формування, оцінюванням на нормативно–правовій базі вартостей ресурсних об'єктів для визначення фіскальних зобов'язань, що мають виконувати користувачі родовищ при отриманні цих об'єктів у господарське користування (оренду). Процес, на етапі отримання дозволів на надрокористування, що включає встановлення вартості конкретизованих надроресурсних та й одночасно інших природних об'єктів, її узаконення і оформлення для виконання як фіскальних платежів, пропонується називати вартісним фіскалюванням надання у користування родовищ, зокрема залізних руд.

Висновки – застосований ресурсний підхід до об'єктів фіскалювання та обґрунтовано його визначення як процесу встановлення на правовій базі фіскальної вартості родовищ залізних руд, що на платній основі передаються користувачам. Вартісне фіскалювання належить до понять і процесів досліджень фіскальної геології, як складової надроресурсології.

Ключові слова: надра, корисні копалини, родовища корисних копалин, вартості, фіскалювання, ресурси, користувачі надр.

БОДЮК А.В.

Стоимостное фискалювание предоставления в пользование месторождений железных руд

Предмет исследования – геологическая информация о месторождениях железных руд, которые передаются за официальными разрешениями в пользование, нормативно–правовые регламентации предоставления разрешений и оценки их стоимости.

Целью написания **статьи** является обоснование сущности, понятийного аппарата стоимостного фискалювания пользования месторождениями.

Методология проведения работы – применение абстрактно–логического анализа (разработка понятийного аппарата фискалювания); правового анализа (исследование нормативно–правовой базы); обобщение (формирование денежных обязательств).

Результаты работы – обосновано понятием стоимостного фискалювания пользования месторождениями, трактовать формирование оцениванием на нормативно правовой базе стоимостей ресурсных объектов для определения фискальных обязательств, которые должны выполнять пользователи месторождений при получении этих объектов в хозяйственное пользование (аренду). Процесс, на этапе получения разрешений на пользование недрами, что включает установление стоимости конкретизированных надроресурсных и одновременно других естественных объектов, ее узаконивания и оформления, для выполнения как фискальных платежей, предлагается называть стоимостным фискалюванием предоставления в пользование месторождений, в частности железных руд.

Выводы – применен ресурсный подход к объектам фискалювания, обосновано его определение как процесса установления на правовой базе фискальной стоимости месторождений железных

руд, что на платной основе передаются пользователям. Стоимостное фискалювание принадлежит к понятиям и процессам исследований фискальной геологии, как составляющей недроресурсологии.

Ключевые слова: *недра, полезные ископаемые, месторождения полезных ископаемых, стоимости, фискалювание, ресурсы, пользователи недр.*

BODYUK A.V.

Cost fising to use fields of iron ores

Subject of research – *Geological information on deposits of iron ores, transmitted according to official permits for use, normative legal regulation of authorization and assessment of their value. The purpose of writing the article is to justify the essence, the conceptual apparatus of value fiscal use of deposits.*

Methodology of work – *the use of abstract–logical analysis (development of the conceptual fiscal apparatus); Legal analysis (study of the normative–legal framework); generalization (formation of monetary obligations).*

The results – *of the work are substantiated by the notion of value for the use of deposits to interpret the formation of assessment on the normative–legal basis of resource objects to determine fiscal liabilities to perform certain users of deposits when receiving these objects in economic use (lease). The process, at the stage of obtaining over–use permissions, which includes the establishment of the value of speciated superstructures and and simultaneously other natural objects, its legalization and registration for the implementation of both fiscal payments is proposed to be called a value for the provision of deposits in the use of deposits, in particular iron ores.*

Conclusions – *Applicable resource approach to fiscal objects and substantiated its definition as a process of establishing on the legal basis for the fiscal value of iron ores deposits, which are paid to users. Various fiscal belongs to the concepts and processes of research of fiscal geology, as a component of non–resource–resource.*

Keywords: *bosom, minerals, bosom minerals, cost, fiscal, resources, subsoil users.*

Постановка проблеми. За Конституцією України надра є об'єктами права власності Народу України. Народ України як власника надр уособлює держава, яка через геологічні служби надає їх суб'єктам господарювання у певне користування, зокрема геологічне вивчення родовищ, їх експлуатацію.

У процесі дослідження родовищ залізних руд фахівці кожної з причетних геологічних наук здійснюють науково–виробничу діяльність, формують певні наукові та господарські результати, обґрунтовують нові проблеми, потреби у технічних засобах для геологічних досліджень і т. д. Отже, логічно розглядати технічні, технологічні, економічні й інші сторони та відповідно до них проблеми надрокористування, у тому числі конкретно родовищами залізних руд. Зокрема, перспективно досліджувати проблему інформаційного та вартісного відображення геологічного вивчення надр (ГВН) як дослідницьких і виробничих процесів, що нами відносяться до економічної геології (ЕГ), ресурсогеології. За проблему також необхідно, зокрема, визначити і формування системи її прикладних понять щодо конкретних залізних руд у ресурсних поняттях.

Надра України надаються державою (через відповідні державні органи) у господарське користування суб'єктам господарювання за принципом платності. У теоретично–методологічному аспекті застосування цього принципу до процесу передачі родовищ у користування потребує об'єктивного встановлення вартості передаваних природних ресурсів (родовищ залізних руд, земельних ділянок, можливо ще водних, лісових, а то й інших об'єктів, зокрема, нерухомості). У теоретично–методологічному аспекті застосування принципу платності до подальшого використання ресурсів родовищ залізних руд найтісніше пов'язано з фіскальними відносинами, які властиві товарному виробництву, та формуванням ринкового механізму управління користуванням надрами під дією закону вартості.

Проблемам надрокористування, його економіки, фінансування, екології присвячені праці відомих науковців, зокрема, І.Д. Андрієвського, О.Б. Боброва, С.В. Гошовського, М.М. Коржнева, М.Д. Красножона, М.М. Курило, О.І. Левченка, Б.І. Малюка, В.С. Міщенко, В.А. Михайлова, О.В. Плотнікова, Г.І. Рудька, Б.П. Чиркіна, М.А. Якимчука та

ін. [4; 5; 6]. У їх працях і застосованих на практиці так званих геолого–економічних оцінках родовищ корисних копалин немає ні окремого розділу, ні системи показників у поняттях фіскальних їх оцінок, та ще й у ресурсних. За різних причин як актуальне необхідно перш за все обґрунтувати понятійний апарат фіскалювання процесів і об'єктів користування родовищами залізних руд, формування його фіскальних ресурсів бюджетів.

Метою написання **статті** є обґрунтування сутності та понятійного апарату фіскалювання вартості родовищ залізних руд для отримання дозволів на користування ними та методик розрахунку його показників, зокрема для оцінки фіскальних ресурсів бюджетів.

Виклад основного матеріалу. Фіскалювання процесів користування родовищами залізних руд нами розглядається по таких етапах надрокористування: наукові дослідження, геологічне вивчення надр, отримання дозволів на надрокористування, гірниче надрокористування, екологічні та інші заходи та і. д.

Під поняттям фіскалювання вартості об'єктів дозвільного надрокористування пропонується розуміти формування оцінюванням на нормативно–правовій базі вартостей залізних родовищ об'єктів для визначення фіскальних зобов'язань (платежів до бюджету), виконуваних надрокористувачами при отриманні цих об'єктів у господарське користування (оренду). Тобто процес, на етапі отримання дозволів на надрокористування, що включає встановлення вартості конкретизованих надроресурсних та й одночасно інших природних об'єктів, зокрема земельних ділянок, її узаконення і оформлення для виконання як фіскальних платежів пропонується називати скарбницьким фіскалюванням вартості об'єктів дозвільного надрокористування.

За умов народної власності на ресурси в надрах дозвільна фіскальна плата – розрахована вартість як вид оцінки вартості конкретного надроресурсного об'єкта, як пропонується її називати, слід розглядати частиною доходу держави від надроресурсного суб'єкта господарювання, яка ще може і додатково виникати в різних природних умовах розміщення родовищ залізних руд, їх наявності, наповнення.

Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами затверджений Постановою КМУ від 30 травня 2011 року № 615 (зі змі-

нами і доповненнями). Для геолого–економічних оцінок застосовується Методика визначення вартості запасів і ресурсів корисних копалин родовища або ділянки надр, що надаються у користування. Ця методика розроблена за світовими стандартами науковцями Українського державного геологорозвідувального інституту (УкрДГРІ) і затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1117. За цією Методикою вартість ресурсів родовища розраховується як сума доходів, одержаних за весь розрахунковий період, за такою формулою:

$$V_p = \sum_{t=1}^T \frac{D_t - B_t}{(1 + E)^t} - \sum_{t=1}^T \frac{P_t + K_t}{(1 + E)^t}$$

де: V_p – вартість ресурсів родовища на дату оцінки; E – норма дисконту; D_t – річний дохід від реалізації товарної продукції в t -у році; B_t – експлуатаційні витрати в t -у році, за виключенням амортизаційних відрахувань; P_t – розмір податків і платежів у t -у році, що не входять до експлуатаційних витрат; K_t – капітальні вкладення в промислове будівництво в t -у році, включаючи придбання геологічної інформації; T – період використання родовища або ділянки надр для геологічного вивчення та/або видобування корисних копалин до виведення родовища з експлуатації; Σ – знак суми [8].

За Методикою, об'єкт оцінки вартості ресурсів (треба писати потенційних запасів) залізних руд приймається родовище або ділянка надр, що містить ці корисні копалини, які за якісними і кількісними показниками придатні для промислової розробки. За Методикою обчислення вартості ресурсів (потенційних запасів) може здійснюватися на будь–якій стадії вивчення надр і розробки родовища залізних руд за результатами їх початкової, попередньої або детальної геолого–економічної оцінки.

Для об'єктивного обчислення вартості ресурсів (потенційних запасів) рекомендується застосовувати дані, отримані на основі техніко–економічних розрахунків, що проводяться з використанням прогнозованої ціни на першу товарну продукцію, виготовлену з основних і супутніх корисних копалин та компонентів, що спільно залягають, або продуктів їх переробки, що підлягають реалізації гірничо–переробним (гірничодобувним) підприємством.

Враховуються також застосування сучасних способів видобутку та технологій переробки залізних руд, заходи забезпечення раціонального використання надр і максимально можливого збереження навколишнього природного середовища.

У Методиці рекомендовано, що у разі визначення ціни тільки на товарну продукцію, яку буде отримано в результаті більш високого ступеня технологічної переробки мінеральної сировини, тоді необхідно враховувати: витрати на подальшу переробку товарної продукції в якості сировини; вилучення корисного компонента у процесі високотехнологічної переробки; пов'язані транспортні витрати. На наш погляд, ця формула не достатньо об'єктивна, оскільки навіть не зрозумілим є призначення дужок у першому чисельнику. Далі, вартість продукції все-таки складається з затрат, у тому числі капітальних. За Методикою, ставка дисконту, що застосовується для визначення вартості ресурсів, береться рівною обліковій ставці Національного банку України.

Але ж взагалі-то ставка дисконту є складним відсотком і характеризує норму майбутнього отриманого прибутку гірничого підприємства. За допомогою методу дисконтування майбутні доходи приводяться до теперішньої вартості, оскільки ризик, інфляція, втрачені вигоди та інші фактори впливають на різницю вартості грошей у часі. Основними для визначення ставки дисконтування є методи кумулятивної побудови (підсумовування), зіставлення альтернативних однорідних показників. У наведеній формулі вказується на t -й рік. Але ж облікова ставка НБУ змінюється навіть з будь-яких конкретних місячних дат одного року, а то й у межах місяця. А, наприклад, витрати обчислюються як річні. Середньо річних облікових ставок Нацбанку Інтернет не приводить. На наш погляд, облікова ставка НБУ взагалі не може застосовуватися в обчисленнях вартості ресурсів, оскільки до корисних копалин не має ніякого відношення.

Отже, хоча згадана Методика застосовується як така, що базується на ринкових підходах, однак вона потребує доопрацювання, в першу чергу визначення ставки дисконту та адаптації механізму її застосування. Зауважимо, що вартісна оцінка запасів залізних руд є очікуваною величиною чистого дисконтованого доходу, який може бути отриманий в результаті розробки родовищ оцінюваних майбутніх мінерально-сировинних

ресурсів. Приводити, наприклад, у недалекому минулому витрати на вивчення надр, вимірювані у десятках тисяч гривень, до майбутніх гірничих витрат, що вимірюються у сотнях тисяч гривень, а то й доларів, через будь-які облікові ставки не грамотно. Показники вартісної оцінки залізних руд та їх родовищ необхідно визначати природно-ресурсними параметрами цих об'єктів.

Пунктом 7.2.2. розділу «Економічне обґрунтування кондицій» наказу Державної комісії України по запасах корисних копалин «Про затвердження Положення про порядок розробки та обґрунтування кондицій на мінеральну сировину для підрахунку запасів твердих корисних копалин у надрах» для комерційного варіанту (як додаткового) проведення геолого-економічної оцінки передбачені норми дисконту вище або нижче облікової ставки НБУ.

Суб'єкту господарювання, як майбутньому надкористувачу, прагнучи отримати дозвіл на надкористування, в масштабах планованого надроресурсного виробництва можна досліджувати показники економічної доцільності промислового використання залізної руди з конкретного її родовища. Для залізістих кварцитів, наприклад, приводиться методика визначення межі цієї економічної доцільності.

Науковцями запропоновано застосовувати суму показників собівартості (грн): видобутку 1 т корисної копалини (Св); збагачення 1 т корисної копалини (Сз); металургійного переділу, включаючи транспортування до переробного комплексу, віднесено на 1 т корисної копалини (См) [6, с. 53 – 54]. На наш погляд, в сумі необхідно врахувати й затрати на вивчення родовища, а також включити показник витрат на дослідження родовища в розрахунку на 1 т встановлених запасів залізних руд (Сг). Тоді наскрізна собівартість 1 т корисної копалини (як пропонується її називати) буде реальною, об'єктивною:

$$C_n = C_g + C_v + C_z + C_m.$$

Обчислення вартості одиниці видобутої залізної руди, наприклад, за рекомендаціями ПКУ, можна здійснювати за формулою:

$$V_{окк} = C_d : V_{вкк}.$$

де: C_d – сума доходу, отриманого надкористувачем від реалізації за цінами відповідного виду видобутої залізної руди, розрахованого за регламентаціями ПКУ; $V_{вкк}$ – обсяг (кількість) відповідного виду реалізованої видобутої залізної руди,

тобто обсяг надро-фіскального продукту, як пропонується його називати, по конкретній корисній копалині, що визначається за даними бухгалтерського обліку запасів готової продукції надрокористувача. Але для об'єктивності такий показник необхідно обчислювати за уточненою формулою:

$$V_{окк} = C_d : (V_{кк} - V_v).$$

де: V_v – обсяг втрат на видобування та передачу в реалізацію, що включає: обсяг ресурсів, використаних надрокористувачем за власними потребами; убуток маси ресурсів при короткостроковому їх зберіганні тощо.

Для орієнтації у вартісно-ресурсних результатах вивчення родовищ залізних руд, розрахункову вартість одиниці видобутої руди (C_k), за рекомендаціями ПКУ, необхідно обчислювати за такою формулою:

$$C_k = \frac{V_{мп} + (V_{мп} * K_{рмпе})}{V_{мп}},$$

де: $V_{мп}$ – обчислені витрати (у грн); $K_{рмпе}$ – коефіцієнт рентабельності гірничодобувного підприємства, обчислений у матеріалах геолого-економічної оцінки запасів руд ділянки надр, затверджених Державною комісією України по запасах корисних копалин (десятковий дріб); $V_{мп}$ – кількість речовини, видобутої за звітний (аналізований) період (тонни) [9, с. 335]. Розрахункову вартість одиниці відповідного виду видобутої залізної руди (майбутньої мінеральної сировини) (C_p) логічно обчислювати за такою формулою:

$$C_p = \frac{V_{мп} + (V_{мп} * K_{рмпе}) - V_p}{V_{мп} - V_v},$$

де: $V_{мп}$ – витрати, обчислені згідно з регламентаціями ПКУ (грн); $K_{рмпе}$ – коефіцієнт рентабельності гірничодобувного підприємства, обчислений у матеріалах геолого-економічної оцінки запасів руд ділянки надр, затверджених Державною комісією України по запасах корисних копалин (десятковий дріб); $V_{мп}$ – обсяг (кількість) руд, видобутих за звітний період; V_p – витрати, на які, за ПКУ, надаються податкові пільги, не оподатковуються (наприклад, на зворотні відходи) тощо; V_v – обсяг втрат залізних руд. Якщо ставку плати ($C_{внз}$), за ПКУ, встановлено у відносних показниках (відсотках), то зобов'язання з плати за користування надрами для видобування залізних руд ($P_{зн}$), тобто надро-фіскального доходу, для відповідного виду видобутої корисної

копалини в межах однієї ділянки надр за звітний період обчислюються за такою формулою:

$$P_{зн} = V_{ф} * V_{кк} * C_{внз} * K_{пп},$$

де: $V_{ф}$ – обсяг (кількість) відповідного виду видобутої залізної руди у звітному періоді (в одиницях маси або об'єму); $V_{кк}$ – вартість одиниці відповідного виду видобутої руди (майбутньої мінеральної сировини); $C_{внз}$ – величина ставки плати за користування надрами для видобування залізної руди, у відсотках до вартості товарної продукції гірничого підприємства (за ПКУ 8,00%); $K_{пп}$ – коригуючий коефіцієнт.

На наш погляд, замість показника вартості товарної продукції необхідно застосовувати вартість видобутого ресурсу, оскільки між показниками видобутку і товарної продукції може бути навіть велика за різних причин різниця. Окремо відмітимо, що необхідно здійснювати компенсацію витрат за раніше виконані геологорозвідувальні роботи за рахунок державного бюджету. Практично за теперішніх умов такі відрахування являли б собою єдине джерело фінансування ВГН в Україні. Ці відрахування потрібно враховувати в прогнозних оцінках вартості родовищ, що передаються надрокористувачу.

Висновки

Отже, вартісне фіскалювання надрокористування пропонується розуміти як формування оцінюванням на нормативно-правовій базі вартостей родовищ залізних руд для визначення фіскальних зобов'язань надрокористувачів. Вартісне фіскалювання об'єктів і процесів надрокористування пропонується оцінювати показниками: фіскальна вартість об'єкта користування (для його надання надрокористувачу з метою обчислення і виконання усіх фіскальних зобов'язань за користування надро-ресурсами); дозвільна фіскальна вартість об'єкта надрокористування (якою визначають суму плати суб'єкта господарювання до бюджету за отримання дозволу на його експлуатацію). Обґрунтовані процеси вартісного фіскалювання надрокористування частково здійснюється на чинній нормативно-правовій основі, але у складі фіскальної геології вони не відображені. Тому потребує теоретичних обґрунтувань даний розділ ФГ з орієнтацією на задоволення інтересів народу у грошових коштах з надходжень до бюджету фіскальних платежів як його фінансових ресурсів.

Список використаних джерел

1. Природно–ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. К.: РВПС України НАН України, 1999. 716 с.
2. Основи економічної теорії: підручник / В.Г. Федоренко, Ю.М. Ніколенко, О.М. Діденко та ін.; за наук. ред. проф. Федоренка В.Г. К.: Алеута, 2005. 511 с.
3. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування / О.Л. Кашенко. Суми: Університетська книга, 1999. 421 с.
4. Основи економічної геології: навч. посіб. для студ. геол. спец. вищ. навч. закл. освіти / М.М. Коржнев, В.А. Михайлов, В.С. Міщенко та ін. К.: Логос, 2006. 223 с.
5. Малюк Б.І. Надрокористування у країнах Європи і Америки: довідкове видання / Б.І. Малюк, О.Б. Боров, М.Д. Красножон. К.: Географіка, 2003. 197 с.
6. Рудько Г.І. Геолого–економічна оцінка родовищ корисних копалин / Г.І. Рудько, М.М. Курило, С.В. Родованов. – К.: АДЕФ–Україна, 2011. 384 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок розпорядження геологічною інформацією» № 423 від 13 червня 1995 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики визначення вартості запасів і ресурсів корисних копалин родовища або ділянки надр, що надаються у користування» № 1117 від 25 серпня 2004 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Податковий кодекс України. К.: Все про бухгалтерський облік, 2014. 450 с.

References

1. Pryrodno–resursnyj potencial stalogo rozvytku Ukrainy / B.M. Danylyshyn, S.I. Doroghuncov, V.S. Mishhenko ta in. K.: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 716 s.
2. Osnovy ekonomichnoji teoriji: pidruchnyk / V.Gh. Fedorenko, Ju.M. Nikolenko, O.M. Didenko ta in.; za nauk. red. prof. Fedorenka V.Gh. K.: Aleuta, 2005. 511 s.
3. Kashenko O.L. Finansy pryrodokorystuvannja / O.L. Kashenko. Sumy: Universytetsjka knygha, 1999. 421 s.

4. Osnovy ekonomichnoji gheologhiji: navch. posib. dlja stud. gheol. spec. vyshh. navch. zakl. osvity / M.M. Korzhnev, V.A. Mykhajlov, V.S. Mishhenko ta in. K.: Loghos, 2006. 223 s.
5. Maljuk B.I. Nadrokorystuvannja u krajinakh Jevropy i Ameryky: dovidkove vydannja / B.I. Maljuk, O.B. Borov, M.D. Krasnozhon. K.: Gheoghrafika, 2003. 197 s.
6. Rudjko Gh.I. Gheologho–ekonomichna ocinka rodovyshh korysnykh kopalyn / Gh.I. Rudjko, M.M. Kurylo, S.V. Rodovanov. K.: ADEF–Ukrajina, 2011. 384 s.
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennja Polozhennja pro porjadok rozporjadzhennja gheologhichnoju informacijeju» # 423 vid 13 chervnja 1995 r. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennja Metodyky vyznachennja vartosti zapasiv i resursiv korysnykh kopalyn rodovyshha abo diljanky nadr, shho nadajutsja u korystuvannja» # 1117 vid 25 serpnja 2004 r. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Podatkovyj kodeks Ukrainy. K.: Vse pro bukhgaltersjkyj oblik, 2014. 450 s.

Дані про автора

Бодюк Адам Васильович,

к.е.н. старший науковий співробітник, науковий керівник Науково–дослідного закладу «Ресурси»
 ORCID.ORG/0000-0002-6200-1784.
 e-mail: g2030@ukr.net

Данные об авторе

Бодюк Адам Васильевич,

к.э.н., старший научный сотрудник, научный руководитель Научно–исследовательского заведения «Ресурсы»
 e-mail: g2030@ukr.net

Data about the author

Adam Bodyuk,

Candidate of economic sciences, senior research worker, scientific leader of Research establishment «Resources»
 e-mail: g2030@ukr.net

Вплив кон'юнктури ринку чинників виробництва на діяльність підприємства

Предметом дослідження є теоретичні та методологічні основи процесу функціонування ринків чинників виробництва, особливості формування кон'юнктури ринків чинників виробництва та їх вплив на роботу підприємства в умовах посилення конкуренції.

Метою дослідження є розробка та формування методики визначення взаємодії попиту та пропозиції на ринках чинників виробництва, а також аналіз діяльності підприємства з урахуванням впливу сучасної кон'юнктури ринків чинників виробництва.

Методи дослідження. У статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних процесів, аналіз кон'юнктури і функцій ринку та синтез процесів спрямованих на удосконалення діяльності підприємства.

Результати роботи. У результаті написання статті проведено дослідження, яке підтверджує, що ринки чинників виробництва є особливими видами ринків у системі ринкової економіки. На відміну від ринків готових товарів та послуг підприємства на ринках чинників виробництва є не продавцями готових товарів та послуг і не формують та не впливають на пропозицію чинників виробництва, а є покупцями чинників виробництва таких як, робоча сила, природні ресурси, земля та капітал та формують і впливають на попит чинників виробництва. Ринкові ціни на чинники виробництва формуються не тільки у результаті взаємодії попиту та пропозиції, але і з урахуванням ринкових цін на готові продукти та послуги. Вартість визначається витратами праці на виробництво товарів та послуг, а ціна кон'юнктурую ринку, тобто співвідношенням попиту та пропозиції на товари та послуги. Практичний взаємозв'язок між вартістю та ціною відображається у витратному принципі ціноутворення, коли ціна визначається сумою витрат виробництва та визначеною величиною прибутку підприємства з урахуванням конкуренції та рівня інфляції.

Галузь застосування результатів. Економіка та управління національним господарством на макроекономічному, регіональному та мікроекономічному рівнях, керівництво підприємствами, менеджмент, стратегічне управління.

Висновки. У результаті проведеного дослідження, приймаючи до уваги множину додаткових чинників та особливості діяльності підприємств, можна зробити висновок, що основними чинниками, які впливають на рівень цін є попит та пропозиція, суттєвий вплив на кон'юнктуру ринку має форма конкурентної боротьби та витрати підприємств. Ціни на чинники виробництва є достатньо потужним інструментом впливу на діяльність підприємства. У ринковій економіці ціни та кон'юнктура формують вагомому складову системи саморегулювання. У цілому в ціновому механізмі можна виділити дві взаємодіючі частини. Перша пов'язана з видами, структурою, величиною та динамікою зміни ринкових цін на чинники виробництва. Друга пов'язана із способами та правилами формування нових та зміна діючих цін на чинники виробництва та відповідної зміни кон'юнктури ринку чинників виробництва.

Ключові слова: підприємство, кон'юнктура ринку, ціна, попит, пропозиція, чинники виробництва, ресурси.

ПОПРОЗМАН А.І.

Влияние рынка факторов производства на деятельность предприятия

Предметом исследования являются теоретические и методологические основы процесса функционирования рынков факторов производства, особенности формирования конъюнктуры рынков факторов производства и их влияние на работу предприятия в условиях усиления конкуренции.

Целью исследования является разработка и формирование методики определения взаимодействия спроса и предложения на рынках факторов производства, а также анализ деятельности предприятия с учетом влияния современной конъюнктуры рынков факторов производства.

Методи дослідження. В статті використані общенаукові та спеціальні методи дослідження економічних процесів, аналіз кон'юнктури та функцій ринку та синтез процесів, направлених на удосконалення діяльності підприємства.

Результати роботи. В ході написання статті проведено дослідження, яке підтверджує, що ринки факторів виробництва є особливими видами ринків в системі ринкової економіки. В відміння від ринків готових товарів та послуг підприємства на ринках факторів виробництва є не продавцями готових товарів та послуг та не формують, та не впливають на пропозицію факторів виробництва, а є покупцями факторів виробництва таких як робоча сила, природні ресурси, земля та капітал та формують, та впливають на спосіб факторів виробництва. Ринкові ціни на фактори виробництва формуються не тільки в результаті взаємодії попиту та пропозиції, але й з урахуванням ринкових цін на готові продукти та послуги. Ціна визначається витратами праці на виробництво товарів та послуг, а ціна кон'юнктури ринку, тобто співвідношенням попиту та пропозиції на товари та послуги. Практична взаємозв'язок між ціною та ціною відображається в витратному принципі ціноутворення, коли ціна визначається сумою витрат на виробництво та визначеною величиною прибутку підприємства з урахуванням конкуренції та рівня інфляції.

Область застосування результатів. Економіка та управління національним господарством на макроекономічному, регіональному та мікроекономічному рівнях, керівництво підприємствами, менеджмент, стратегічне управління.

Висновки. В результаті проведеного дослідження, беручи до уваги велику кількість доповнювальних факторів та особливостей діяльності підприємств, можна зробити висновок, що основними факторами, які впливають на рівень цін є попит та пропозиція, суттєвий вплив на кон'юнктуру ринку має форма конкурентної боротьби та витрати підприємств. Ціни на фактори виробництва є достатньо потужним інструментом впливу на діяльність підприємства. В ринковій економіці ціни та кон'юнктура формують важливу складову частину системи саморегулювання. В цілому в ціновому механізмі можна виділити дві взаємодіючі частини. Перша пов'язана з видами, структурою, величиною та динамікою змін ринкових цін на фактори виробництва. Друга пов'язана з методами та правилами формування нових та змінюваних діючих цін на фактори виробництва та відповідного змінювання ринку факторів виробництва.

Ключові слова: підприємство, кон'юнктура ринку, ціна, попит, пропозиція, фактори виробництва, ресурси.

POPROMAN O.I.

The impact of market conditions of factors of production on the activities of the enterprise

The subject of the research is the theoretical and methodological bases of the process of functioning of the markets of factors of production, features of formation of a conjuncture of the markets of factors of production and their influence on work of the enterprise in the conditions of strengthening of competition.

The purpose of the study is to develop and form a methodology for determining the interaction of supply and demand in the markets of factors of production, as well as analysis of the enterprise taking into account the impact of modern conditions of markets of factors of production.

Research methods. The article uses general and special methods of research of economic processes, analysis of market conditions and functions and synthesis of processes aimed at improving the activities of the enterprise.

Results of work. As a result of writing the article, a study was conducted, which confirms that the markets of factors of production are special types of markets in a market economy. In contrast to the markets for finished goods and services, enterprises in the markets of factors of production are not sellers of finished goods and services and do not form and influence the supply of factors of production,

but are buyers of factors of production such as labor, natural resources, land and capital. and affect the demand for factors of production. Market prices for factors of production are formed not only as a result of the interaction of supply and demand, but also taking into account market prices for finished products and services. The cost is determined by the cost of labor for the production of goods and services, and the price by market conditions, ie the ratio of supply and demand for goods and services. The practical relationship between value and price is reflected in the cost principle of pricing, when the price is determined by the sum of production costs and a certain amount of profit of the enterprise, taking into account competition and inflation.

Field of application of results. *Economics and management of the national economy at the macroeconomic, regional and microeconomic levels, enterprise management, management, strategic management.*

Conclusions. *As a result of the study, taking into account many additional factors and features of enterprises, we can conclude that the main factors influencing the price level are supply and demand, a significant impact on market conditions has a form of competition and costs of enterprises. Prices for factors of production are quite a powerful tool to influence the activities of the enterprise. In a market economy, prices and conditions form an important component of the system of self-regulation. In general, the price mechanism can be divided into two interacting parts. The first is related to the types, structure, magnitude and dynamics of changes in market prices for factors of production. The second is related to the methods and rules of formation of new and change of current prices for factors of production and the corresponding change of market conditions of factors of production.*

Keywords: *enterprise, market conditions, price, demand, supply, factors of production, resources.*

Постановка проблеми. Для забезпечення випуску економічних благ підприємства використовують різноманітні ресурси. Ресурси, які використовуються у виробничому процесі, називаються чинниками виробництва, або затратами. Чинники виробництва – це блага, які потрібно придбати підприємству для забезпечення випуску інших благ – тобто, готової продукції або послуг. Основні види чинників виробництва – це земля, праця та капітал, а також підприємницький хист. Цінами чинників виробництва є, відповідно, відсоток, ставка заробітної плати, рента та прибуток. Ринки чинників виробництва – це специфічні ринки, де на відміну від ринків продукції, з боку попиту виступають підприємства, які споживають виробничі чинники, а з боку пропозиції – власники чинників виробництва.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблематиці кон'юнктури ринку чинників виробництва для удосконалення роботи підприємства присвячені праці таких видатних вчених економістів, науковців, як Ареф'єва О. В., Харчук Т. В., Ястремський О. І, Михайлов А. П., Кондрачук О. І. та інші.

Метою статті є аналіз процесів впливу кон'юнктури ринку чинників виробництва та методології системних механізмів удосконалення діяльності підприємств у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. На ринку чинників визначаються ціни та обсяги використання чинників виробництва. Ринки чинників виробництва вважаються вторинними по відношенню до ринків готової продукції та послуг, тому що ціни і обсяги чинників виробництва визначаються обсягами продукції та послуг які виробляються. Домогосподарства на ринках чинників безпосередньо пропонують власну працю і підприємницький хист та опосередковано – землю і капітал, навіть якщо земля і капітал є власністю підприємства.

Підприємства та домогосподарства, як контрагенти ринкових відносин зустрічаються двічі: 1) на ринку товарів виробники є продавцями, а домогосподарства покупцями; 2) на ринку ресурсів навпаки. Ці два ринки тісно пов'язані між собою. По-перше, ціни на ресурси визначають грошові доходи домогосподарств, що впливає на їхній споживацький вибір. По-друге, співвідношення цін на різні види ресурсів формує структуру доходів та відповідно структуру попиту на кінцеві товари. По-третє, для підприємства рівень цін на ресурси визначає розмір їх витрат та вибір обсягу виробництва кінцевих товарів або послуг [1, 7].

Важливість вивчення формування цін на ресурси полягає в тому, що дані ціни є основним чинником, який впливає на грошові доходи. Це поясню-

ється тим, що витрати підприємців по придбання економічних ресурсів одночасно є доходом домогосподарств – власників цих ресурсів.

Для підприємства, ціна на чинники виробництва – це витрати, які треба мінімізувати. Тому при даному рівні технології якраз ціни визначають кількість використаних чинників. Дана ситуація приводить до двох важливих висновків: Ціни і попит на чинники виробництва залежать від цін на кінцеві товари та послуги. Існує взаємозв'язок цін чинників виробництва з доходами власників даних чинників.

При цьому доходи власників чинників виробництва набувають наступної форми: заробітної плати – дохід від чиннику “праці”; прибуток – дохід від виробничого капіталу; відсотки – дохід на грошовий капітал; рента – дохід землевласника.

У свою чергу, доходи від чинників виробництва та їх ринкові ціни визначаються граничною продуктивністю кожного з чинників. Ціноутворення на ринках ресурсів має ряд суттєвих особливостей у порівнянні з ринками готових товарів та послуг:

1. Якщо пропозиція споживацьких благ надходить від підприємства, а попит на них представляють споживачі, то всі основні ресурси пропонують їх власники – тобто домогосподарства, а попит на ресурси іде від підприємств. Така зміна ролі ринкових суб'єктів приводить до адекватної зміни підходу до визначення попиту та пропозиції.

2. Так як для підприємства корисність чиннику визначається прибутком, реалізованою на ринку готової продукції та послуг, то попит на чинник виробництва є похідною від попиту на готові товари та послуги.

3. У наслідок того, що первинні чинники виробництва є об'єктами довготермінового використання, вони мають дві ціни, поточну і капітальну. Поточна ціна – це сума грошей, яку необхідно сплатити за використання чиннику протягом певного періоду часу. Капітальна ціна чинника виробництва – виражає ціну чинника за весь період використання.

4. У процесі ціноутворення на готові блага вирішується проблема “що виробляти”. Ціни на ресурси допомагають визначити, як і для кого виробляти товари та послуги. Вибір методів та технологій виробництва залежить від ціни на ресурси. Із зміною цих цін способи виробництва також можуть змінюватись [2, 3]. У зв'язку з тим, що від цін чинників виробництва залежать розміри доходів їх власників, теорія ціноутворення на чинники ви-

робництва одночасно є теорією розподілу національного доходу у ринковій економіці.

В умовах конкурентного ринку ресурсів діють наступні умови:

1. Багато покупців та продавців ресурсів визначеної якості.

2. Кожний покупець споживає дуже незначну частку загального обсягу пропозиції ресурсів і тому не впливає на ринкову ціну та ринковий попит цього ресурсу.

3. Кожний продавець реалізує лише незначну частину загального обсягу пропозиції та не може суттєво вплинути на ринкову пропозицію.

4. Вільний вхід та вихід з ринку ресурсів.

На конкурентному ринку підприємство може придбати стільки ресурсів, скільки буде вважати за потрібне при даній ринковій ціні. Ринкова ціна визначається відповідністю ринкового попиту та ринкової пропозиції даного ресурсу (див. рисунок).

Конкурентний ринок ресурсу означає, що ринкова ціна для окремого підприємства є величиною заданою, тому крива пропозиції ресурсу буде абсолютно еластичною горизонтальною лінією, яка перетинається з вертикальною віссю у точці, яка відповідає ринковій ціні.

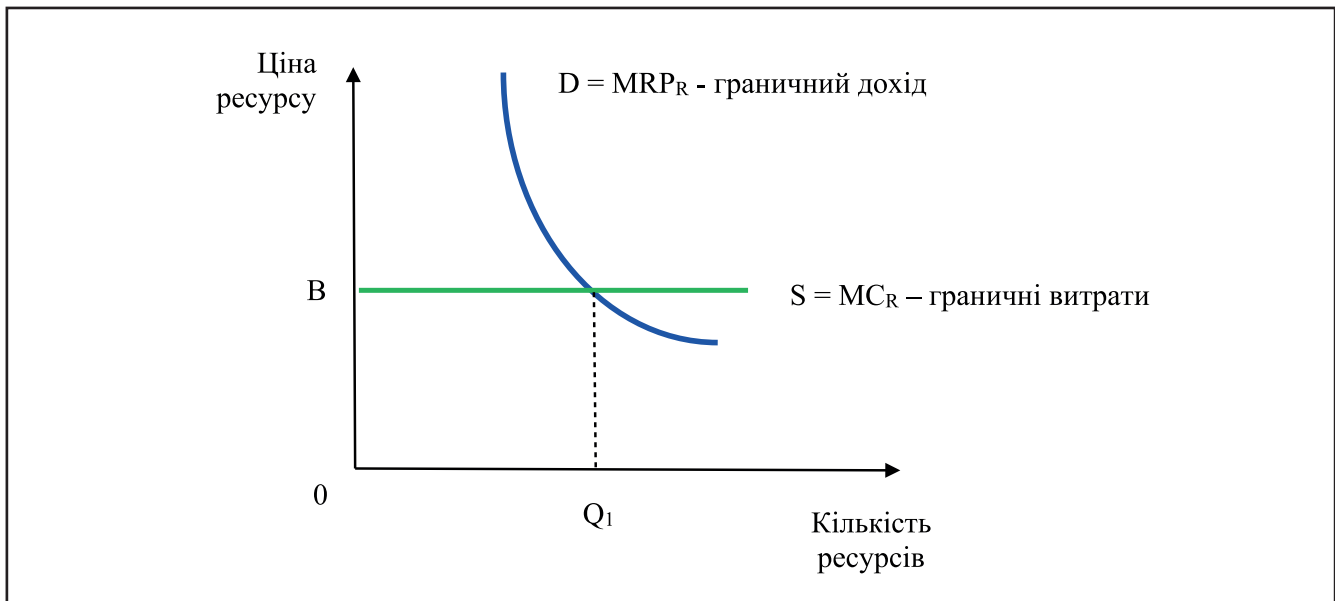
У зв'язку з тим, що ринкова ціна одиниці ресурсу для окремого підприємства є граничними витратами по придбання додаткової одиниці ресурсу, то крива пропозиції ресурсу буде співпадати з кривою граничних витрат ресурсу. На конкурентному ринку ресурсів кожна додаткова одиниця ресурсу буде приводити до збільшення ринкової ціни одиниці ресурсу.

Кожна додаткова одиниця ресурсу дозволяє підприємству більше виробляти та продавати. Виграш підприємства від придбання додаткової одиниці ресурсу залежить від кількості продукту, виробленого з допомогою цієї одиниці ресурсу, і від розміру додаткового доходу, який може бути отриманий у результаті реалізації кожної додаткової одиниці продукції.

Додаткова продукція або послуга, яка може бути отримана при використанні додаткової одиниці ресурсу, – це граничний продукт ресурсу. Дохід від граничного продукту ресурсу визначається як відношення граничного доходу від продажу додаткової одиниці випуску на граничний продукт ресурсу:

$$MRP_R = MR \cdot MP_R,$$

де MRP_R – дохід від граничного продукту ресурсу; MR – граничний дохід від продажу одиниці продукції;

Попит і пропозиція ресурсів в умовах конкурентного ринку [5, 6].

MP_R – граничний продукт ресурсу.

Дохід від граничного продукту ресурсу характеризує додатковий дохід, можливий при придбанні кожної додаткової одиниці ресурсу. Вартість граничного продукту ресурсу визначається множенням граничного продукту на ціну, за якою може бути продана додаткова продукція [1, 4].

При зміні ціни на виробничі ресурси, як і у випадку з готовим товаром, необхідно знати зміни у їх споживанні. З цією метою визначається еластичність попиту на ресурс. Цінова еластичність попиту на ресурс розраховується як відношення відсоткової зміни попиту на ресурс до відсоткової зміни ціни даного ресурсу та характеризує ступінь реакції споживача даного ресурсу до зміни його ціни на 1%.

Виділяють наступні чинники еластичності попиту на ресурс:

1. Цінова еластичність попиту на продукт. Так як попит на ресурс є похідним попитом від попиту на готовий продукт, виготовлений з допомогою даного ресурсу, то еластичність попиту на ресурс знаходиться у прямій залежності від еластичності попиту на продукт.

2. Коефіцієнт зниження граничного продукту ресурсу. Якщо граничний продукт ресурсу знижується повільно, то крива попиту на ресурс буде також знижуватись повільно, тобто буде спостерігатись тенденція до високої еластичності, і навпаки, у випадку стрімкого зниження.

3. Легкість ресурсозаміщення. Чим більша можливість заміни одного ресурсу іншим, тим більш еластичним є попит на нього.

4. Еластичність пропозиції інших ресурсів, що використовуються у галузі. Можливість заміни ресурсу та його еластичність може бути суттєво затримана нееластичною пропозицією ресурсів – замінників. Наприклад складне технічне обладнання.

5. Доля ресурсу у загальних витратах. Чим вища доля даного ресурсу у загальних затратах на виробництво продукту, тим вища еластичність попиту на даний ресурс.

6. Час. Попит на ресурс більш еластичний у довготерміновому плані, ніж у короткотерміновому, так як у довготерміновому періоді підприємство має можливість заміни ресурсу [2, 5].

Крім ціни ресурсу на зміну у попиті на ресурси впливають і нецінові фактори. До нецінових факторів попиту на ресурс відносяться:

1. Зміна у попиті на продукцію та послуги підприємства. Підвищення попиту на продукцію та послуги приводить до підвищення її ринкової ціни і граничної прибутковості від граничного продукту ресурсу. У наслідок цього попит на ресурс зростає.

2. Зміна цін на інші ресурси. Зниження ціни на один з взаємозамінних ресурсів приведе до зниження попиту на інший.

3. Зміна технології, яка впливає на граничний продукт ресурсу. Якщо у результаті вдосконалення технології збільшується граничний продукт ресурсу, то попит на ресурс зростає, так як його використання стане більш вигідним.

Економічна наука визначає, що праця – це діяльність людини або груп людей які володіють трьома основними ознаками: 1 усвідомлення

дій; 2 енергозатратністю; та 3 наявністю суспільно корисного результату. Але існують різні точки зору на працю у різних економічних системах.

Головною відмінністю розуміння трудових відносин у ринковій економіці є розширення області застосування праці далеко за межами сфери матеріального виробництва. Крім того, в ринковій економіці підкреслюється той факт, що основним мотивом праці є інтерес відшкодування витрачених зусиль отриманою грошовою винагородою.

Таким чином, головною визначальною особливістю ринкової економіки є наявність вільного ринку праці, який характеризується відсутністю явного і неявного примусу до праці – впливу на працівників, який змушує їх працювати у певному місці і певним чином.

Ринок праці можна визначити як систему соціально-економічних відносин між власниками робочої сили, які потребують роботи за наймом, та власниками засобів виробництва, які виявляють попит на робочу силу, з приводу залучення робочої сили у суспільне виробництво, її функціонування та відтворення, а також розподіл та перерозподіл.

Поряд з законодавством про працю, яке діє в умовах ринкових відносин, при регулюванні ринку праці використовується система саморегулювання трудових процесів. Ринкова пропозиція праці складається з сумарної пропозиції праці окремими працівниками.

На величину пропозиції праці окремим працівником впливають наступні два ефекти: 1. Ефект заміщення, суть якого проявляється у заміні годин відпочинку годинами праці при підвищенні ставки заробітної плати. У цьому випадку працівника приваблюють додаткові блага, які він може придбати, збільшивши час праці. 2. Ефект доходу, це ефект який приводить до скорочення годин праці при підвищенні ставки заробітної плати. Ефект доходу пояснюється тим, що із зростанням ставки заробітної плати та, відповідно, реального доходу відбувається зростання споживання нормальних товарів. У зв'язку з тим, що відпочинок є нормальним товаром, із зростанням реальних доходів він починає цінуватись більше [3, 4].

Висновок

Попит на ресурси є похідним попитом від попиту на готові товари та послуги, які виготовляються з допомогою даних ресурсів. Це означає, що стійкість попиту на будь-який ресурс буде

залежати від наступного: По-перше, від продуктивності ресурсу при створенні товару та послуг. По-друге, від ринкової ціни товару або послуги, вироблених з допомогою даного ресурсу. Підприємство, яке максимізує прибуток, зважає переваги від покупки додаткової одиниці ресурсу та витрати цього ресурсу.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О.В. Економіка підприємства: навч. посібник [для студ. вищих навч. закл.] / Європейський ун-т. / О.В. Ареф'єва, В.Г. Сахаєв, О.В. Ареф'єв, М.Б. Махсма, О.І. Попрозман. К.: Видавництво Європейського ун-ту, 2005. – 238 с.

2. Кондратюк О.І. Економіка підприємства / О.І. Кондратюк, О.О. Пилипенко. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – 288 с.

3. Кургузенкова Л. А. Економічна безпека підприємства: сутність та чинники формування її відповідного рівня / Л. А. Кургузенкова // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. Випуск 2 (02) / 2016. С 29 – 33.

4. Оптимізаційні методи та моделі. Підручник. Рекомендований Міністерством освіти і науки України: / Попрозман Н. В., Забуранна Л. В., Попрозман О. І., Клименко Н. А., Забуранний С. В. – К.: КОМПРИНТ, 2019. – 427 с.

5. Основи мікроекономіки: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп., Затверджено МОН / Ястремський О.І., Гриценко О.Г. – К., 2007. – 579 с.

6. Попрозман О. І. Фактори формування прибутку підприємства та їх роль / О. І. Попрозман // Збірник наукових праць. Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. Формування ринкових відносин в Україні. Випуск № 6. – Київ 2012. С. 133–137.

7. Харчук Т. В. Теоретичні передумови формування системи моніторингу конкурентоспроможності підприємства / Т. В. Харчук // Вісник ОНУ імені І. І. Мельникова, 2016. Т. 21. Вип. 11 (53). С 12 – 16.

References

1. Arefieva OV Economics of the enterprise: textbook manual [for students. higher education zakl.] / European University. / O.B. Arefieva, VG Sakhaev, OV Arefiev, MB Mahsma, OI Poprozman. K.: Publishing House of the European University, 2005. – 238 p.

2. Kondratyuk OI Economy of the enterprise / O.I. Kondratyuk, O.O. Pilipenko. – Kyiv: Europe Publishing House. University, 2006. – 288 p.

3. Kurguzenkova LA Economic security of the enterprise: the essence and factors of formation of its

corresponding level / LA Kurguzenkova // Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 2 (02) / 2016. pp. 29 – 33.

4. Optimization methods and models. Textbook. Recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine: / Poprozman NV, Zaburanna LV, Poprozman OI, Klimenko NA, Zaburanny SV. – K.: КОМПРИНТ, 2019. – 427 с.

5. Fundamentals of microeconomics: Textbook. – 2nd ed., Reworked. and add., Approved by the Ministry of Education and Science / Yastremsky OI, Gritsenko OG – K., 2007. – 579 с.

6. Poprozman OI Factors of enterprise profit formation and their role / OI Poprozman // Collection of scientific works. Research Economic Institute of the Ministry of Economy of Ukraine. Formation of market relations in Ukraine. Issue № 6. – Kyiv 2012. S. 133–137.

7. Kharchuk TV Theoretical prerequisites for the formation of a system for monitoring the competitiveness of the enterprise / TV Kharchuk // Bulletin of ONU named after Il Melnikov, 2016. T. 21. Issue. 11 (53). С 12 – 16.

Дані про автора

Попрозман Олександр Іванович,

к.е.н., доцент, Національний університет фізичного виховання і спорту України, кафедра менеджменту і економіки спорту

e-mail: Sipoprozman@meta.ua

Данные об авторе

Попрозман Александр Иванович,

к.э.н., доцент, Национальный университет физического воспитания и спорта Украины, кафедра менеджмента и экономики спорта

e-mail: Sipoprozman@meta.ua

Data about the author

Alexander Poprozman,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National University of Physical Education and Sports of Ukraine, Department of Management and Economics of Sport

e-mail: Sipoprozman@meta.ua

УДК 330.526.5

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4808887>

ЧУМАЧЕНКО О.М.

Платність природокористування європейських країн

Предмет дослідження – механізм перерозподілу економічного блага, що виникає при використанні природних ресурсів.

Метою написання **статті** є виявлення залежності величини рентних природно–ресурсних платежів від інтенсивності природокористування та соціально–економічні наслідки їх перерозподілу.

Методологія проведення роботи – методи аналізу та синтезу (при систематизації показників природно–ресурсних платежів); метод порівняння (при проведенні оцінки інтенсивності природокористування); метод аналогії (при виявленні особливостей платності природокористування окремих країн).

Результати роботи – здійснено порівняльний аналіз структури природно–ресурсних платежів деяких європейських країн. Розкрито суть поняття ренти та досліджено механізми перерозподілу рентних платежів від використання природних ресурсів. Проведено аналіз перерозподілу фіскальних платежів країн–членів ЄС та деяких країн пострадянського простору. Для глибокого розуміння поняття платності природокористування необхідною умовою є вивчення явища ренти. Дослідження пов'язані із вивченням явища ренти мають досить велику історію. Історично поняття ренти почало формуватися задовго до активного обговорення в економіці. Важливим інструментом державного перерозподілу природно–ресурсних рентних платежів виступає фіскальна система. Як відомо, система оподаткування є одним із основних важелів формування сприятливих умов для соціально–економічного розвитку держави та екологізації природного середовища. Рентні платежі від використання природних ресурсів (природокористування) впливають на наповнюваність бюджетів багатьох країн через систему оподаткування фізичних та юридичних суб'єктів господарювання. У такий спосіб відбувається формування місцевих бюджетів, державної казни, стабілізаційних фондів та фінансування заходів із охорони довкілля та відтворення природних ресурсів. Аналізуючи стан та інтенсивність природокористування було виявлено, що економічна ефективність використання та перерозподілу природно–ресурсних платежів європейських країн відрізняється суттєвою неоднорідністю. У європейських країнах, із високим рівнем розвитку, част–

ка рентних платежів від використання природних ресурсів незначна, тобто позбавлена недоліків ресурсо-орієнтованих економік.

Галузь застосування результатів. Економічна галузь: економіка природокористування, управління національною економікою, макроекономіка.

Висновки – в умовах ресурсо-орієнтованої економіки, економічні вигоди, що формуються при інтенсивному природокористуванні, не завжди є визначальним фактором економічного благополуччя більшості населення країни, їхня частка у структурі сукупного доходу є незначною.

Ключові слова: рента, природокористування, податок, ресурсо-орієнтована економіка, нерухоме майно.

ЧУМАЧЕНКО А.Н.

Платность природопользования европейских стран

Предмет исследования – механизм перераспределения экономического блага, возникающий при использовании природных ресурсов.

Целью написания статьи является выявление зависимости величины рентных природно-ресурсных платежей от интенсивности природопользования и социально-экономические последствия их перераспределения.

Методология проведения работы – методы анализа и синтеза (при систематизации показателей природно-ресурсных платежей); метод сравнения (при проведении оценки интенсивности природопользования), метод аналогии (при выявлении особенностей платности природопользования отдельных стран).

Результаты работы – осуществлен сравнительный анализ структуры природно-ресурсных платежей некоторых европейских стран. Раскрыта суть понятия ренты и исследованы механизмы перераспределения рентных платежей от использования природных ресурсов. Проведен анализ перераспределения фискальных платежей стран-членов ЕС и некоторых стран постсоветского пространства. Для глубокого понимания понятия платности природопользования необходимым условием является изучение явления ренты. Исследования связанные с изучением явления ренты имеют достаточно большую историю. Исторически понятие ренты начало формироваться задолго до активного обсуждения в экономике. Важным инструментом государственного перераспределения природно-ресурсных рентных платежей выступает фискальная система. Как известно, система налогообложения является одним из основных рычагов формирования благоприятных условий для социально-экономического развития государства и экологизации природной среды. Рентные платежи от использования природных ресурсов (природопользование), влияют на наполняемость бюджетов многих стран через систему налогообложения физических и юридических субъектов. Таким образом происходит формирование местных бюджетов, государственной казны, стабилизационных фондов и финансирование мероприятий по охране окружающей среды и воспроизводства природных ресурсов. Анализируя состояние и интенсивность природопользования, было обнаружено, что экономическая эффективность использования и перераспределения природно-ресурсных платежей европейских стран отличается существенной неоднородностью. В европейских странах, с высоким уровнем развития, доля рентных платежей от использования природных ресурсов незначительна, то есть лишена недостатков ресурсо-ориентированных экономик.

Область применения результатов. Экономическая отрасль: экономика природопользования, управления национальной экономикой, макроэкономика.

Выводы – в условиях ресурсо-ориентированной экономики, экономические выгоды, формируются при интенсивном природопользовании, не всегда являются определяющим фактором экономического благополучия большинства населения страны, их доля в структуре совокупного дохода незначительна.

Ключевые слова: рента, природопользование, налог, ресурсо-ориентированная экономика, недвижимость.

Payment for nature use in European countries

The subject of the study – the mechanism of redistribution of economic benefits that arise from the use of natural resources.

The purpose of the article is to identify the dependence of the amount of rent natural resource payments on the intensity of nature use and the socio-economic consequences of their redistribution.

Research methodology – methods of analysis and synthesis (in the systematization of indicators of natural resource payments); method of comparison (when assessing the intensity of nature management); method of analogy (in identifying the peculiarities of payment for nature management of individual countries).

Results of the work – a comparative analysis of the structure of natural resource payments of some European countries. The essence of the concept of rent is revealed and the mechanisms of redistribution of rent payments from the use of natural resources are investigated. An analysis of the redistribution of fiscal payments of EU member states and some post-Soviet countries. For a deep understanding of the concept of payment for nature management, a necessary condition is the study of the phenomenon of rent. Research related to the study of the rental phenomenon has a long history. Historically, the concept of rent began to take shape long before the active discussion in economics. The fiscal system is an important tool for the state redistribution of natural resource rent payments. As you know, the tax system is one of the main levers for creating favorable conditions for socio-economic development of the state and the greening of the environment. Rent payments from the use of natural resources (nature management) affect the filling of the budgets of many countries through the system of taxation of natural and legal entities. In this way, local budgets, the state treasury, stabilization funds and funding for environmental protection and reproduction of natural resources are formed. Analyzing the state and intensity of nature management, it was found that the economic efficiency of use and redistribution of natural resource payments of European countries is significantly heterogeneous. In European countries, with a high level of development, the share of rent payments from the use of natural resources is insignificant, without the disadvantages of resource-oriented economies.

Application of results. Economic sector: economics of nature management, management of national economy, macroeconomics.

Conclusions. in a resource-oriented economy, economic benefits generated by intensive use of nature are not always a determining factor in the economic well-being of the majority of the population, their share in the structure of total income is insignificant.

Keywords: rent, nature management, tax, resource-oriented economy, real estate.

Постановка проблеми. Теоретичні погляди на ренту, рентні доходи і рентоутворення як на економічну категорію зазнали суттєвого еволюційного розвитку слідуючи за розвитком світового господарства і суспільства: від природної земельної ренти до квазіренти. Узагальнюючи можна сказати, що рента, як економічна категорія характеризує будь-який дохід, що регулярно отримується з ресурсу і безпосередньо не залежить від підприємницької діяльності [16]. В умовах глобалізації, для визначення рівня розвитку держави, досить часто використовують показник природної ренти у співвідношенні із іншими соціально-економічними маркерами [4]. Подальше дослідження механізмів рентоутворення та їхнього впливу стан економіки країни лежить у площині системи оподаткування, в тому числі нерухо-

мого майна. Згідно п. 1 ст. 181 ЦК України, до нерухомого майна (нерухомі речі, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення [17]. Власники чи користувачі природних ресурсів при веденні господарської діяльності отримують ренту або ж дохід від використання об'єкту нерухомості. У сучасній юридичній європейській практиці, земельна ділянка, розглядається як невід'ємна складова оподаткованого нерухомого майна, що може бути об'єктом подальших досліджень. Дане дослідження передбачає проведення аналізу платності природо-користування європейських країн.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Актуальні питання вивчення про-

цесів рентоутворення та формування рентних платежів висвітленні у працях вітчизняних фахівців із економіки природокористування, зокрема: І. К. Бистрякова, В.М. Будзяка, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, А.Г. Мартина, А.М. Третьяка, А.Я. Ступеня, М.А. Хвесика, та інших. Вивченням природи ренти та виділенням її видів займалися відомі економісти – класики, а саме: У. Петті, А. Сміт, Дж. Андерсен, Д. Рикардо, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. Кейнс, Дж.–С. Мілль, тощо.

Подальшого дослідження потребують механізми формування рентних платежів при інтенсифікації природокористування. Актуальною є порівняльна характеристика структури регіонального природокористування. Проведення оцінки рентогенеруючого потенціалу територій, в тому числі об'єктів нерухомості, що дає можливість визначити ефективність та перспективи розвитку системи оподаткування природокористування.

Постановка завдання полягає у виявленні особливостей формування рентних платежів в умовах інтенсифікації природокористування та перерозподіл фіскальних природо–ресурсних платежів країн Європи.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняним законодавством передбачено систему рентних природо ресурсних платежів, які є важливим елементом економічного механізму природокористування. В Україні виділяють наступні природно–ресурсні платежі:

- плата за землю (земельний податок [14], орендна плата [5]) [8];
- збір за використання водних ресурсів [1];
- збір за спеціальне використання лісових ресурсів [12];
- плата за надрокористування [14];
- рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин [7];
- збір за користування радіочастотним ресурсом України [6].

Отримані рентні платежі, як правило, мають конкретну форму перерозподілу: через систему оподаткування, ціноутворення, господарську діяльність у природо–ресурсній галуззі. Важливим інструментом державного перерозподілу рентних платежів виступає фіскальна система [9]. Як відомо система оподаткування, поруч із правовою, судовою системами, є одним із основних важелів формування сприятливих умов для соціально–економічного розвитку держави та екологізації природного

середовища. У такий спосіб відбувається формування, як місцевих бюджетів, державної казни, стабілізаційних фондів («Фондів майбутніх поколінь»), фінансування заходів із охорони довкілля та відтворення природних ресурсів [10].

Фіскальні системи багатьох країн передбачають дещо інші форми рентних платежів, а саме:

- роялті – регулярний платіж за користування природними ресурсами, що перебувають у публічній власності;
- бонуси – разові платежі, що сплачуються природо користувачем за користування надрами при настанні певних обставин, обумовлених угодою або ліцензією на право розробки ресурсів надр;
- ренталс – щорічні платежі за право пошуку та розвідки ресурсів надр;
- авансові ліцензійні платежі – збори, що перераховуються до бюджету при отриманні ліцензії на природокористування.

За Конституцією України, земля, її надра, атмосфера повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, є об'єктами права власності Українського народу [11]. Чинним законодавством визначено правове поле для встановлення плати за користування надрами, лісами, водою, землею та іншими видами природних ресурсів на основі рентного чи підходу фіксованих платежів. Використання природних ресурсів включає:

- експлуатацію природних ресурсів;
- залучення їх до господарського обороту;
- усі види впливу на них у процесі господарської й іншої діяльності.

В економіці природокористування, рентні платежі виконують регуляторну, фіскальну, стимулюючу, перерозподільну та природоохоронну функції [15]. Використання таких платежів має сприяти:

- рентабельності та підвищенню ефективності діяльності суб'єктів господарської діяльності, які використовують природні ресурси, особливо у стратегічно важливих сферах;
- оптимізації розподілу природних ресурсів та перерозподілу отриманих доходів між суб'єктами господарювання;
- ефективності фінансування природоохоронних, економічних та соціальних заходів за рахунок отриманих рентних платежів [15].

Світова практика вилучення природної ренти досить розвинена, має тривалу історію і не викликає

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

надмірного соціального спротиву. Так, економічно розвинені країни віддають перевагу податковим методам вилучення, країни, що розвиваються, та країни із закритою економікою, використовують і неподаткові методи, такі як угоди про розподіл продукції. Політично стабільні економіки Заходу всі економічні відносини регулюють законодавством, вони не є предметом переговорів. В менш розвинених країнах є умови, які необхідно обговорювати, при цьому в якості вилучення ренти безпосередньо з користувачів природних ресурсів переважають податки. Проте податками (непрямими) обкладаються і споживачі природної сировини. Таким чином, вилучається надлишковий дохід, отриманий за рахунок перерозподілу ренти. Слід підкреслити, що при оподаткуванні використання обмежених і непоновлюваних природних ресурсів застосовуються окрім стандартних (загальних для підприємств всіх галузей) і спеціальні податкові механізми [2]. Для вилучення природної ренти у деяких країнах використовують такі методи стягнення, як: роялті, ренталс, бонуси, спеціальні податкові методи [13].

В економіці природокористування досить активно використовується відношення природної ренти до ВВП. Згідно даних Світового Банку, у економіках країн що розвиваються, частка рентних платежів від використання природних ресурсів (нафта, газ, ліс, землі) досить значна, що вказує на природо орієнтовану економіку, індустріально розвинених країнах ця частка незначна (табл. 1).

Так, у країнах Європи даний показник не значний, (винятком є Норвегія – 8,0% (за рахунок

продажу вуглеводнів було сформовано державний нафтовий фонд (The Government Pension Fund Global) у розмірі понад \$800 млрд, який формує інвестиційну політику держави) (див. табл. 2.). За даними Світового Банку, Україна має 3,7%, відносно не значну частку природної ренти ВВП. У структурі ВВП Російської Федерації платежі від природокористування становлять – 15,5 %, що є досить високим показником і вказує на ресурсо-орієнтовану економіку держави.

Досить часто, в економіці природокористування, при аналізі структури валових надходжень, зустрічається феномен «ресурсного прокляття», запропонований Р. Ауті [3]. Дане економічне явище спостерігається у країнах, котрі володіють значними природними ресурсами, і при цьому є менш економічно розвиненими, ніж ті що володіють незначними їх запасами [19]. Дослідження [18] доводить, що надлишок природних ресурсів і як наслідок рентні платежі від них при неефективному та заполітизованому їх перерозподілі (державна корупція, лобювання інтересів олігархату, тощо), для більшості країн-рантьє, виступає причиною економічного відставання. Економікам таких країн притаманні деякі особливості:

- збільшена вага природної ренти по відношенню до інших доходів;
- залежність економіки від світових цін на сировину;
- гальмування розвитку виробничого сектора національної економіки та зниження його конкурентоспроможності;

Таблиця 1. Частка рентних платежів від природних ресурсів Світ, % ВВП

Рівень розвитку	Плата за природні ресурси, % від ВВП
Високий*	1,6
Середній*	4,2
Низький*	10,8

*Згідно класифікації The World Bank.2018 [20]

Таблиця 2. Частка природної ренти від ВВП у Європі, %

Країна	Плата за природні ресурси, % від ВВП
Австрія, Швейцарія, Бельгія, Франція, Німеччина, Іспанія, Італія, Ірландія	0 – 0,1
Греція, Чехія, Португалія, Словенія, Словаччина, Литва, Молдова	0,2–0,3
Угорщина, Нідерланди, Швеція,	0,4–0,5
Данія, Фінляндія, Хорватія, Латвія,	0,6–0,8
Болгарія, Польща, Румунія, Естонія, Сербія, Боснія і Герцеговина,	0,9–1,2
Р. Білорусь, Чорногорія	1,3–1,9
Україна, Норвегія, РФ	2 – 20

*Сформовано за даними The World Bank.2018 [20]

- мінімізація зайнятості населення при формуванні ренти;

- концентрація зовнішньої ренти правлячими колами країни внаслідок корупції.

Прикладом ефективного природокористування, позбавленого ряду суттєвих недоліків при перерозподілі природно-ресурсних платежів, можуть бути країни), що мають досить потужну економіку із високими показниками ВВП (Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар, та інші, в тому числі і на одного громадянина \$23200, \$39000 та \$63000 відповідно [20].

Висновок

Підсумовуючи результати дослідження можна зробити наступні висновки:

- економічна політика ресурсо-орієнтованих країн суттєво знижує ефективність праці населення, адже економічне благо формується не в результаті виконання роботи, а внаслідок сприятливого збігу обставин;

- ми бачимо, що рентні платежі до бюджету країни при інтенсивному природокористуванні, безумовно, мають вплив на стан економіки держави, але не завжди є визначальними у розвитку економіки країни в цілому (країни ЄС, Швейцарія, Сінгапур, Японія, Пд. Корея та інші);

- рентні платежі від використання природних ресурсів у більшості розвинених країн не є визначальним фактором економічного благополуччя більшості населення країни, їхня частка у структурі сукупного доходу є незначною.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України від 17.03.2021, підстава – 1259–IX [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України 17.03.2021 – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95>.

2. Ворчестер, Дин А. Пересмотр теории ренты / Дин А. Ворчестер // Вехи экономической мысли: сб.: в 3 т. / под ред. Гальперина В. М. – М., 2000. – С. 5–30.

3. Гуриев С., Фалалеев Д. Проклятые сырьем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hbr-russia.ru/upravlenie/strategia/a10065>;

4. Данилишин БМ, Хвесик МА, Голян ВА. Економіка природокористування: підручник. К.: Кондор. 2009.

5. Закон України «Про оренду землі» від 17.03.2021, підстава – 1259–IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>;

6. Закон України «Про радіочастотний ресурс України» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-14>.

7. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.

8. Земельний кодекс України від 17.03.2021, підстава – 1259–IX [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України 17.03.2021 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

9. Капіталізація природних ресурсів : [монографія] / [М. А. Хвесик та ін.] ; за заг. ред. акад. НААН України, д-ра екон. наук, проф. Хвесика М. А. ; Нац. акад. наук України, Держ. установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку Нац. акад. наук України». – Київ : ДУ ІЕПСР НАНУ, 2014. – 267 с.

10. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів : [монографія] / Нац. акад. наук України, Держ. установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку Нац. акад. наук України» ; [М. А. Хвесик та ін.] ; за заг. ред. акад. НААН України, д-ра екон. наук, проф. М. А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 263 с.

11. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.

12. Лісовий кодекс України від 03.07.2020, підстава – 720–IX [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України 28.03.2021 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

13. Минц А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов / А. А. Минц. – М. : Мысль, 1972. – С. 227–273.

14. Податковий кодекс України від 28.03.2021 підстава – 1293–IX [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України 28.03.2021 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

15. Проданова Л. В. , Шерстюкова К. Ю. Розподіл і перерозподіл природно-ресурсної ренти в національній економіці : монографія / Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг). – Черкаси. : Видавець Пономаренко Р.В., 2019. – 272 с.

16. Сундук. А. Показник природної ренти до ввп як маркер рівня розвитку держави. Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». 2018р. <http://ecos.kiev.ua/news/view/661>.

17. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435–IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної

Ради України 18.02.2021 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>.

18. Sachs J. D., Warner A. M. Natural resource abundance and economic growth // NBER Working Paper. – 1997. – № 5398.

19. Stevens P. Resource impact: curse or blessing? A literature survey // Journal of energy literature. – 2003. – Vol. 9. – P. 3–42.

20. The World Bank. 2018. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.TOTL.RT.ZS?most_recent_value_desc=false&view=chart.

References

1. Vodnyi kodeks Ukrainy vid 17.03.2021, pidstava – 1259–IX [Eleutronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy 17.03.2021 – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95>.

2. Vorchester, Dyn A. Peresmotr teoryi renty / Dyn A. Vorchester // Vekhy ekonomicheskoi mysl: sb.: v3 t. / pod red. Halperyna V. M. – M., 2000. – S. 5–30.

3. Huryev S., Falaleev D. Proklyatye syrem [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hbr-russia.ru/upravlenie/strategia/a10065>.

4. Danylyshyn BM, Khvesyk MA, Holian VA. Ekonomika pryrodokorystuvannia: pidruchnyk. K.: Kondor. 2009.

5. Zakon Ukrainy «Pro orendu zemli» vid 17.03.2021, pidstava – 1259–IX [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>;

6. Zakon Ukrainy «Pro radiochastotnyi resurs Ukrainy» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-14>.

7. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiaknykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhethnykh nadkhodzen u 2016 rotsi» vid 24.12.2015 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.

8. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 17.03.2021, pidstava – 1259–IX [Eleutronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy 17.03.2021 – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

9. Kapitalizatsiia pryrodnykh resursiv : [monohrafiia] / [M. A. Khvesyk ta in.] ; za zah. red. akad. NAAN Ukrainy, d-ra ekon. nauk, prof. Khvesyka M. A. ; Nats. akad. nauk Ukrainy, Derzh. ustanova «In-t ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Nats. akad. nauk Ukrainy». – Kyiv : DU IEPSSR NANU, 2014. – 267 s.

10. Kompleksna ekonomichna otsinka pryrodnykh resursiv : [monohrafiia] / Nats. akad. nauk Ukrainy, Derzh.

ustanova «In-t ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozv. Nats. akad. nauk Ukrainy» ; [M. A. Khvesyk ta in.] ; za zah. red. akad. NAAN Ukrainy, d-ra ekon. nauk, prof. M. A. Khvesyka. – K. : DU IEPSSR NAN Ukrainy, 2013. – 263 s.

11. Konstytutsiia Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). – 1996. – № 30. – s. 141. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.

12. Lisovyi kodeks Ukrainy vid 03.07.2020, pidstava – 720–IX [Eleutronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy 28.03.2021 – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

13. Mynts A. A. Ekonomicheskaiia otsenka estestvennykh resursov / A. A. Mynts. – M. : Mysl, 1972. – S. 227–273.

14. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 28.03.2021 pidstava – 1293–IX [Eleutronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy 28.03.2021 – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

15. Prodanova L. V., Sherstiukova K. Yu. Rozpodil i pererozpodil pryrodno-resursnoi renty v natsionalnii ekonomitsi : monohrafiia / Donetskyi natsionalnyi universytet ekonomiky i torhivli imeni Mykhaila TuhanBaranovskoho (m. Kryvyi Rih). – Cherkasy. : Vydavets Ponomarenko R.V., 2019. – 272 s.

16. Sunduk. A. Pokaznyk pryrodnoi renty do vvp yak marker rivnia rozvytku derzhavy. Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy». 2018r. <http://ecos.kiev.ua/news/view/661>.

17. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435–IV [Eleutronnyi resurs] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy 18.02.2021 – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page>.

18. Sachs J. D., Warner A. M. Natural resource abundance and economic growth // NBER Working Paper. – 1997. – № 5398.

19. Stevens P. Resource impact: curse or blessing? A literature survey // Journal of energy literature. – 2003. – Vol. 9. – P. 3–42.

20. The World Bank. 2018. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.TOTL.RT.ZS?most_recent_value_desc=false&view=chart.

Дані про автора

Чумаченко Олександр Миколайович

доцент кафедри землевпорядного проектування, кандидат економічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України
e-mail: anchumachenko@ukr.net

Данные об авторе

Чумаченко Александр Николаевич,

доцент кафедры землеустроительного проектирования, кандидат экономических наук, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
e-mail: anchumachenko@ukr.net

Data about the author

Alexander Chumachenko,

PhD in Economics, lecturer, Department of Land-Use planning
e-mail: anchumachenko@ukr.net

УДК 553.3.041

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4809041>
БОДЮК А.В.

Геолого–ресурсне обґрунтування залізних руд

Предмет дослідження – геологічна інформація про залізні руди, зокрема залістисті кварцити, як ресурсах природних за походженням та економічних за використанням.

Метою досліджень є застосування ресурсного підходу до розробки системи понять і показників, які дозволяють характеризувати природно–ресурсні аспекти й оцінки процесів вивчення родовищ залізних руд відповідно до потреб в них у ході проведення пошуково–розвідувальних досліджень і робіт, обґрунтування ресурсів надр природного походження. Оскільки нами обґрунтовується потребово–ресурсна концепція ресурсогеології, а корисні копалини та їх родовища розглядаються як об'єкти народної власності й економічні.

Методологія проведення роботи – застосування абстрактно–логічного аналізу (розробка понятійного апарату); економічного аналізу (економічної сутності залізних руд та їх родовищ); фізичного аналізу (фізичних властивостей руд); правового аналізу (нормативно–правової бази); узагальнення (формування висновків і рекомендацій).

Результати роботи – для логічних обґрунтувань, як теоретичні, застосовані поняття ресурсогеології: «потреби», «ресурси», «требна» «природо–ресурсний», «потребовоздатний», «ресурсна придатність», «ресурсотворний». Запропонованим нами ресурсним підходом руди, зокрема залізні, та їх родовища розглядаються як геологічні об'єкти, природні за походженням і складом, а для використання за придатністю і потребами; як об'єкти потреб досліджується і їх потребовоздатний, як пропонується його називати, потенціал, який оцінюється логічно, у кількісних та якісних показниках, у часі та просторі, як об'єкт власності і господарського використання. Під поняттям природно–ресурсних досліджень, оцінки їх результатів пропонується розуміти розгляд (вивчення, оцінювання тощо) корисних копалин та їх родовищ як природних за утворенням, як ресурсів для наукових досліджень і геологічного вивчення та подальшого господарського використання тобто економічних (зокрема і залістистих кварцитів та їх родовищ).

Висновки – відповідно до обґрунтовуваної нами потребово–ресурсної концепції ресурсогеології, за ресурсним підходом залізні руди та їх родовища у геологічних дослідженнях надр необхідно розглядати не тільки як геологічні об'єкти, а як природно–ресурсні, природно–економічні об'єкти вже з орієнтацією оцінювання ресурсного складу, їх природно–ресурсний потенціал, його використання за потребами, на придатність їх застосування за потребами відповідно до хімічного складу, фізичних властивостей, кількісних показників.

Ключові слова: надра, геологічна інформація, залізні руди, залістисті кварцити, родовища залізних руд, ресурси, требни, надрокористувачі.

БОДЮК А.В.

Геолого–ресурсное обоснование железных руд

Предмет исследования – геологическая информация о железных рудах, в частности железистых кварцитах, как ресурсах природных за происхождением и экономических за использованием.

Целью исследований есть применение ресурсного подхода к исследованиям и разработкам системы понятий и показателей, которые позволяют характеризовать естественно–ресурсные аспекты и оценки процессов изучения месторождений железных руд в соответствии с потреб–

ностями в них в ході проведення пошуково-розвідувальних досліджень і робіт, обґрунтування ресурсів недр природного походження. Оскільки нами обґрунтовується потребно-ресурсна концепція ресурсогеології, а корисні копалини і їх родовища розглядаються як об'єкти національної власності й економічні.

Методологія проведення роботи – застосування абстрактно-логічного аналізу (розробка понятійного апарату); економічного аналізу (економічної сутності залізних руд і їх родовищ); фізичного аналізу (фізичних властивостей руд); правового аналізу (нормативно-правової бази); узагальнення (формування висновків і рекомендацій).

Результати роботи – для логічних обґрунтувань, як теоретичні, застосовані поняття ресурсогеології: «потреби», «ресурси», «потреба», «природо-ресурсний», «потребно-придатний», «ресурсна придатність», «ресурсотворчий». За запропонованим нами ресурсним підходом руди, зокрема залізні, і їх родовища розглядаються як геологічні об'єкти, природні за походженням, складом, а для використання – за придатністю і потребами; як об'єкти потреб досліджуються і їх потребовипдатний, як пропонується його називати, потенціал, який оцінюється логічно, в кількісних і якісних показателях, в часі і просторі, як об'єкти власності й господарського використання. Під поняттям природно-ресурсних досліджень, оцінки їх результатів і тому подібне пропонується розуміти розгляд (вивчення, оцінювання і т.д.) корисних копалин і їх родовищ як природних за походженням, як ресурсів для наукових досліджень, геологічного вивчення і наступного господарського використання (зокрема і залізистих кварцитів, і їх родовищ).

Висновки – відповідно до обґрунтованої нами потребово-ресурсної концепції ресурсогеології, за ресурсним підходом залізні руди і їх родовища в геологічних дослідженнях недр необхідно розглядати не тільки як геологічні об'єкти, а як природно-ресурсні, природно-економічні об'єкти вже з орієнтацією оцінювання ресурсного складу, їх природно-ресурсний потенціал, його використання за потребами, на придатність їх застосування за потребами відповідно до хімічного складу, фізичними властивостями, кількісними показателями.

Ключові слова: недр, геологічна інформація, залізні руди, залізисті кварцити, родовища залізних руд, ресурси, потреби, надропольователі.

BODYUK A.V.

Geological and resource substantiation of iron ore

The subject of research – geological information on iron ores, in particular iron quartzites as natural resources by origin and economic by use.. The purpose of research is to apply a resource approach to research and develop a system of concepts and indicators that characterize the natural resource aspects and assessments of the study of iron ore deposits in accordance with their needs during exploration and research, substantiation of subsoil resources of natural origin. Because we substantiate the need-resource concept of resource geology, and minerals and their deposits are considered as objects of national property.

Methodology of work – application of abstract-logical analysis (development of conceptual apparatus); economic analysis (economic essence of iron ore and their deposits); physical analysis (physical properties of ores); legal analysis (regulatory framework); generalizations (formation of conclusions and recommendations).

The results of the work – for logical justifications, as theoretical, applied concepts of resource geology: «needs», «resources», «need», «natural resource», «needy», «resource suitability», «resource-creating». According to our proposed resource approach, ores, in particular iron ores, and their deposits are considered as geological objects, natural in origin, composition, and for use according to suitability and needs; how the objects of needs are studied and their need, as it is proposed to call it, the potential, which is assessed logically, in quantitative and qualitative terms, in time and space, as an object of ownership and economic use. Under the concept of natural resource research, evaluation of

their results, etc. it is proposed to understand the consideration (study, evaluation, etc.) of minerals and their deposits as natural in formation, as resources for research and geological study and further economic use (including iron quartzites and their deposits).

Conclusions – *in accordance with our well-founded resource–resource concept of resource geology, the resource approach of iron ores and their deposits in geological studies of the subsoil should be considered not only as geological objects, but as natural resource, natural and economic objects with evaluation orientation resource composition, their natural resource potential, its use as needed, the suitability of their use as needed in accordance with the chemical composition, physical properties, quantitative indicators.*

Key words: *subsoil, geological information, iron ores, iron quartzites, iron ore deposits, resources, needs, subsoil users.*

Постановка проблеми. У процесі дослідження родовищ залізних руд фахівці кожної з причетних геологічних наук здійснюють науково–виробничу діяльність, формують певні наукові і господарські результати, обґрунтовують нові проблеми, потреби у технічних засобах для досліджень і т. д. Отже, логічно розглядати технічні, технологічні, економічні й інші сторони та відповідно до їх проблеми надрокористування, у тому числі конкретних родовищ залізних руд. Зокрема, перспективно досліджувати проблему інформаційного та вартісного відображення геологічного вивчення надр (ГВН) як дослідницьких і виробничих процесів, що нами відносяться до економічної геології (ЕГ), ресурсогеології. За проблему також необхідно, зокрема, визначити і формування системи її прикладних понять щодо конкретних корисних копалин у ресурсних поняттях.

На території України залізисті кварцити належать до неокисленого типу докембрійських формацій Українського щита і утворюють родовища так званих бідних (мартитових) руд з вмістом заліза 15–45%. В окисленій зоні при вилуговуванні кварцу утворилися багаті руди гематитового складу (46–70% Fe). До основних з залізистими кварцитами належать родовища Криворізького залізорудного басейну, Кременчуцького та Білозерського залізорудних районів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ЕГ залізних руд та їх родовищ, зокрема залізистих кварцитів, найширше висвітлені Н.В. Віннік, А. І. Каталенцем, М.Н. Коржневим, М.М. Курило, М.Н. Палило, В. І. Лавінюковим, А.В. Плотниковим, С.В. Радовановим, Г.І. Рудьком й іншими ученими геологічних наук [1; 2]. На наш погляд, ними основний акцент зосереджений на економічних оцінках родовищ руд, результативних показниках з погляду їх експлуатації, зокре-

ма залізних. Так, М.М. Курило, О.В. Плотниковим, С.В. Радовановим, Г.І. Рудьком проведені дослідження та відображені методичні основи геолого–економічних оцінок залізистих кварцитів та їх родовищ, проведено аналіз відповідності мінерально–сировинної бази вимогам діючих гірничодобувних залізорудних підприємств [1]. Ресурсогеологічні дослідження ними не виділяються.

Метою досліджень є обґрунтування ресурсного підходу до досліджень та розробка системи понять і показників, які дозволяють характеризувати природно–ресурсні аспекти й оцінки процесів вивчення родовищ залізних руд відповідно до потреб в них у ході проведення пошуково–розвідвальних досліджень і робіт, обґрунтування ресурсів надр природного походження. Оскільки нами обґрунтовується потребово–ресурсна концепція ресурсогеології, а корисні копалини та їх родовища розглядаються як об'єкти народної власності.

Для порівняння відмітимо, що, наприклад, Н.В. Віннік за мету досліджень прийняла теоретичні обґрунтування та геолого–економічні оцінки доцільності розробки родовищ залізистих кварцитів докембрію підземним способом у Криворізькому рудному районі і розробки «на цій основі геолого–економічних критеріїв розширення мінерально–сировинної бази залізорудного гірничопромислового комплексу України, підвищення якості й конкурентоспроможності залізорудної продукції» [2, с. 4].

Таким чином, мета має виробничий (економічний) зміст. Досягненню мети Н.В. Віннік сприяло вирішення наступних конкретних задач: «1) аналіз сучасного стану і геолого–економічне моделювання розвитку залізорудної мінерально–сировинної бази України і світу, а також ринку залізорудної продукції;... 3) установлення залежностей між кондиціями промислових запасів родовищ залізистих кварцитів і геолого–економіч-

ними показниками гірничодобувних підприємств; ...» [2, с. 4]. За об'єкт дослідження авторка прийняла родовища залізистих кварцитів докембрію для підземної розробки, за предмет дослідження – геолого–економічні чинники доцільності розробки залізистих кварцитів підземним способом. Таким чином, практично досліджується і визначається економічна перспективність розробки родовищ, аналогічно, наприклад, економічна оцінка розбудови родовищ. Нами досліджуються інші аспекти залізних руд та їх родовищ.

Виклад основного матеріалу. Для подальших обґрунтувань, як теоретичні пропонується застосовувати поняття ресурсогеології: «потреби», «ресурси», «требна», «природо–ресурсний», «потребовоздатний», «ресурсна придатність», «ресурсотворний». До понять требни належать: корисні копалини як об'єкти виробничих потреб; родовища корисних копалин як виробничі об'єкти зі зкупченням корисних копалин; геолого–економічна інформація про корисні копалини; геолого–економічна інформація про родовища корисних копалин; породи; підземні процеси (тиск, тепло) та ін.

Слово «ресурс», за Інтернет, у французькій мові розуміється як джерело покриття потреб, вирішення проблеми тощо; а за словником тлумачиться, з фр. як підіймаюсь, виникаю знову; як матеріальні засоби, запаси, кошти [3, с. 622 – 623]. З цих тлумачень можна поняття «ресурс» розуміти як придатність для користувача природної мінеральної речовини задовольняти певні свої потреби її застосуванням у виробничій діяльності.

За пропонованим нами ресурсним підходом руди, зокрема залізні, та їх родовища розглядаються як геологічні об'єкти, умовно «як щось і для чогось» тобто для використання за придатністю і потребами; як об'єкти потреб досліджується і їх потребовоздатний, як пропонується його називати, потенціал, який оцінюється логічно, у кількісних та якісних показниках, у часі та просторі, як об'єкт власності та господарського використання.

Природний ресурс залізних руд нами розуміється як оцінені за дослідженнями їх склад, властивості, їх виробничі придатності, завдяки яким ці руди можна адаптовано застосовувати за конкретними потребами. Так, за масовою часткою заліза у руді тобто його вмістом виділяються багаті і бідні руди. Багаті руди з масовою часткою заліза більше 50% за придатністю належать до ресурсів для доменної шихти. Бідні руди для пе-

реробки потребують збагачення. Під поняттям природно–ресурсних досліджень, оцінок тощо пропонується розуміти розгляд (вивчення, оцінювання й ін.) корисних копалин та їх родовищ як природних за утворенням, як ресурсів для наукових досліджень і геологічного вивчення та подальшого господарського використання (зокрема і залізистих кварцитів та їх родовищ).

Для порівняння суті природно–ресурсних оцінок використаємо геолого–економічні оцінки, які трактуються залежно від об'єкта оцінювання. «Геолого–економічна оцінка являє собою державну експертизу та оцінку запасів корисних копалин, яка проводиться на підставі звітів, що містять в собі матеріали з геологічного вивчення родовищ корисних копалин, підрахунок їх запасів та техніко–економічне обґрунтування промислового значення». Трактуються оцінки ділянок: «періодичний аналіз результатів кожної стадії геологічного та техніко–економічного вивчення ресурсів корисних копалин ділянки надр з метою встановлення та/або зміни промислового значення їх запасів на підставі інформації про фактичні технологічні схеми, техніко–економічні показники і фінансові результати видобування корисних копалин в межах такої ділянки» [4].

Отже, для досягнення нашої мети необхідно передусім проаналізувати теоретичні положення, регламентуючий понятійний апарат геологічного вивчення залізних руд та їх родовищ (ГВЗРР). Залізні руди являють собою особливі мінеральні утворення, до складу яких входить залізо та його сполуки, а також інші компоненти. Даний тип корисних копалин вважається залізною рудою, якщо частка основного елемента міститься в такому обсязі, щоб її промислове використання було економічно вигідним [5]. Залізні руди та їх родовища розглядаються як виробничі, господарські, економічні об'єкти, як требни, що досліджуються у процесі геологічного вивчення надр.

У Законі України «Про державну геологічну службу України» основні терміни вживаються у такому значенні: «геологічне вивчення надр – спеціальні роботи і дослідження, спрямовані на одержання інформації про надра з метою задоволення потреб суспільства; геологічна діяльність – виробнича, наукова та інша діяльність, пов'язана з геологічним вивченням надр;». Але геологічне вивчення надр – спеціальні роботи і дослідження, це ж господарська і наукова діяльність. Слово «гос-

подарська» – на укр. мові, те ж – економічна на гр. мові. Геологічна діяльність – виробнича, наукова та інша діяльність... Слова виробнича ... діяльність – це ж господарська, аналогічно й економічна. Отже, тільки по цих двох законодавчих визначеннях геологи–практики та геологи–науковці належать до теоретиків і практиків як геологічних галузей, так і, зокрема, з ЕГ, тільки у них можуть відрізнятися процеси, методи, показники вивчення, очікувані його результати і т.д.

Таким чином, на наш погляд, корисні копалини та їх родовища потрібно трактувати як сучасні природно–ресурсні, природно–економічні об'єкти, які мають певні особливості: далеке історичне утворення, походження і т.д. Відповідно вивчення надр, розробку родовищ корисних копалин необхідно розглядати, досліджувати як виробничі (економічні) за певними технологіями процеси у природному середовищі по вивченню сучасного стану (хімічний склад, фізичні властивості, придатність і т.д.). Ці показники визначають перспективність геологічних досліджень і рекомендацій щодо типізації, експлуатації окремих родовищ цих корисних копалин та їх подальшого промислового застосування, тобто ресурсну перспективу надрокористування. В Україні найбільшу промислову значимість отримали родовища залістистих кварцитів докембрійських залістисто–кременістих формацій, оцінюються показниками: видобуток 69%, балансові промислові запаси 65%, прогнозні ресурси країни 86 % [1, с. 19].

Щодо природно–ресурсних показників відмітимо наступне: світові запаси залізних руд оцінюються в 140 млрд т, у них міститься 74 млрд т заліза. Найбільші ресурси залізородних родовищ зосереджені на Україні (16%), Росії (15%), Австралії (15%), Китаї (11%), США (9%). Кількісно запаси заліза в Україні складають майже 12 млрд т [1, с. 15]. На Україні взяті Державним фондом надр на облік балансові запаси залізних руд оцінюються в 31,85 млрд т. Експлуатаційні їх запаси для сталого використання у виробництві прогноуються до 60 років [1, с. 18]. Безумовно, що необхідні перспективні технології розвідки родовищ залізних руд, їх експлуатації, переробки корисних копалин, методики вартісних їх оцінок з врахуванням фактора народної власності на надра та на видобуті корисні копалини.

До природно–ресурсних показників розвідуваних родовищ належать, на наш погляд, показ-

ники оцінки майбутніх різних вигод і доходів від їх експлуатації. До таких відноситься і рентабельність розробки родовищ залістистих кварцитів. Її залежність від гірничо–геологічних умов визначається за формулою:

$$P = 0,399 K_{\text{вих}} + 0,355 M - 0,25K_p,$$

де: P – рентабельність роботи гірничозбагачувального комбінату; $K_{\text{вих}}$ – вихід гірської маси з одного погонного метра свердловини; M – масштаб (а точніше ємність) родовища, тис. т; K_p – коефіцієнт розкриття, м³/т [1, с. 79].

До природно–ресурсних показників, що характеризують конкурентність залізородної продукції, належить вміст у руді ресурсу заліза (67 – 68%) і кремнію (до 4 – 5 %) кремнію [7, с. 30]. Тому показник ресурсу компонентів у родовищі чи у видобутій масі корисної копалини широко досліджується. Однак цей показник доцільно вивчати товарознавчими методами й оцінками за економічними потребами. Як показала виробнича практика, найбільші запаси і обсяги добування припадають на залістисті кварцити і утворені з ними багаті залізні руди, менше поширені осадові бурозалізнякаві руди, а також скарнові, гідротермальні і карбонатитові магнетитові руди.

Обсяги, що вимірюються певними показниками, вмісту заліза у руді в подальшому впливають на собівартість її металургійної переробки. Бо з «підвищенням вмісту заліза в концентраті зростають витрати на збагачення і зменшуються – на металургійну переробку. Оскільки загальна вартість металургійної переробки вища за вартість збагачення, то доцільніше використовувати концентрат з високим вмістом заліза» [1, с. 29].

Таким чином, показники ресурсів хімічних елементів в руді впливають на вартості її металургійної переробки: ресурс природний негативно чи позитивно суттєво впливає на вартості переробки руд.

Висновки

Відповідно до нами обґрунтовуваної потребо–ресурсної концепції ресурсогеології, за ресурсним підходом залізні руди та їх родовища розглядаються як геологічні, природно–економічні, природно–ресурсні об'єкти, вже з орієнтацією на оцінювання ресурсного складу, на їх природно–ресурсний потенціал, його використання за потребами, на придатність застосування об'єктів за потребами відповідно до хімічного складу, фізичних властивостей, кількісних показників.

Список використаних джерел

1. Рудько Г.І., Плотніков О.В., Курило М.М., Радванов С.В. Економічна геологія родовищ залізистих кварцитів. К. : Вид-во «Академпрес», 2010. 272 с.
 2. Віннік Н.В. Геолого-економічна оцінка залізистих кварцитів докембрію для розробки підземним способом: Автореф. дис. ... к. геол. н. К. : 2011. 26 с.
 3. Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів/ За заг. ред. д-ра філол. н. проф. В.В. Дубичинського. Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. 832 с.
 4. <https://taxlink.ua/ua/analytics/252-16/shho-take-geologo-ekonomichna-ocinka/>.
 5. <http://kopalni.com/zalizna-ruda-korisni-kopalini/>.
 6. [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Залізні руди](https://uk.wikipedia.org/wiki/Залізні_руди).
 7. Бодюк А.В. Економічні аспекти двоїтості визначень залізистих кварцитів та їх родовищ. Геоекологія та охорона праці. Випуск 30. 2016. С. 160 – 171.

References

1. Rudko H.I., Plotnikov O.V., Kurylo M.M., Radovanov S.V. Ekonomichna heolohiya rodovyshch zalizystykh kvartsytiv. K. : Vyd-vo «Akadempres», 2010. 272 s.
 2. Vinnik N.V. Heoloho-ekonomichna otsinka zalizystykh kvartsytiv dokembriyu dlya rozrobky pidzemnym sposobom: Avtoref. dys. ... k. heol. n. K. : 2011. 26 s.
 3. Suchasnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy: 50000 sliv/ Za zah. red. d-ra filol. n. prof. V.V. Dubichynskoho. KH. : VD «SHKOLA», 2006. 832 s.

4. <https://taxlink.ua/ua/analytics/252-16/shho-take-geologo-ekonomichna-ocinka/>.
 5. <http://kopalni.com/zalizna-ruda-korisni-kopalini/>.
 6. [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Zalizni rudy](https://uk.wikipedia.org/wiki/Залізні_руди).
 7. Bodyuk A. V. Ekonomichni aspekty dvoystosti ti vyznachen zalizystykh kvartsytiv ta yikh rodovyshch. Heoekolohiya ta okhorona pratsi. Vypusk 30. 2016. S. 160 – 171.

Дані про автора

Бодюк Адам Васильович,

к.е.н. старший науковий співробітник, науковий керівник Науково-дослідного закладу «Ресурси»
 ORCID.ORG/0000-0002-6200-1784.
 e-mail: g2030@ukr.net

Данные об авторе

Бодюк Адам Васильевич,

к.э.н., старший научный сотрудник, научный руководитель Научно-исследовательского заведения «Ресурсы»
 e-mail: g2030@ukr.net

Data about the author

Adam Bodyuk,

Candidate of economic sciences, senior research worker, scientific leader of Research establishment «Resources»
 e-mail: g2030@ukr.net

УДК 640.43

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4809145>

ПІДДУБНИЙ В.А.
 ТАРАСЮК Г.М.
 ЧАГАЙДА А.О.
 КРАСНОЖОН С.В.

Економічний та соціальний аспекти використання культивованих харчових продуктів в закладах індустрії гостинності

Предмет дослідження – використання для приготування їжі у закладах ресторанного господарства культивованих харчових продуктів.

Метою дослідження є аналіз перспектив використання для виробництва харчової продукції у закладах індустрії гостинності продуктів, отриманих шляхом культивування.

Методологія проведення роботи – системний підхід, який передбачає комплексне вивчення індустрії гостинності, метод фінансового аналізу, метод статистичної обробки економічних даних, метод оптимального управління (при формуванні висновків та рекомендацій).

Результати роботи – базуючись на позитивному міжнародному досвіді визначено позитивні аспекти впровадження нових моделей виробництва окремих видів культивованої продукції для закладів ресторанного господарства.

Висновки – встановлення необхідного технологічного обладнання дозволить забезпечити найрізноманітнішою ексклюзивною продукцією, що зменшить негативний вплив на екологію.

Ключові слова: сфера харчування, інновації, технології, виробництво, господарство, обсяги реалізації, конкурентноспроможність.

ПОДДУБНЫЙ В.А.
ТАРАСЮК Г.М.
ЧАГАЙДА А.О.
КРАСНОЖОН С.В.

Экономический и социальный аспекты использования культивируемых пищевых продуктов в учреждениях индустрии гостеприимства

Предмет исследования – использование для приготовления пищи в заведениях ресторанного хозяйства культивированных пищевых продуктов.

Цель статьи – анализ перспектив использования для производства пищевой продукции в заведениях индустрии гостеприимства, полученных путем культивирования.

Методология проведения работы – системный подход, который предусматривает комплексное изучение деятельности индустрии гостиниц, метод финансового анализа; метод статистической обработки экономических данных и метод оптимального управления (при формировании выводов и рекомендаций).

Результаты работы – основываясь на позитивном международном опыте выявлены позитивные аспекты внедрения новых моделей производства отдельных видов культивированной продукции для ресторанного хозяйства.

Выводы – установка необходимого технологического оборудования позволит обеспечить разнообразной эксклюзивной продукцией, что позволит уменьшить негативное влияние на экологию.

Ключевые слова: сфера питания, инновации, технологии, производство, хозяйство, объемы реализации, конкурентноспособность.

PIDDUBNIY V.A.
TARASIUK H.M.
CHAHAYDA A.O.
KRASNOZHON S.V.

Economic and social aspects of the use of cultivated food products in the hospitality industry

The subject of the study – used of cultivated food products for cooking in catering establishments.

The purpose of the article – analysis of the prospects for use for the production of food products in the establishments of the hospitality industry, obtained through cultivation.

Methodology of work – is a systematic approach, which involves a comprehensive study of the hospitality industry, the method of financial analysis, the method of statistical processing of economic data, the method of optimal management (in formulating conclusions and recommendations).

Total of work – Based on the positive international, the positive aspects of the introduction of new models of production of certain types of cultivated products for the restaurant industry have been identified.

Conclusions – installation of the necessary technological equipment will provide a variety of exclusive products, which will reduce the negative impact on the environment.

Keywords: nutrition, innovations, technologies, production, economy, sales volumes, competitiveness.

Постановка проблеми. Індустрія гостинності має значний вплив на навколишнє середовище, що пов'язано також із зростанням споживання харчових продуктів. Складність узагальнення впливу виготовлення харчових продуктів на навколишнє середовище обумовлена тим, що різні

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

господарства мають різну ефективність, але беззаперечним є той факт, що виробництво продукції тваринного походження має в рази більший вплив на екологію, порівняно із вирощуванням овочевої сировини. Зменшенню цих негативних впливів може посприяти використання для приготування їжі у закладах ресторанного господарства культивованих харчових продуктів, але цей крок є доволі ризиковим і помилка може зумовити виникнення кризового стану у бізнесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, що розкривають різноманітні аспекти використання культивованих харчових продуктів висвітлено у працях К. Фаустмана, О. Хоккетта, М. Зігріста, Т. Бен-Арье [1;2;3;4]. Автори роблять акцент на тому, що багато проблем, пов'язаних із виробництвом м'яса, можна вирішити шляхом нових технологій вирощування клітин тварин, а не самих тварин. Разом із тим, потенційні споживачі ще не готові до сприйняття таких продуктів і потенційно корисні в довгостроковій перспективі технології культивування м'яса мають перешкоди із просуванням на ринок.

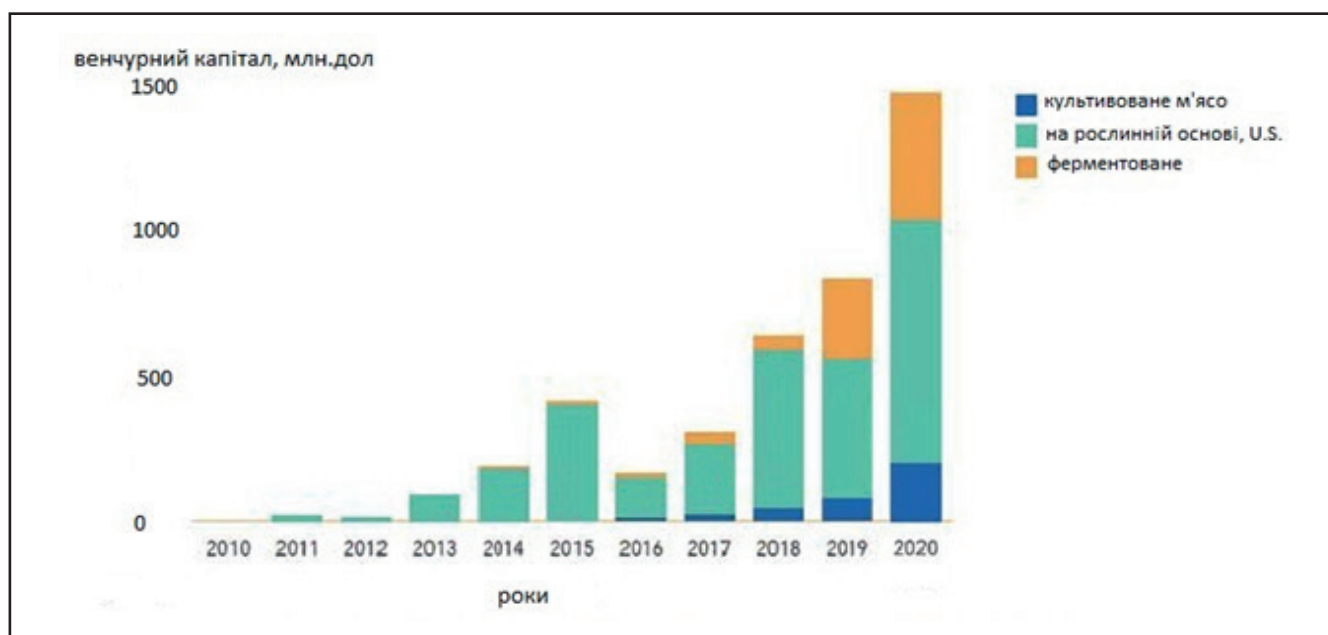
Виклад основного матеріалу. Для потреб ресторанного господарства використовується велика кількість продуктів, що створює значне навантаження на навколишнє середовище, адже лише 9,0% у перерахунку на енергію і 7,6% – на білок, із загальної сільськогосподарської продукції, споживається у їжу [5]. Окрім того, для виробництва 1 кг тваринного білка в середньому по-

трібно 4 кг рослинного білка для молока, 2,7 кг – для курки, 5,4 кг – для свинини і від 10,3 до 11,8 кг – для яловичини [6].

Разом із тим, переїдання також додає не менший, ніж харчові відходи, негативний внесок у навантаженні на навколишнє середовище і перехід до більш рослинних дієт, які відповідають стандартним дієтичним рекомендаціям, може не лише зменшити втрати продовольчої системи, а і знизити глобальну смертність на 6...10% і викиди парникових газів, що пов'язані з харчовими продуктами, на 29...70% в порівнянні зі стандартним прогнозом на 2050 рік [7].

За останнє десятиліття більше півсотні стартапів прагнули зробити м'ясо, вирощене на клітинних культурах, одночасно смачним і доступним, з кінцевою метою переконати споживачів відмовитися від звичайного м'яса. Подібно виробникам альтернатив м'яса на рослинній основі, такі стартапи, як Eat Just, Future Meat Technologies і Memphis Meats, підтримувані Біллом Гейтсом, стверджують, що їхні продукти корисніші для здоров'я споживачів і краще для навколишнього середовища [8]. Це призвело до зростання інвестицій у виробництво альтернативних білків (див. рисунок), адже в останні роки з'явилась реальна перспектива швидкого масового виробництва такої продукції.

Висока вартість виробництва є однією із основних перешкод на шляху до успіху галузі. Д. Пайн (B. Joseph Pine) вважає, що споживачів турбують лише три речі: ціні, ціна та ціна. І тому

Тенденції венчурних інвестицій у виробництво альтернативних білків [8].

бізнес повинен впроваджувати нововведення в споживчий досвід, який має стати незабутнім для клієнтів [8]. У 2013 році гамбургер від голландського стартапу Mosa Meat коштував 250 000 євро, але з роками витрати значно знизились, в тому числі за рахунок зростання масштабів виробництва, і у 2018 році створений в Ізраїлі у лабораторних умовах стек обійшовся вже у 50 доларів [9]. У грудні 2020 року, отримане в лабораторії американським стартапом Eat Just, м'ясо курки увійшло до складу інноваційного меню ресторану «1880» у Сінгапурі після того, як продовольче агентство країни схвалило продаж культивованого м'яса. Загалом, уряду Сінгапуру потрібно було більше двох років для ухвалення рішення, адже питання безпеки щодо якості клітинної лінії і процесу виробництва вимагали довготривалих перевірок. Процес виробництва м'яса курчати стартапом Eat Just займає близько 14 діб, в той час як традиційний спосіб вирощування курки – близько 45 діб. Технологія культивованого м'яса починається з невеликої кількості тваринних клітин, які отримують поживні речовини, такі як амінокислоти, вуглеводи, мінерали, жири та вітаміни – ті ж типи поживних речовин, які необхідні тваринам для зростання і розмноження, після чого клітини швидко перетворюються в м'ясо у біореакторі [10].

Не менш швидкими темпами займається просуванням на ринок культивованого м'яса стартап SuperMeat (Ізраїль), який відкрив, в безпосередній близькості від своєї лабораторії у передмісті Тель-Авіва, ресторан The Chicken, в якому безкоштовно, лише за відгук у соціальних мережах, подають вирощене в лабораторних умовах з живих клітин куряче м'ясо. Продукцію іншого виробника, стартапу Alerp Farms, скуштував прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньяху під час презентації плану національної політики GFI Israel (детальна дорожня карта по перетворенню Ізраїлю в глобального лідера по альтернативним білкам) [11].

Звіт RethinkX про майбутнє продовольства та сільського господарства передбачає глибокі та швидкі зміни з моменту першого одомашнення рослин і тварин десять тисяч років тому. Ці зміни, в першу чергу, стосуються продуктів з високим вмістом білків, адже їх вартість знизиться, порівняно із існуючими на теперішній час тваринними білками, у 5 разів до 2030 року і у 10 разів – до 2035 року. Ці нові білкові продукти бу-

дуть перевершувати нині існуючі природні білки за смаком, вмістом поживних речовин, корисними властивостями для організму людини та неймовірною різноманітністю. Згідно із цим прогнозом, до 2030 року продукти харчування будуть більш якісними і коштуватимуть удвічі менше, ніж продукти тваринного походження. Вплив таких змін на промислове тваринництво призведе до скорочення поголів'я корів у США на 50%, а тенденції по вирощуванню курей, свиней і риб підуть за аналогічною траєкторії. Це призведе до банкрутства тих, хто займається вирощуванням і переробкою тварин, а також для всіх галузей, які підтримують і забезпечують сектор (добрива, обладнання, ветеринарні послуги тощо). В результаті швидкого прогресу в точній біології, який дозволив досягти значних успіхів в процесі прецизійної ферментації, що дозволяє програмувати мікроорганізми для виробництва практично будь-яких складних органічних молекул, буде досягнуто значне поліпшення якості нової продукції, що різко контрастує з моделлю промислового тваринництва, яка майже досягла своїх меж з точки зору масштабу, охоплення та ефективності. Ці нові досягнення вже об'єднуються з абсолютно новою моделлю виробництва, Food-as-Software, в якій окремі молекули, розроблені вченими, завантажуються в бази даних – молекулярні кулінарні книги, які інженери з харчових продуктів в будь-якій точці світу можуть використовувати для розробки продуктів у спосіб, яким розробники програмного забезпечення створюють додатки [12].

Перехід на культивовані продукти дозволить уникнути 20%-го збільшення глобального водокористування в сільському господарстві до 2050 року, яке передбачено у прогнозі ООН, адже і так у багатьох місцях світу споживання води вже практично вичерпано. Разом із тим, запровадження будь-якої технології передбачає певну послідовність взаємодії енергетичних і матеріальних потоків. Поняття таких явищ, як зворотній і циклічний процес могли би бути визначені як такі, що багатократно характеризуються співпадінням механічних, термодинамічних або інших фізичних координат з певною частотою. Створення більшості технічних і технологічних систем, використовуваних людством, також вимагає присутності енергетичних компенсаторів. Взаємозалежність фізичного і біологічного світів лежить в основі концепції екосистеми, до якої входять не лише комплекс

організмів, але і весь комплекс фізичних параметрів, утворюючих середовище біома.

Наслідком існування первинного енергетичного потенціалу сонячного опромінення є створення безперервного енергетичного потоку в екосистемі, термодинамічні параметри, спрямованість і енергетичні різновиди яких синхронізовані зі швидкістю обертання Землі навколо власної осі. Локальні енергетичні потоки, що сприймаються у формі безперервної біжучої енергетичної хвилі, змінні за своїми термодинамічними показниками і, навіть, за знаком. Це означає циклічний характер зміни термодинамічних, біохімічних, біологічних та інших параметрів екосистеми у різних формах перехідних процесів. Наслідком перехідних енергетичних процесів і потоків є формування відповідних матеріальних потоків мас речовин і середовищ, у тому числі і на рівнях фазових переходів, колообігів і, нарешті, на рівнях відносно стабільних загальних параметрів екосистеми. З огляду на природні колообіги створення сучасних технологій синтезу продуктів харчування повинно забезпечувати в кінцевому результаті якомога більше наближення перетворень до складових у формі мінеральних з'єднань, при цьому шляхи подібних трансформацій можуть бути різними і майже екзотичними. Непередбачувані наслідки майже завжди приводять нанівець усі зусилля людини підкорити собі складну систему стримувальних і зрівноважувальних механізмів, що забезпечують стабільність у природі. Оскільки діяльність людини продовжує мати все більш чутливі впливи на навколишнє середовище, втручання в природу стає все більш складним і важким, а виявлення і використання основних екологічних принципів – все більш важливим для збереження життя, у тому числі і життя самих людей.

Окрім проблем, пов'язаних із економічною складовою запровадження у масове виробництво культивованого м'яса, існує значне несприйняття потенційними споживачами продуктів, отриманих відмінним від традиційного способом через можливі потенційні ризики для здоров'я людини. Для просування на ринок м'яса, отриманого за допомогою тканинної інженерії, використовують різні назви для продукту та аналізують зацікавленість потенційних споживачів. Слова настільки важливі, що існує ціла індустрія харчового маркетингу, яка намагається зрозуміти, які назви, зображення або зазначені інгредієнти з найбільшою ймовірністю заохотять клієнтів придбати продукт і от-

римати від нього задоволення. У світі харчових продуктів зміна назви або опису може вплинути на кількість продажів: найбільшу зацікавленість і сприйняття споживачами викликає використання слів «безпечний» та «чистий».

За останнє десятиріччя кількість білків у раціоні людей, через покращення якості життя, постійно зростала разом із зменшенням споживання овочів і цільнозернових продуктів і тепер свіжі фрукти стали відносно дорогими, у порівнянні із переробленими вуглеводами та жирами. Це твердження не стосується бідних країн світу, де додатковий білок, отриманий шляхом культивування, може покращити загальний раціон харчування

Висновки

Сучасний стан технологій дозволить у найближчому майбутньому виготовляти різними підприємствами дрібні партії м'ясних продуктів, отриманих шляхом культивування. Значне промислове виробництво продукції є більш складним завданням через пошук дешевих джерел, що можуть використовуватись в якості поживного середовища. Сприйняття споживачами культивованого м'яса лише за рахунок його економічних показників без позитивних екологічних наслідків для навколишнього середовища видається мало ймовірним.

Список використаних джерел

1. Faustman, C. Cell-based meat: the need to assess holistically / C. Faustman, D. Hamernik, M. Looper, S.A. Zinn // *Journal of Animal Science*, 2020. Volume 98, Issue 8, skaa177. DOI: 10.1093/jas/skaa177.
2. Hocquette A., Lambert C., Siquin C., Peterloff L., Wagner Z., Bonny S.P.F., Lebert A., Hocquette J.F. (2015) Educated consumers don't believe artificial meat is the solution to the problems with the meat industry. *Journal of Integrative Agriculture*. Vol. 14, Issue2, P. 273–284.
3. Siegrist, M. Perceived naturalness and evoked disgust influence acceptance of cultured meat / M. Siegrist, B. Sötterlin, C. Hartmann // *Meat Science*. 2018. Vol. 139. P. 213–219.
4. Ben-Arye T. Tissue Engineering for Clean Meat Production / T. Ben-Arye, S. Levenberg // *Front. Sustain. Food Syst.* 18 June 2019. DOI: 10.3389/fsufs.2019.00046
5. Alexander, P. Losses, inefficiencies and waste in the global food system / P. Alexander, C. Brown, A. Arneeth, J. Finnigan, D. Moran, M.D.A. Rounsevell // *Agricultural Systems*. 2017. Vol. 153. P. 190–200.

6. Sebek L.B.J. De humane eiwitbehoefte en eiwitconsumptie en de omzetting van plantaardig eiwit naar dierlijk eiwit. Human protein requirements and protein intake and the conversion of vegetable protein into animal protein / L.B.J. Sebek, E.H.M. Temme // Lelystad: Animal Sciences Group, Wageningen UR. 2009. 19 p.

7. Singapore issues first regulatory approval for lab-grown meat to Eat Just. [Eleutronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.cnbc.com/2020/12/01/singapore-issues-first-regulatory-approval-for-lab-grown-meat-to-eat-just.html>.

8. Using fermentation technologies to create whole-muscle cuts of alternative meat products has the potential to open up a major market opportunity. [Eleutronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://drive.google.com/file/d/1B3yF5IC5udC3qBQfrusE_Hzd6Fx_CvTZ/view.

9. This restaurant will be the first ever to serve lab-grown chicken (for \$23) [Eleutronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.cnbc.com/2020/12/18/singapore-restaurant-first-ever-to-serve-eat-just-lab-grown-chicken.html>.

10. The first head of government to taste cultivated meat takes modern-day space race to new heights. [Eleutronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.gfi.org/blog-cultivated-meat-tasting-israel>.

11. We are on the cusp of the fastest, deepest, most consequential disruption of agriculture in history. [Eleutronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.rethinkx.com/food-and-agriculture>.

12. The United Nations world water development report, 2016: Water and jobs: facts and figures. [Eleutronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244041>.

Дані про авторів

Піддубний Володимир Антонович,

д.т.н., професор кафедри технології і організації ресторанного господарства Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: profpod@ukr.net

Тарасюк Галина Миколаївна,

д.е.н., професор, декан факультету бізнесу та сфери обслуговування Державного університету «Житомирська політехніка».
e-mail: galinatar@ukr.net.

Чагайда Андрій Олегович,

к.т.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Державного університету «Житомирська політехніка»
e-mail: andrey11081968@ukr.net.

Красножон Світлана Володимирівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
e-mail: svelte@ukr.net

Данные об авторах

Поддубный Владимир Антонович,

д.т.н., профессор, профессор кафедры технологии и организации ресторанного хозяйства ГВУЗ Киевский национальный торгово-экономический университет
e-mail: profpod@ukr.net

Тарасюк Галина Николаевна,

д.э.н., профессор, декан факультета бизнеса и сферы обслуживания Государственного университета «Житомирская политехника».
e-mail: galinatar@ukr.net.

Чагайда Андрей Олегович,

к.т.н., доцент кафедры туризма и отельно-ресторанного дела Государственного университета «Житомирская политехника»
e-mail: andrey11081968@ukr.net.

Красножон Светлана Владимировна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры корпоративных финансов и контролингу ГВУЗ Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
e-mail: svelte@ukr.net

Data about the authors

Volodimir Piddubniy,

doctor of engineering, professor, professor department of technology and organization of Restaurant Industry Kyiv National Trade and Economics University
e-mail: profpod@ukr.net

Halyna Tarasiuk,

Dr Sc. in Economics, Professor, Dean of the Faculty of Business and Service Sector Zhytomyr Polytechnic State University
e-mail: galinatar@ukr.net

Andrii Chahaida,

PhD (Technical) Associate Professor of the department of tourism and hotel and restaurant business Zhytomyr Polytechnic State University
e-mail: andrey11081968@ukr.net.

Svitlana Krasnozhan,

candidate of economics, associate professor of department of corporate finance and controlling Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
e-mail: svelte@ukr.net

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.342.3/4

<http://doi.org/10.5281/zenodo.4809245>
БАРВІНОК А.С.

Статистичне дослідження інклюзивного розвитку регіонів України, як запорука встановлення нової парадигми системного зростання країни

Предмет дослідження. Аналіз розвитку регіонів є дуже важливим, оскільки їх розвиток відбувається нерівномірно. Кожний регіон має свої особливості та відмінності як в географічному розташуванні, так і в стартових ресурсних можливостях для розвитку.

Мета та завдання – оцінювання індексу інклюзивного розвитку регіонів України. Задача – визначити природу інклюзивного розвитку, систематизувати науково-методичні підходи до дослідження (ІДІ), провести статистичний аналіз інклюзивного розвитку регіонів України та пояснити результати.

Методи дослідження. Методика розрахунку показника інклюзивного розвитку ВЕФ.

Результати роботи. Огляд наукової літератури засвідчує про спроби запровадити інклюзивне оцінювання на єдиній методологічній основі. Інклюзивний розвиток регіонів принципово відрізняється від стандартного економічного зростання, оскільки його основною метою є з одного боку – скорочення бідності й нерівності, а з іншого – процес розширення залученості населення до створення ВВП, забезпечення рівних можливостей для реалізації свого людського потенціалу. В процесі вибору показників оцінки соціально-економічного розвитку регіонів варто акцентувати увагу на тих показниках, які відображають спрямованість на забезпечення рівних можливостей і доступності результатів технологічного прогресу в рамках різних соціальних верств населення та в різних географічних регіонах. Саме тому при виборі системи показників важливим стає дослідження їх інклюзивного характеру.

Галузь застосування результатів. Галузі національної економіки.

Висновки. Концепція інклюзивного розвитку передбачає, що кожен суб'єкт економіки є важливим, унікальним, цінним для суспільства. Обґрунтована необхідність дослідження розвитку регіону із врахуванням його інклюзивності, що розширює аналіз економічних зрушень доповнюючи його показниками рівномірності розподілу отриманих благ та оцінкою можливостей включення всього населення до процесів соціально-економічного зростання.

Ключові слова: інклюзивний розвиток, економічний розвиток, соціальний розвиток, екологічний розвиток, макрорівень, регіональна політика.

Статистическое исследование инклюзивного развития регионов Украины, как залог установления новой парадигмы системного роста страны

Предмет исследования. Анализ развития регионов является очень важным, поскольку их развитие происходит неравномерно. Каждый регион имеет свои особенности и различия как в географическом расположении, так и в стартовых ресурсных возможностях для развития.

Цель и задачи – оценка индекса инклюзивного роста и развития регионов Украины. Задача – определить природу инклюзивного роста, систематизировать научно–методические подходы к исследованию (IDI), провести статистический анализ инклюзивного развития регионов Украины и объяснить результаты.

Метод исследования. Методика расчета показателя инклюзивного развития ВЭФ.

Результаты работы. Обзор научной литературы свидетельствует о попытках ввести инклюзивное оценивание на единой методологической основе. Инклюзивное развитие регионов принципиально отличается от стандартного экономического роста, поскольку его основной целью является с одной стороны – сокращение бедности и неравенства, а с другой – процесс расширения вовлеченности населения в создание ВВП, обеспечение равных возможностей для реализации своего человеческого потенциала. В процессе выбора показателей оценки социально–экономического развития регионов стоит акцентировать внимание на тех показателях, которые отражают направленность на обеспечение равных возможностей и доступности результатов технологического прогресса в рамках различных социальных слоев и в разных географических регионах. Именно поэтому при выборе оценки развития важными становятся показатели инклюзивного характера.

Область применения результатов. Отрасли национальной экономики.

Выводы. Концепция инклюзивного развития предполагает, что каждый субъект экономики является важным, уникальным, ценным для общества. Обоснована необходимость исследования развития региона с учетом его инклюзивности, что расширяет анализ экономических сдвигов дополняя его показателями равномерности распределения полученных благ и оценке возможностей включения всего населения в процессы социально–экономического роста.

Ключевые слова: инклюзивное развитие, экономическое развитие, социальное развитие, экологическое развитие, макроуровень, региональная политика.

BARVINOK A.S.

Statistical study of inclusive development of the regions of Ukraine, as a guarantee of establishing a new paradigm of systemic growth of the country

The subject of the study. Analysis of the development of regions is very important because their development is uneven. Each region has its own characteristics and differences both in geographical location and in the initial resource opportunities for development.

Purpose and objectives. The purpose is to assess the index of inclusive growth and development of the regions of Ukraine. The task is to determine the nature of inclusive growth; systematize scientific and methodological approaches to research (IDI); to conduct a statistical analysis of the inclusive development of the regions of Ukraine and explain the results.

Research method. Method of calculating the indicator of inclusive development of WEF.

Results of the work. A review of the scientific literature shows attempts to introduce inclusive assessment on a single methodological basis. Inclusive growth is fundamentally different from standard economic growth, as its main goal is on the one hand – to reduce poverty and inequality, and on the other – the process of expanding public participation in GDP, providing equal opportunities to realize their human potential. In the process of choosing indicators for assessing the socio–economic

development of regions, attention should be paid to those indicators that reflect the focus on ensuring equal opportunities and accessibility of the results of technological progress within different social groups and in different geographical regions. That is why inclusive indicators become important when choosing indicators for development assessment.

Field of application of results. *Sectors of the national economy.*

Conclusions. *The concept of inclusive development implies that each economic entity is important, unique, valuable to society. The necessity of studying the development of the region taking into account its inclusiveness is substantiated, which expands the analysis of economic changes by supplementing it with indicators of uniform distribution of benefits and assessment of opportunities for inclusion of the whole population in socio-economic growth.*

Key words: *inclusive development, economic development, social development, ecological development, macro level, regional policy.*

Постановка проблеми. Найсуттєвішою світовою тенденцією розвитку ринкових відносин у другій половині минулого століття виявилася економічна глобалізація логіка розвитку якої залучила до цього процесу всі складові функціонування сучасної держави: економіку, політику, право, екологію, культуру. Феномен сучасної глобалізації це не надзвичайне явище мейнстриму, а логічний результат майже чотирьох десятилітнього розвитку ринкової організації суспільств основні підвалини якої були закладені ще на етапі зародження її капіталістичної форми. Динамізм інтернаціоналізації економічних процесів набув швидкого зростання у другій половині минулого століття, коли у провідних країнах світу насиченість національних ринків загострила проблему подальшого розвитку і об'єктивно примушувала капітал, у всіх його формах, шукати нові ринки за межами національних юрисдикцій. Стрімкий темп інтернаціоналізації різних країн в єдину світову систему господарювання надав цьому процесу ту специфічну форму яка отримала назву «глобалізація».

Глобалізація проявляється в тому, що сучасні технології сприяють гомогенізації людських бажань і поведінки. В наслідок цього і створюються справжні глобальні ринки, які є точним відбиттям того, що фірми роблять з них, а поняття транснаціональної компанії стає застарілим.

У науковій літературі існує достатньо велика кількість взаємодоповнюючих означень глобалізації та її показників, проте наразі немає єдиного універсального узагальненого способу для вимірювання її рівня.

Загальним недоліком всіх індексів оцінювання глобалізації що нині використовуються є їх фактична констатація досягнення лише певного рівня відкритості країнами світу своїх економік.

Сам по собі показник індексу глобалізації не пояснює чому за однаковими порядками організації входження в процес глобалізації ряд країн світу залишаються в стані аутсайдерів, а інші – використовують переваги, які несе глобалізація, забезпечують стабільні темпи зростання економіки і розвиток національних соціально-економічних систем, стверджуючи себе в якості дійсного суб'єкта міжнародних відносин.

Незважаючи на те що глобалізація як вища стадія інтернаціоналізації є ширшим поняттям, ніж світогосподарська інтеграція та завдяки їй лібералізуються суспільні відносини і формується єдиний соціально-економічний, політичний, культурний та інформаційний простір вона не може претендувати на місце пріоритетної концепції моделі соціально-економічного розвитку країн і світу у XXI столітті.

На відміну від глобалізації, яка не пояснює механізм формування прогресивного розвитку країн, аналіз формування конкурентоспроможності засвідчує наявність системного взаємозв'язку між рівнями конкурентоспроможності, коли на нижчому рівні забезпечуються конкурентні переваги вищих рівнів. Тобто, конкурентоспроможність країни виступає результатом конкурентоспроможного розвитку підприємств, галузей, регіонів та загальнодержавних чинників і механізмів ефективного управління з боку держави. Склад індексу конкурентоздатності дає чітке уявлення за рахунок яких чинників досягаються такі результати: високі показники рівня розвитку техніки і технологій, продуктивності праці, частки інноваційної продукції у ВВП, людського розвитку, освіти тощо [1].

Темп розвитку країн у сучасному світі і потенціал їхньої конкурентоспроможності визначається інно-

ваційними процесами які відіграють роль каталізатора у наростаючих темпах економічної еволюції як окремих країн, так і світової системи загалом.

В умовах розвитку національної економіки всі характеристики, які охоплюють процес формування конкурентоспроможності країни і відбивають якісні сторони життя населення визначають загальну ефективність розвитку соціально-економічних процесів. По суті мова йде про необхідність формування нової концепції у XXI столітті – концепції інклюзивного зростання.

Пріоритетність концепції інклюзивного зростання серед різних моделей соціально-економічного розвитку у XXI столітті базується на засадах економічної і соціальної конкурентоспроможності національної економіки: 1) забезпечення умов зростання добробуту, оплати праці, пенсійного забезпечення, соціального захисту різних верств населення; 2) спрямованості на модернізацію економіки та впровадження інновацій, що сприяють поліпшенню умов життя і праці населення на основі якісної освіти; 3) спрямованості на визнання пріоритету людського фактора, формування соціального капіталу, більш повного врахування інтересів трудящих і суспільства в цілому; 4) орієнтації на зовнішній вимір соціальної та економічної політики; 5) участі у розробці й реалізації програм розв'язання глобальних проблем, що стоять перед світовим співтовариством сьогодні – сталий розвиток, соціальна екологія, перетворення зон соціально-економічної безпеки на загальносвітовий простір [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інклюзивна модель сталого розвитку (inclusive sustainable growth) соціально-економічних систем у сучасному мейнстрімі набуває свого просторового поширення і постійного вдосконалення інструментальної складової. Варто відзначити, що концепція інклюзивного сталого розвитку досить нова концепція економічного зростання, перші публікації з якої в Україні з'явилися лише в останні роки. Найбільш активно над цією концепцією працюють здебільшого такі зарубіжні вчені як Д. Аджемоглу, З. М. Бедос, С. Голандер, Дж. Лакхерст, Дж. Робінсон, Е. С. Райнерт, Дж. Подеста. Серед українських науковців цікавими є роботи А. Базиліюк, І. Бобуха, В. Геєця, А. Гриценко, А. Гуторова, С. Дриги, О. Жулин, Т. Зінчук, І. Манцурова, О. Прогнімак, С. Щегеля та інших.

Незважаючи на значне різноманіття наукових підходів, щодо формування концепції інклюзив-

ного розвитку у якості провідної моделі, їх об'єднує єдине розуміння першопричини необхідності і об'єктивності появи цього феномену. Аналіз світової і вітчизняної наукової літератури однозначно засвідчує що її формування у якості провідної моделі розвитку, є рефлексією на суспільні запити щодо справедливого розподілу «багатства народів», якого досягають різні нації в умовах прискороного розгортання науково-технічного прогресу, який, в свою чергу, системно формує небачену раніше в історії людства матеріально-технічну основу для реалізації економічних політик спрямованих на кількісне і якісне підвищення рівня добробуту життя населення.

Початком руху в напрямі інклюзивної моделі сталого розвитку економіки можна вважати 1972 рік. Саме цього року у Стокгольмі відбулася конференція ООН з проблем навколишнього середовища і людини.

Конференція ООН з проблем середовища, оточуючого людину, (Стокгольмська конференція) відбулася 5-16 червня 1972 року. На цьому міжнародному форумі уперше обговорювалася концепція сталого розвитку, яка нині є найбільш популярною концепцією розвитку людства. На конференції було створено Стокгольмську декларацію, яка встановила 26 принципів збереження довкілля [3].

Формування цілей статті.

Відповідно до мети в ході дослідження поставлено та вирішено такі завдання:

- визначити змістовну природу інклюзивного розвитку;
- систематизувати науково-методичні підходи до дослідження інклюзивного розвитку (показника ІДІ);
- обґрунтувати методичний підхід до щодо визначення показника інклюзивності та вибір показників;
- оцінити цінність показника інклюзивності на сучасному етапі розвитку країни;
- провести статистичний аналіз інклюзивного розвитку регіонів України;
- оцінити та пояснити результати статистичного аналізу інклюзивного розвитку регіонів України;
- оцінити прогностичні результати ефективності дослідження та впровадження показника інклюзивності на сучасному етапі економічного розвитку регіонів та країни в цілому.

Виклад основного матеріалу. Вперше методику оцінки інклюзивного зростання було опу-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

бліковано колективом науковців у 2013 році за підтримки МВФ. Індекс інклюзивного росту та розвитку (Inclusive Growth and Development Index, скорочено IDI) було запропоновано на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія) у 2018 році як альтернативний до ВВП на душу населення показник для загальної оцінки стану економічного розвитку країни [2].

Оцінка інклюзивності економічного зростання за методиками міжнародних економічних інституцій в загальному вигляді являє собою тематичний інструментарій, за допомогою якого розраховується зведений індекс. Для його розрахунку використовуються групи показників, які характеризують динаміку різних процесів, які мають вплив на результуючу інклюзивного зростання, а також регресивні рівняння, спрямовані на кількісну оцінку відповідних факторів.

1. В методиці ООН, при розрахунку IDI показника використовується обмежений набір даних, які можуть бути встановлені з недостатнім ступенем надійності в країнах з низьким рівнем розвитку. Ця методика що ґрунтується на дев'яти основних показниках, а саме: пов'язані з доходом; не пов'язані з доходом; зростання і розширення економічних можливостей; ключові показники інфраструктури; соціальна рівність для забезпечення рівного доступу до економічних можливостей, послугам освіти і охорони здоров'я; доступ до послуг соціальної інфраструктури; гендерна рівність і можливості; системи соціальних гарантій; ефективно державне правління і громадські інститути.

2. Методика Міжнародного Валютно Фонду, базується на концепції кривої вимірювання концентрації, яка визначає соціальну мобільність і аналізує розподіл доходів серед населення та ґрунтується на структурних (відкритість економіці, рівень освіти, фінансова відкритість, обсяг прямих іноземних інвестицій, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, якість інфраструктури, експорт послуг і товарів) та макроекономічних показниках (ВВП на душу населення, заборгованість по відношенню до ВВП, обсяг інвестицій рівень інфляції, державні витрати).

3. Методика дослідження показника інклюзивного розвитку ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), трактує інклюзивний розвиток як стабільний і всеосяжний з точки зору можливостей працевлаштування розвиток, який потребує підтримки з боку громадських ін-

ститутів для вирішення проблем на ринку праці. Головними категоріями та її показниками є:

а). Категорія – Зростання та забезпечення рівномірного розподілу вигод від зростання включає в себе наступні показники: приріст ВВП на душу населення (%); зростання та рівень середнього доходу (%; у доларах США); частка доходу (співвідношення 80/20); багатство (% чистого багатства домогосподарств); очікувана тривалість життя (кількість років); смертність від забруднення зовнішнього повітря (смертність на мільйон жителів); відносний рівень бідності (%).

б). Категорія – Інклюзивні та добре функціонуючі ринки включає в себе наступні показники: річний приріст продуктивності праці та рівень (%); співвідношення зайнятості до населення (%); дисперсія заробітку (співвідношення між децилями); розрив у заробітній платі жінок (%); зайнятість на час (%); цифровий доступ (підприємства, що використовують послуги хмарних обчислень) (%); частка позик у загальній сумі кредитів бізнесу (%).

в). Категорія – Рівні можливості та основи майбутнього процвітання включає в себе наступні показники: варіативність наукових показників, що пояснюється соціально-економічним статусом студентів (%); співвідношення результатів заробітку між поколіннями (коефіцієнт); рівень благополуччя дітей (у віці 0–2 років) (%); молоді люди, що не працюють, ані в освіті та навчанні (18–24) (%); поділ дорослих, які оцінюють рівень грамотності нижче 1 рівня (%); регіональний розрив середньої тривалості життя (% різниця); відмінні студенти (%).

г). Категорія – Управління включає в себе наступні показники: довіра до уряду (%); явка виборців (%); участь жінок у політиці (%);

5. Методика розрахунку показника інклюзивного розвитку ВЕФ (Всесвітній економічний форум). Згідно з методологією ВЕФ, індекс інклюзивного розвитку усереднює значення 12 індивідуальних показників розвитку країни, виокремлених у три групи, кожна з яких об'єднує характеристики стану економіки, навколишнього середовища та моделі соціальної поведінки країни, що робить її найбільш оптимальною та науково-обґрунтованою.

а) Група зростання і розвиток включає в себе наступні показники: ВВП на душу населення (дол.); продуктивність праці (ВВП на 1 працюючого, дол.); зайнятість населення (%); середня очікувана тривалість здорового життя (роки).

б) Група інклюзивність включає в себе наступні показники: коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за доходами; рівень бідності (%); коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за рівнем багатства; медіанний дохід домогосподарств (дол.).

в) Група наступність поколінь і стійкість розвитку включає в себе наступні показники: скориговані чисті заощадження (% ВНД); коефіцієнт демографічного навантаження (%); державний борг (% ВВП); інтенсивність промислових викидів в атмосферу (кг викидів CO₂ на 1 дол. ВВП).

На підставі цього відзначено, що методологічна структура оцінювання інклюзивного розвитку знаходиться у стані формування, а її базові теоретичні конструкти на сьогодні чітко не визначені.

Рівень інклюзивного зростання та конкурентоспроможності країни на пряму залежить від ступеня соціально-економічного розвитку її регіонів. Для дослідження цього ступеню проводять інформаційно-аналітичне оцінювання регіонів за різними критеріями [5].

Для статистичного аналізу регіонів України уряд держави, поряд зі здійсненням політики розвитку ринкових відносин, має визначити нову, науково обґрунтовану політику інклюзивного розвитку регіонів. Ця політика передбачає активізацію державного сприяння демократичному самоврядуванню та управлінню кожним регіоном в його органічних інтеграційних зв'язках з іншими регіонами по горизонталі і з державою в цілому по вертикалі; поглиблення територіального поділу праці та спеціалізації; здійснення регіональної НТП; забезпечення відкритості української економіки.

Комплексна система показників при здійсненні регіональних досліджень включає три блоки показників:

1. Соціальний розвиток (населення, зайнятість населення, доходи населення, освіта, культура, правопорушення та інше);

2. Економічний розвиток (промисловість, наука та інноваційна діяльність, сільське господарство, будівництво, транспорт і зв'язок, торгівля та платні послуги, споживчі ціни й тарифи, зовнішньоторговельні послуги, інвестиції, матеріальні ресурси та ін.);

3. Екологічний розвиток (природні ресурси та охорона навколишнього середовища).

Для оцінки ефективності державної політики необхідно вимірювати ступінь інклюзивнос-

ті зростання. Ряд міжнародних організацій вже приступили до розроблення методичних рекомендацій щодо розрахунку індексу інклюзивного розвитку. В запропонованих ними методиках важлива роль відводиться ефективній роботі влади та громадських інститутів, політика яких має бути оптимізована як для створення умов всеохоплюючої участі у виробництві ВВП, так і для виключення нерівності в розподілі створеного продукту. Оцінка інклюзивності економічного зростання за методиками міжнародних економічних інститутів в загальному вигляді являє собою математичний інструментарій, за допомогою якого розраховується зведений індекс.

На нашу думку, найоптимальнішою та більш науково-обґрунтованішою методикою розрахунку показника інклюзивного розвитку є методика ВЕФ. Згідно з методологією ВЕФ, індекс інклюзивного розвитку усереднює значення 12 індивідуальних показників розвитку країни, виокремлених у три групи, кожна з яких об'єднує характеристики стану економіки, навколишнього середовища та моделі соціальної поведінки країни.

Ці показники наведені в таблиці 1.

Для узагальненої оцінки інклюзивного розвитку регіонів України розрахований агрегований індекс, що враховує економічну, соціальну та інфраструктурну складові, відповідно до якого проведено групування та рейтингове оцінювання регіонів України. Результати представлені в таблиці 2.

За даними розрахунків можна зробити висновок, що стан економіки всіх регіонів України протягом останніх 5 років можна класифікувати як незадовільний і такий, що не відповідає стандартам інклюзивного зростання.

Розрахунок агрегованого індексу, а також показників, що характеризують динаміку економічної, соціальної й інфраструктурної сфер дозволив встановити тенденції інклюзивного розвитку регіонів України та виявити наявність значної міжрегіональної асиметрії. Як свідчать результати проведеного аналізу, упродовж досліджуваного періоду динамічніше розвивалися столичні (м. Київ та Київська область) та західні регіони (Львівська та Івано-Франківська області), що пояснюється, насамперед, меншим впливом військових дій та вищою адаптивністю цих областей до нових зовнішньоекономічних та соціальних умов.

Таблиця 1. Показники інклюзивного розвитку за методикою ВЕФ

Категорія	Показники
Зростання і розвиток	ВВП на душу населення (дол.)
	Продуктивність праці (ВВП на 1 працюючого, дол.)
	Зайнятість населення (%)
	Середня очікувана тривалість здорового життя (роки)
Інклюзивність	Коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за доходами
	Рівень бідності (%)
	Коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за рівнем багатства
	Медіанний дохід домогосподарств (дол.)
Наступність поколінь і стійкість розвитку	Скориговані чисті заощадження (% ВВП)
	Коефіцієнт демографічного навантаження (%)
	Державний борг (% ВВП)
	Інтенсивність промислових викидів в атмосферу (кг викидів CO ₂ на 1 дол. ВВП)

Джерело: складено автором

Таблиця 2. Агрегований індекс інклюзивного розвитку регіонів України 2015–2019 рр.

Область	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	середнє значення
Вінницька	6,3	10,0	7,7	7,0	8,2	7,8
Волинська	22,7	14,7	14,0	10,3	13,0	14,9
Дніпропетровська	7,7	8,7	8,7	12,0	9,8	9,4
Донецька	10,7	17,7	14,0	14,7	15,4	14,5
Житомирська	18,3	15,7	14,0	16,7	15,4	16,0
Закарпатська	23,3	23,3	21,3	15,3	20,0	20,7
Запорізька	6,3	7,0	7,3	12,0	8,8	8,3
Івано-Франківська	16,7	17,3	14,7	16,3	16,1	16,2
Київська	9,0	8,3	14,3	8,3	10,3	10,1
Кіровоградська	12,7	9,3	12,0	13,7	11,7	11,9
Луганська	17,7	23,0	19,0	19,7	20,6	20,0
Львівська	11,3	13,0	13,7	13,3	13,3	12,9
Миколаївська	8,7	7,3	11,3	10,0	9,6	9,4
Одеська	10,0	9,3	5,7	5,0	6,7	7,3
Полтавська	9,7	10,3	10,0	4,7	8,3	8,6
Рівненська	18,7	14,3	12,0	17,0	14,4	15,3
Сумська	12,0	11,3	13,3	13,0	12,6	12,4
Тернопільська	15,7	14,3	11,7	15,7	13,9	14,2
Харківська	13,0	15,0	15,0	10,7	13,6	13,4
Херсонська	16,0	19,7	20,3	20,3	20,1	19,3
Хмельницька	10,7	11,7	16,7	17,7	15,3	14,4
Черкаська	11,3	11,3	12,3	17,3	13,7	13,2
Чернівецька	22,7	19,0	20,0	20,7	19,9	20,4
Чернігівська	12,0	11,7	15,0	12,3	13,0	12,8
м.Київ	2,0	1,7	1,0	1,3	1,3	1,5

Авторський розрахунок

Висновки

В умовах глобалізації та посилення конкуренції особливо важливого значення для підвищення конкурентоспроможності національних економік, їх сталого збалансованого зростання набуває державна політика, що стимулює інноваційну

діяльність завдяки ефективному використанню внутрішніх і зовнішніх джерел розвитку [4].

Розвиток лише економічної системи, в сучасному світі, немає ніякого значення для визначення загального розвитку країни. Натомість, активно досліджуються та пропонуються нові програми по

удосконаленню всіх трьох систем – економічна, екологічна та соціальна сфера. А все це характеризується терміном – інклюзивне зростання.

Індекс інклюзивного розвитку ґрунтується на 12 індикаторах, об'єднаних у три групи, які оцінюють рівень економічного розвитку краще, ніж індикатор зростання ВВП. Три основні частини IDI – зростання і розвиток (у тому числі зростання ВВП, зайнятості, продуктивності праці, очікуваної тривалості життя); інклюзивність (медіанний дохід домогосподарств, рівень бідності та нерівності); справедливість між поколіннями і стійкість (рівень заощаджень, демографічного навантаження, державного боргу, забруднення навколишнього середовища). [4].

Обґрунтована необхідність поглибленого дослідження розвитку регіону із врахуванням його інклюзивності, що розширює аналіз економічних зрушень доповнюючи його показниками рівномірності розподілу отриманих благ та оцінкою можливостей включення усіх верств населення до процесів соціально-економічного зростання.

Проведений аналіз інклюзивного розвитку регіонів за трьома складовими (економічною соціальною та екологічною), дозволив в достатній мірі об'єктивно оцінити його рівень.

Список використаних джерел

1. Кузьмін О.Є. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика: / Монографія / О.Є.Кузьмін, О.Г.Мельник, О.П.Романко; за заг. ред. д.е.н., проф. Кузьміна О.Є. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2011. – 180с.

2. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку / А. В. Базилюк, О. В. Жулин // Економіка та управління на транспорті. – 2015. – Вип. 1. – С. 19–29.

3. OECD. Inclusive Growth. <http://www.oecd.org/inclusive-growth/about.htm>

4. Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 1–28 лютого 2020р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім.О.М.Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. –229с.

5. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / за ред. д-ра екон. наук, проф. З.С. Варналія. К.: Знання України, 2005. 478 с.

References

1. Kuz'min O.Ye. Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva: planuvannya ta diahnozytyka: /Monohrafiya/ O.Ye.Kuz'min, O.H.Mel'nyk, O.P.Romanko; za zah. red. d.e.n., prof. Kuz'mina O.Ye. – Ivano-Frankivs'k: IFNTUNH, 2011. – 180s.

2. Inklyuzyvne zrostannya yak osnova sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku / A. V. Ba-zylyuk, O. V. Zhulyn // Ekonomika ta upravlinnya na transporti. – 2015. – Vyp. 1. – S. 19–29.

3. OECD. Inclusive Growth. <http://www.oecd.org/inclusive-growth/about.htm>

4. Inklyuzyvnyyrozvytok ekonomiky v umovakh hlobal'nykh vyklykiv s'ohodennya: materialy mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. Kharkiv, 1–28 lyutoho 2020r. / Kharkiv. nats. un-t mis'k. hosp-va im.O.M.Beketova. –Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, 2020. –229s.

5. Rehiony Ukrayiny: problemy ta priorytety sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku / za red. d-ra ekon. nauk, prof. Z.S. Varnaliya. K.: Znannya Ukrayiny, 2005. 478 s.

Дані про автора

Барвінок Аліна Станіславівна,

аспірант кафедри математичного моделювання та статистики

e-mail: alinabarvinok1990@gmail.com

Данные об авторе

Барвинок Алина Станиславовна,

аспірант кафедри математического моделирования и статистики

e-mail: alinabarvinok1990@gmail.com

Data about the author

Alina Barvinok,

postgraduate student of department of mathematical modeling and statistics

e-mail: alinabarvinok1990@gmail.com

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. Перехід до ефективного системного фактору формування правлячого класу як основа детінізації влади: досвід Китаю	7
ВОЛОТ О.І., ПОНОМАРЕНКО В.С. Удосконалені форми податкового повідомлення–рішення та оновлений порядок надіслання контролюючими органами податкових повідомлень–рішень платникам податків	16
ЛЕБЕДА Т.Б. Нерівність як ендегенний фактор в моделях економічного росту	25
БАТАЖОК С.Г., МАЗУР Т.Г. Ресурсоефективне виробництво в циркулярній моделі економіки.....	35
БЕЛОУСОВА Н.В. Інклюзивний туризм як сегмент економічного розвитку України	46

Інноваційно–інвестиційна політика

КОЛОДІЙЧУК А.В. Visual Foxpro– і С # програмування соціально–економічних ризиків інформатизації галузей національного господарства	53
--	----

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ПАНАСЕНКО Л.М., КОВАЛЬ О.О. Сучасні інструменти управління конкурентоспроможністю підприємства	58
БОДЮК А.В. Вартісне фіскалювання надання у користування родовищ залізних руд	65
ПОПРОЗМАН О.І. Вплив кон'юнктури ринку чинників виробництва на діяльність підприємства	71
ЧУМАЧЕНКО О.М. Платність природокористування європейських країн.....	77
БОДЮК А.В. Геолого–ресурсне обґрунтування залізних руд.....	84
ПІДДУБНИЙ В.А., ТАРАСЮК Г.М., ЧАГАЙДА А.О., КРАСНОЖОН С.В. Економічний та соціальний аспекти використання культивованих харчових продуктів в закладах індустрії гостинності	89

Розвиток регіональної економіки

БАРВІНОК А.С. Статистичне дослідження інклюзивного розвитку регіонів України, як запорука встановлення нової парадигми системного зростання країни	95
--	----

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ПРЕДБОРСКИЙ В.А. Переход к эффективному системному фактору формирования правящего класса как основа детенизации власти: опыт Китая.....	7
ВОЛОТ Е.И., ПОНОМАРЕНКО В.С. Усовершенствованные формы налогового уведомления–решения и обновленный порядок направления контролирующими органами налоговых уведомлений–решений налогоплательщикам	16
ЛЕБЕДА Т.Б. Неравенство как эндогенный фактор в моделях экономического роста.....	25
БАТАЖОК С.Г., МАЗУР Т.Г. Ресурсоэффективное производство в циркулярной модели экономики.....	35
БЕЛОУСОВА Н.В. Инклюзивный туризм как сегмент экономического развития Украины.....	46

Инновационно–инвестиционная политика

КОЛОДИЙЧУК А.В. Visual Foxpro– и С # –программирование социально–экономических рисков информатизации отраслей национального хозяйства	53
---	----

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

ПАНАСЕНКО Л.М., КОВАЛЬ А.А. Современные инструменты управления конкурентоспособностью предприятия.....	58
БОДЮК А.В. Стоимостное фискальное предоставление в пользование месторождений железных руд	65
ПОПРОЗМАН А.И. Влияние рынка факторов производства на деятельность предприятия	71
ЧУМАЧЕНКО А.Н. Платность природопользования европейских стран.....	77
БОДЮК А.В. Геолого–ресурсное обоснование железных руд	84
ПОДДУБНЫЙ В.А., ТАРАСЮК Г.М., ЧАГАЙДА А.О., КРАСНОЖОН С.В. Экономический и социальный аспекты использования культивируемых пищевых продуктов в учреждениях индустрии гостеприимства	89

Развитие региональной экономики

БАРВИНОК А.С. Статистическое исследование инклюзивного развития регионов Украины, как залог установления новой парадигмы системного роста страны	95
--	----

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

PREDBORSKIJ V.A. Transition to the effective system factor of formation of the ruling class as the basis of detinization of power: the experience of China.....	7
VOLOT O.I., PONOMARENKO V.S. Improved forms of tax notification–decisions and updated procedure for sending tax notifications–decisions to taxpayers by controlling bodies	16
LEBEDA T.B. Inequality as an endogenous factor in models of economic growth.....	25
BATAZHOK S.G., MAZUR T.G. Resource efficient production in the circular model of economy	35
BIELOUSOVA N.V. Inclusive tourism as a segment of the economic development of Ukraine.....	46

Innovation and investment policy

KOLODIYCHUK A.V. Visual FoxPro– and C# –programming of socio–economic risks in informatization of national economy industry.....	53
--	----

Economic problems of development of branches and types of economic activity

PANASENKO L.M., KOVAL O.O. Modern management tools enterprise competitiveness	58
BODYUK A.V. Cost fiscing to use fields of iron ores	65
POPROZMAN O.I. The impact of market conditions of factors of production on the activities of the enterprise.....	71
CHUMACHENKO A.M. Payment for nature use in European countries.....	77
BODYUK A.V. Geological and resource substantiation of iron ore	84
PIDDUBNIY V.A., TARASIUK H.M., CHAHAIIDA A.O., KRASNOZHON S.V. Economic and social aspects of the use of cultivated food products in the hospitality industry.....	89

Development of a regional economic

BARVINOK A.S Statistical study of inclusive development of the regions of Ukraine, as a guarantee of establishing a new paradigm of systemic growth of the country.....	95
---	----

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– назва статті та анотація на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– ключові слова на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– формування цілей статті (постановка завдання);
– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
– список використаних джерел (українською та англійською мовами).
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт збірника наукових праць: <http://ndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала* исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– *список использованных источников*, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт сборника научных трудов: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
  - the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
  - keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
  - *problem statement in general* and its connection with important or practical tasks;
  - *analysis of recent researches and publications* in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
  - *formation of the goals of the article* (statement of the task);
  - *an outline of the main research material* with the full justification of the obtained scientific results;
  - *conclusions from this study* and prospects for further investigation in this direction.
  - *list of used sources, references*
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№2 (237) 2021 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 26.02.2021 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 12,90.
Гарнітура Europe. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№2 (237) 2021 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Студинская Г.Я.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 26.02.2021 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 12,90.
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e–mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No.2 (237) 2021

Frequency – monthly

Editor-in-Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 26.02.2021.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 12,90.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2017
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net